

นิทานเรื่องพระร่วง

กรมศิลปากรรวบรวม

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ

นางเจียรนัย บุญศิริ

ณ เมรุวัดธาตุทอง

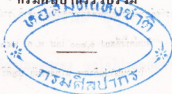
วันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๒๖

๓๑๘.๒๒
พ363๕๗
ณ.11

นิทานเรื่องพระร่วง

กรมศิลปากรรวบรวม

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ

นางเจียรนัย บุญศิริ

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖

นิทานเรื่องพระร่วง

เลขหมู่หนังสือ ๓๙๘.๒๒

ISBN 974-7922-54-1

พิมพ์ครั้งแรก พ. ศ. ๒๕๐๘

ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑,๒๐๐ เล่ม พ. ศ. ๒๕๒๖

ในงานฉายาปณิกศพ นางเจียรนัย บุญศิริ

012433

เลขหมู่

เลขหมู่

เลขทะเบียน

398-22

พ3636ก

ก 11

ฉบับที่ ๑๒๐๐๓ ๕๔

ร ๙๙๙๖

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ร่วมบำเพ็ญกุศล

และ

ทุกท่านที่ได้กรุณามาเป็นเกียรติในงานฌาปนกิจศพ

นางเจียรนัย บุญศิริ

หากมีสิ่งใดบกพร่อง ขอได้โปรดอภัยด้วย

รายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

๒๐ มิถุนายน ๒๖	สามิ บุตร ธิดา
๒๑ มิถุนายน ๒๖	หลวงพรหมทัตเวที
กองสำรวจและออกแบบกรมทางหลวง
วิเศษวัน ๒๒ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๒๒ มิถุนายน ๒๖	ญาติ สกุล บุญศิริ
บริษัทเอเซียบุคส์ จำกัด
๒๓ มิถุนายน ๒๖	ญาติ สกุล เวชชาชีวะ
พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
กรมแพทยทหารเรือ
อาสาสมัคร ทร.
การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
ลช.รป. วัน ๑๖๕/๓ ค่ายพิพัฒนา พระโขนง
๒๔ มิถุนายน ๒๖	มูลนิธิธินธร
มูลนิธิมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลย์ และพระภิกษุสามเณร
วปอ. วัน ๕
แพทย์ศิริราช พ.ศ. ๒๕๔๒
๒๕ มิถุนายน ๒๖	คุณเกษร สุคนธมาน และบุตรธิดา
ภาควิชาทันตกรรมหัตถการ คณะทันตแพทยจุฬา ฯ
ทันตแพทยจุฬา วัน ๒๓
๒๖ มิถุนายน ๒๖	ญาติ สกุล ไปตระนันท์
เพื่อน ๆ ลูก “วันนา ฯ”
งานออกแบบกรมทางหลวง

คำนำ

ในงานฉาบปทกิจศพ นางเจียรนัย บุญศิริ ณ เมรุวัดธาตุทอง กำหนดงานวันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ พลเรือโท ลักษณ บุญศิริ ผู้เป็นสามี ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง นิทานเรื่องพระร่วง เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรพิจารณาแล้วยินยอมอนุญาตให้พิมพ์ ได้ดังประสงค์

นิทานเรื่องพระร่วงคำกลอนนี้ นายธนิต อยู่โพธิ์ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้กล่าวไว้ในคำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า

“ในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย เราย่อมได้อ่านเรื่องราวเกี่ยวกับพระร่วง ซึ่งมีกล่าวถึงไว้ในเอกสารและตำนานต่าง ๆ หลายเรื่อง ซึ่งบางเรื่องก็ซ้ำ ๆ กัน แตกต่างแต่โดยด้อยค่าไวยากรณ์ มีการแสดงความตามประสงค์แตกแยกออกไปบ้าง บางทีท่านผู้แต่งนิทานไว้ในเอกสารและตำนานนั้น ๆ จะได้เค้าเรื่องหรือสัปดาห์รับฟังมาจากแหล่งเดียวกัน แต่ฉบับใดจะเป็นเรื่องเดิม ไม่อาจทราบได้ ถ้าได้รวบรวมนิทานเหล่านั้นมาไว้ในที่แห่งเดียวกัน ก็จะอ่านเปรียบเทียบได้ง่าย และอาจใช้เป็นคู่มือของท่านผู้รู้ที่จะเรียบเรียงเป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์พระร่วงต่อไปในภายหน้าได้โดยสะดวก ท่านเองเกี่ยวกับที่มีผู้รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์อาร์เทอร์ของอังกฤษไว้ แล้วท่านเซอร์ โทมัส มัลลอรี่ ได้นำมาเรียบเรียงเป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติกษัตริย์พระองค์นั้น และมีปราชญ์อังกฤษนำมาแต่งเผยแพร่พระเกียรติต่อมาอีก เช่น เรื่องอัศวินโต๊ะกลม (Knights of the Round Table) ที่เรารู้จักกันดี หรือท่านเองเกี่ยวกับนิทานเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าวริทมาทิกซ์ของอินเดียน ซึ่งมีปรากฏในนิทานวรรณคดีของอินเดียนมากมาย เช่นในเรื่อง เวกาลปญจวิศดิกา ของท่านคิวดาส ซึ่งร้อยเอกเซอร์ อาร์. เอฟ. เบอร์ตัน เอามาแต่งไว้เป็นภาษาอังกฤษ แล้วท่าน น. ม. ส. (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) นำมาแปลและเรียบเรียงในภาษาไทย ให้ชื่อว่า “นิทานเวกาล” และเรื่อง สีหาสนทวารุศรีกิกา ของท่านบัณฑิตเกษมมังกกร ซึ่งต่อมาท่านบัณฑิตวิทยาสตราภรณ์ได้นำมาดัดแปลงแต่งใหม่ เรียกว่า ทวารุศรีกตฤตติกาสีหาสน์ และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์นำบางเรื่องมาแปลไว้ในภาษาไทย ให้ชื่อว่า “แท่นท้าววิกรม” และเรื่อง ปุรุषปริกษา ของท่านวิทยาสภา ฐักกูระ ซึ่งท่านเซอร์ ยอร์ช เอ. เกรียสัน ได้แปลไว้เป็น

ภาษาอังกฤษ และข้าพเจ้าได้เคยนำนิทานบางเรื่องจากหนังสือนั้นมาแปลเป็นภาษาไทย ให้ชื่อว่า “การรู้จักคุณ” เหล่านี้เป็นต้น เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในนิทานเหล่านั้น มีหลายเรื่อง มุ่งสรรเสริญพระเกียรติของพระเจ้าวิกรมมัททียอย่างโดดเด่นมหัศจรรย์ ช่วยให้นิทานวรรณคดีเกี่ยวกับพระองค์มีกิจกรรมและอ่านสนุกเพลิดเพลินน่าสนใจ จนนักปราชญ์ทั้งชาวตะวันตกและตะวันออกพากันค้นคว้าหาพระเจ้าวิกรมมัททียองค์จริงกันอยู่ตลอดเวลา จนบัดนี้ก็ยังไม่มีที่ตกลงกันได้ว่าพระเจ้าวิกรมมัททียที่ปรากฏพระเกียรติเป็นอย่างยิ่งในนิทานเหล่านั้น มีพระองค์อยู่ในสมัยใด

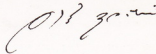
นิทานเช่นนี้ ทำให้พระนามของพระเจ้าวิกรมมัททียและกษัตริย์อาร์เทอร์ ลือกระฉ่อนจับใจประชาชนอยู่ตลอดมาหลายศตวรรษ ด้วยพิจารณาแนวเทียบดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเรื่องเกี่ยวกับพระร่วงของเราที่เล่ากันมากเป็นนิทานแสดงกฤดาภินิหารอยู่เป็นอันมาก แม้จนถึงธรรมชาติก็ยังเล่าผนวกให้เป็นการส่งเสริมบุญญาภินิหารของพระองค์ เช่น ปลาพระร่วง ข้าวตอกพระร่วง พระร่วงลงคาบ หรือ ลงพระขรรค์ และอื่น ๆ ตามที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ จนยากที่จะรู้ได้ว่า พระร่วงที่กล่าวถึงในนิทานนั้น ๆ หมายถึงพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในราชวงศ์กรุงสุโขทัย ข้าพเจ้าจึงค้นหานิทานเรื่องพระร่วง ด้วยตนเองบ้าง ขอแรงนายยิ้ม บัณฑิตยางกูร ช่วยค้นหาบ้าง นำมารวบรวมและทำเชิงอรรถไว้ในที่บางแห่งด้วย แม้บางเรื่องจะซ้ำความกัน แต่ก็ได้กำหนดให้ชื่อเรื่องขึ้นใหม่ เพื่อเป็นที่หมายรู้ประจำเรื่อง แต่อาจะมีนิทานเรื่องพระร่วงที่ยังมิได้รวบรวมมาพิมพ์ไว้ในเล่มนี้อยู่อีก ซึ่งถ้าค้นพบและมีโอกาสได้จัดพิมพ์ในคราวหน้าจะพยายามเพิ่มเติมให้เป็นฉบับสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยความหวังว่า จะมีท่านผู้รู้ภายหลังใช้เป็นคู่มือผูกเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระร่วงของเราบ้าง เช่นเกี่ยวกับกวีและปราชญ์อันเกี่ยวเนื่องกับนิทานเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าวิกรมมัททีย หรือ กวีและปราชญ์อังกฤษแต่งเรื่องเฉลิมพระเกียรติกษัตริย์อาร์เทอร์ ดังกล่าวข้างต้น

ส่วนสุภาษิต หรือ บัญญัติพระร่วง นั้นเล่า แต่เดิมก็คงจะเป็นพระบรมราโชวาทที่เตือนพสกนิกรชาวไทยในสมัยโน้น เช่นเกี่ยวกับคำขวัญของทางราชการในสมัยนี้ ที่เราย่อมจะได้เห็นทั้งป้ายโฆษณาและได้อ่านได้ฟังกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ทั้งจากสถานีวิทยุกระจายเสียงและสถานีโทรทัศน์ เช่นที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” “ศึกษาดี มีเงินใช้ ไร้โรคพาให้สุขสมบูรณ์” และคำอื่น ๆ สุภาษิตหรือบัญญัติพระร่วงนั้น ของเดิมคงจะมีอยู่มาก หากแต่มีผลจกจากและนำมาร้อยกรองเข้าเรื่องไว้เพียงเท่านี้ แล้วมากลายเป็นสุภาษิตแทรกอยู่ในวรรณคดีของไทยในรูปคำประพันธ์ต่าง ๆ ทั้งข้าพเจ้าได้เคยกล่าวถึงไว้ในที่อื่นแล้ว

จริงอยู่ ท่านที่สนใจและหมกมุ่นอยู่ในเรื่องข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี บางท่านคงจะเห็นเรื่องเช่นที่นำมารวมพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ เป็นเรื่องไร้สาระหรือได้ประโยชน์น้อย แต่ก็แสดงถึงความจริงบางอย่างซึ่งแทรกแฝงอยู่ในแต่ละเรื่อง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เรื่องเช่นนี้แหละ ที่ช่วยให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไม่แห้งแล้งและมีชีวิตชีวขึ้น ”

หนังสือนี้ได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ การพิมพ์ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่สอง และเจ้าภาพได้เรียบเรียง ประวัติผู้ช่วยชนม์ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำ

กรมศิลปากรขอโมทนาในกุศลราศีที่กษัตริย์ประทานที่เจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแก่ นางเจียรนัย บุญศิริ ผู้ช่วยชนม์ และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทาน ขออำนาจบุญกุศลทั้งปวงจงเป็นพลวบ้จยัลลบันดาลให้ผู้ช่วยชนม์ประสบแต่อริยคุณมณูผลในสุคติ สัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพจงทุกประการ เทอญ

(คุณหญิง อารี กุลตันธ์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๒๐ กันยายน ๒๕๒๖

นางเจียรนัย บุญศิริ

ชาติะ ๓๑ สิงหาคม ๒๔๖๑
มรณะ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๒๖

ประวัติ

นางเจียรนัย บุญศิริ เป็นบุตรี หลวงนรินทร์ประสารเวช (เจน สุนทโรทัย) และนางนรินทร์ประสารเวช (ทองพูน สุนทโรทัย) เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ณ จังหวัดพัทลุง ขณะบิดารับราชการเป็นนายแพทย์สาธารณสุขประจำจังหวัดนั้น

เมื่อเยาว์วัย ได้รับการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนสตรีศรียานุสรณ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดจันทบุรี จากนั้นจึงเข้ามาศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร โดยอยู่ในความปกครองของ ขุนสัณฑ์สำรวจกิจ (สุดี สุนทรฉาย) และนางสัณฑ์สำรวจกิจ (อ่อนเรือน สุนทรฉาย) ผู้เป็นลุงและป้า เมื่อสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ แล้วได้เข้าศึกษาวิชาพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยที่ศิริราชพยาบาล จนสำเร็จหลักสูตรในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ นางเจียรนัยเป็นผู้มีผลการศึกษาคดีเยี่ยม โดยสอบไล่ได้ทั้งหนึ่งทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้รับเข็ม ส.ผ. ทองคำเป็นรางวัล และได้รับคัดเลือกให้ปฏิบัติงานในแผนกสูตินรีเวชกรรม โรงพยาบาลศิริราช ต่อมาจึงลาออกจากราชการเพื่อเข้าพิธีสมรส หลังจากปฏิบัติงานด้วยความเรียบร้อยเป็นเวลา ๓ ปี

นางเจียรนัย สมรสกับ พล.ร.ท. นพ. ลักษณะ บุญศิริ รน. ขณะมียศเป็นว่าที่นายเรือตรี เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๔ และมีบุตรธิดาร่วมกัน ๕ คน คือ

๑. ทญ. ดลิกา สุนคนธมาน สมรสกับ นายกมล สุนคนธมาน
๒. นางผัสพร ผดุงไชย สมรสกับ นายนรินทร์ ผดุงไชย (ถึงแก่กรรม) มีบุตรธิดา ๒ คน คือ

๑. ค.ช. พลิสร์ ผดุงไชย

๒. ค.ญ. สุภิตรา ผดุงไชย

๓. นายชัยพร บุญศิริ

๔. น.ส. จิยามา บุญศิริ

๕. นางศศิลักษณ์ ชูเวสศิริพร สมรสกับ นายบุญเลิศ ชูเวสศิริพร

ชีวิตสมรสของนางเจียรนัยดำเนินมาด้วยความราบรื่น เมื่อมีบุตรธิดาก็ได้เอาใจใส่ในการเลี้ยงดูและให้การศึกษาอย่างดีที่สุดแก่บุตรธิดา โดยมีความประสงค์ให้มีความรู้ สามารถประกอบ

อาชีพเลี้ยงตัวได้ต่อไป ซึ่งบุรุษทุกคนก็ประสบความสำเร็จสมประสงค์ของนางเจียรนัยทุกคน
นางเจียรนัย บุญศิริ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ซื่อตรง ชยัน และอดทน แม้มีปัญหามากมาย
เพียงใดก็ไม่เคยย่อท้อหรือบิวิปากบ่นเลย มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา มักไปปฏิบัติธรรม
ที่วัดโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ วัดธาตุทอง และวัดบวรนิเวศวิหารอยู่เป็นนิตย์ ได้
บริจาคทรัพย์และสิ่งของทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตลอดมา ให้การอุปการะผู้ยากไร้ได้อุปสมบท
รวมทั้งได้ช่วยงานรักษาพยาบาลพระภิกษุสามเณร ณ พุทธสมาคมคลินิก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕
และที่สถานพยาบาลมูลนิธิศิริราช ณ มหาวิทยาลัยวงศาราชวาทย์ อำเภอวังน้อย จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ จนกระทั่งต้องเข้ารับการผ่าตัดในปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๔
จึงต้องเลิกงานไป ทางด้านสังคม นางเจียรนัย เป็นผู้มีความจิตใจโอบอ้อมอารี พร้อมทั้งช่วยเหลือ
ผู้อื่นอยู่เสมอ ได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกสโมสรสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึก และเป็นลูกเสือ
ชาวบ้าน ถ่ายพิพัฒนา วัน ๑๖๕/๓ โดยได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือกิจการของสโมสรและ
ลูกเสือชาวบ้านด้วยความเข้มแข็งเสมอมา

ปกตินางเจียรนัย เป็นผู้มีความสุขภาพดี ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ประมาณต้นปี พ.ศ.
๒๕๒๔ เริ่มถ่ายอุจจาระมีเลือดปนเป็นครั้งคราว โดยเข้าใจว่าเป็นริดสีดวงทวาร จึงไม่สนใจต่อ
อาการที่เกิดขึ้นมากนัก ต่อมาเมื่อมีอาการมากขึ้น จึงไปตรวจอย่างละเอียด พบว่าเป็นมะเร็ง
ที่ลำไส้ใหญ่เหนือทวารหนักเล็กน้อย ได้รับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่ ๑๘
ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ แต่ไม่สามารถตัดเนื้อร้ายนี้ออกได้หมด เพราะโรคลุกลามไปมากแล้ว
แม้จะได้รับการรักษาอย่างดีที่สุดด้วยการฉายรังสีโคบอลต์และคีตาเป็นระยะ ๆ ก็ไม่สามารถระงับการ
ลุกลามได้ และเริ่มมีอาการปวดหลังรุนแรงขึ้นตามลำดับ อาการของโรคกำเริบขึ้น จนใน
ระยะ ๒ เดือนสุดท้ายไม่สามารถรับประทานอาหารได้เลย ต้องให้อาหารทางเส้นโลหิตหลอดเลือด
ทำให้ร่างกายทรุดโทรมลง แม้จะมีความเจ็บปวดอย่างมาก ก็ไม่เคยแสดงอาการท้อแท้ให้ผู้ใด
เห็นเลย ยังคงมีสติอยู่ตลอดเวลา นางเจียรนัยถึงแก่กรรมด้วยความสงบ เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๑๙
มิถุนายน ๒๕๒๖ เวลา ๙.๕๕ น. รวมอายุได้ ๖๙ ปี ๑๐ เดือน ๘ วัน

มรดกกรรมของนางเจียรนัย บุญศิริ นำความเศร้าสลดและความอาลัยมาสู่ครอบครัวและ
ญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง ขอบุญกุศลที่นางเจียรนัยได้ประกอบมาตลอดชีวิต รวมทั้งที่ครอบครัว
และญาติมิตรได้บำเพ็ญและอุทิศให้ จงเป็นพลบ่จัญนำดวงวิญญาณของนางเจียรนัย บุญศิริ
ไปสู่สุคติยังสัมปรายภพ เทอญ.

๗๖๔
ขณะเป็นนักเรียนพยาบาล พ.ศ. ๒๔๘๐

คำไว้อาลัย คุณเจียรนัย บุญศิริ

คุณเจียรนัย บุญศิริ เป็นผู้มีบุญคุณต่อพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย อย่างยิ่งผู้หนึ่ง ท่านได้มาช่วยงาน “พุทธสมาคมคลินิก” ซึ่งทำการตรวจรักษาพระภิกษุสามเณรโดยมีคิณุลคำ มาถึงแต่วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๕ พร้อม ๆ กับท่าน พล.ร.ท. ลักขณ์ บุญศิริ ผู้เป็นสามี โดยท่านสามีเป็นแพทย์ ส่วนท่านภริยา เป็นพยาบาล ร่วมกันทำบุญ ทรงความรู้วิชาชีพที่ท่านทั้งสองได้เล่าเรียนมา นอกจากที่พุทธสมาคม ฯ กรุงเทพ ฯ คุณเจียรนัย ฯ ยังได้ช่วยงาน หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ของพุทธสมาคม ฯ ด้วยอีก และยังได้ร่วมไปกับคณะแพทย์ พยาบาลและเจ้าหน้าที่ของพุทธสมาคมคลินิก ช่วยงานกุศล ตรวจรักษาพระภิกษุสามเณรและประชาชนผู้มีรายได้น้อย ของสถานพยาบาลมูลนิธิศิรินธร มหาวิทยาลัยวงศกรมหาวิทยาลัย อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วยอีก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ จนต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล จึงจำต้องหยุดงานนี้ไป

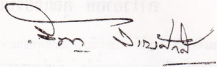
นอกจากนี้ คุณเจียรนัย ยังได้นำเงินประโยชน์ส่วนรวม เป็นลูกเสือชาวบ้านค่ายพัฒนา อำเภอพระโขนง, เป็นกรรมการฝ่ายการเงินสโมสรสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึก และยังทำผ้ายันต์ถวายให้สมเด็จพระราชาคณะปลุกเสก นำไปมอบแก่ทหารชายแดน, บวชพระที่วัดสน, ทอดผ้าป่า, ทอดกฐิน

โดยสรุปแล้ว ชีวิตของคุณเจียรนัย ที่เคียงคู่มากับท่าน พล.ร.ท. ลักขณ์ ฯ นี้ เป็นชีวิตที่เต็มบริบูรณ์, ไม่ว่างเปล่าเลย และความเต็มบริบูรณ์นั้น ก็เต็มไปด้วยคุณงามความดี และกุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่

ด้วยอำนาจแห่งบุญนี้ ท่านจึงมีบุตรธิดาที่ดี เป็นศรีแก่วงศ์สกุล สำเร็จการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยทุกคน ได้ปริญญาโท ๓ คน ปริญญาตรี ๒ คน มีงานทำเป็นหลักฐานแล้วทุกคน

ฉะนั้น แม้คุณเจียรนัย จะล่วงลับไปตามธรรมชาติแห่งสังขาร ชีวิตของท่านก็ยังเป็นตัวอย่างบรรพบุรุษแก่อนุชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ว่าการกระทำความดีนั้น มีมิสูญเสีย

ขอบคุณเจียรนัย บุญศิริ จงประสบสุขในสัมปรายภาพ และเข้าถึงซึ่งสังขารธรรม คือ
ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ให้จงได้ในที่สุด เทอญ ฯ

(ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์)

๑๐ กันยายน ๒๕๒๖

คุณเจียร เพื่อนรัก

วันนั้นคุณหมอลักษณ์ สามีของคุณพาเราทั้งสองไปที่โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า กรมแพทย์ทหารเรือ ซึ่งท่านเคยเป็นเจ้ากรมแพทย์ทหารเรือ และคุณหมอลักษณ์ ก็เคยเป็นแพทย์ทหารเรือมาก่อน เราทั้งสองมีอาหารทางเดินอาหารไม่ปกติเหมือนกัน เมื่อไปถึงเราก็แยกเข้าห้องถ่ายเอ็กซเรย์คนละห้อง คิฉินออกมาก่อนคุณเจียร เมื่อเข้าไปถึงห้องอ่านฟิล์ม ก็เห็นคุณหมอหลายคนมุงดูฟิล์มของคุณซึ่งส่งทยอยกันออกมาด้วยท่าทางสนใจอย่างยิ่ง เมื่อเหลือบเห็นหน้าคุณหมอลักษณ์ ซึ่งธรรมดาหน้าท่านซีด ๆ อยู่แล้ว แต่วันนี้เห็นหน้าท่านซีดจนขาว คิฉินใจหายวาบร้องอุทานอยู่ในใจ “คุณเจียรเป็นมะเร็ง” คุณหมอลักษณ์แอบมากระซิบค่อย ๆ ว่า “คุณเจียรเป็นมะเร็งที่ไส้ใหญ่ คุณอย่าเพิ่งไปบอกเขานะ” คิฉินค้านว่า “โธ่ คุณเจียรแกโง่งอยู่หรือ แกเป็นพยาบาลด้วย แกเห็นหน้าคุณหมอแกก็รู้แล้ว”

สักประเดี๋ยวคุณเจียรออกมาจากห้องตรวจ หมอทุกคนที่ชุมนุมกันอยู่รวมทั้งคุณหมอของเธอด้วยต่างก็เงยบังนกันไปหมด ไม่มีใครพูดอะไรเลย คิฉินเห็นเหตุการณ์จะคับขัน จึงเสรวนคุณเจียรว่า เราไปตรวจภายในกันเถิด ไม่ได้ตรวจนานแล้ว เวลานั้นคิฉินไม่กล้ามองหน้าคุณเจียร กลัวสายตาตัวเองจะมีพิรุณให้เธอจับได้ แต่คุณเจียรกลับหัวเราะครึกครื้น “เป็นแน่ เป็นแน่” “เป็นอะไร” คิฉินแกล้งถาม “เป็นมะเร็งนะซี” คิฉินร้อง “โธ่! อะไร ใครบอก” “ไม่ต้องบอกก็รู้แล้ว” คิฉินนั่ง พุดไม่ออก จะปลอบคนที่ไม่กลัวก็กลัวจะปลอบว่าอะไร ถ้าจะปลอบก็จะต้องปลอบตัวเอง มองหน้าพวกหมอ ๆ ก็พอจะรู้ว่าคงเป็นมาก ตัวคิฉินเอง มีความรู้สึกเหมือนอะไรอย่างหนึ่งหลุดหายไปจากตัว ทางเดินของเราทั้งสองควบคู้กันมานานมานานหลายปีไม่เคยได้นึกเลยว่า เพียงแค่เราแยกกันเข้าห้องตรวจคนละห้อง จะเป็นจุดเริ่มต้นของการแยกกันไปคนละภพ

เราทั้งสองไปไหนก็ไปด้วยกัน คุณหมอลักษณ์ของเธอเป็นชาวยะยอง คุณเจียรเป็นชาวจันทบุรี ฉะนั้นญาติของทั้งสองฝ่ายจึงมีเรียงรายไปตั้งแต่เมืองระยอง เมืองแกลง ไปถึงเมืองจันทน์ คราวใดที่ญาติของเธอมีงานศพ งานแต่งงาน หรือเพียงแค่ไปเยี่ยมเฉย ๆ คุณเจียรจะต้องชวนคิฉินไปด้วยทุกครั้ง งานใด ๆ ในกรุงเทพฯ ๆ ที่ไม่บอกใครนอกจากญาติ เธอก็นับคิฉินเป็นญาติด้วยคนหนึ่ง

ครึ่งหนึ่งก็ฉันทวนเธอไปเที่ยวมาเลเซีย เที่ยวจะจากป็นังไปถึงสิงคโปร์ กินเวลาถึง ๑๕ วัน คิดกันสนุกสนาน ๆ กับเพื่อน ๆ ว่า ถ้าคบเที่ยวกันอยู่ในบ้านเมือง แม้จะเป็นเวลาถึง ๓๐ ปี ถ้าลองไปค้างกินนอนด้วยกันสัก ๓ วัน ก็รับรู้แล้วว่า จะคบกันต่อไปได้หรือไม่ การกินนอนด้วยกันจะทำให้รู้สึกอันแท้จริงได้หมด หลังจากเราไปเที่ยวกันคราวนั้นแล้ว เราทั้งสองก็รู้ว่าเราจะเป็นเพื่อนตายกันต่อไป

มีเหตุการณ์ประทับใจหนึ่ง ซึ่งเราทั้งสองจำได้ไม่ลืม คืนวันหนึ่งในสิงคโปร์ เราเที่ยวช้อปปิ้งสองคนจนเหนื่อยอ่อน หนาวคุณเจียร์แข็งแรงกว่าก็ฉันทวนน้องพักขา ครั้นเมื่อเราจะขึ้นรถแท็กซี่กลับโรงแรม เรามองชื่อโรงแรมที่คนขับเป็นแขกตัวใหญ่ เขาจะฟังไม่ถนัด หรือจะגעלגก็ไม่ว่าปริงพาเราออกไปจากเมืองมาก ตอนนั้นเราทั้งสองยังไม่แก่เท่านี้ ใจคอจึงหัวนึ่ไหวอยู่ คิดนึกตีสันใจร้องบอกคุณว่า “คุณเจียร์ ถ้าจะไม่เข้าที่นา ถ้ามันลวนลาม ฉันจะเอาร่มนี้ตีหัวมัน ถ้ามันไม่สละ คุณจัดการให้มันร้องไม่ออกได้ไหม ?” ต่อให้เป็นพยาบาล เก้าสิบเก้าในร้อยคนคงร้อง “โอ๊ย ฉันไม่กล้า” แต่คุณเจียร์ร้องตอบโดยมั่นใจไม่ลังเลว่า “ตกลง คุณนี่” คำนี้ยังติดอยู่ในหูฉันทวนบัดนี้ ตั้งแต่บัดนั้นมาเราก็มั่นใจว่า เราจะเป็นเพื่อนตายกัน จะไม่ทิ้งกัน นอกจากความตายจะมาพราก

ฉันทวนเป็นคนชอบเที่ยวจึงเป็นฝ่ายชวนเธอเที่ยว คุณเจียร์เป็นคนชอบทำบุญ จึงเป็นฝ่ายชวนฉันทวนทำบุญ เราได้ชวนกันเป็นเจ้าภาพทอดกฐินถึงสองหน เพื่อนรักของเธออีกสองคนคือ คุณศรี อุดเหล็ก กับ คุณเอ็มพร วัชรภักย์ ได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพด้วยทั้งสองครั้ง ครั้งแรกเราไปทอดที่วัดจุฬามณี จังหวัดระยอง วัดนั้นขั้ดสนมาก มีอุคมอยู่แก่พระและเณร ซึ่งเจ้าอาวาสท่านไปเก็บมาจากรอบครัวที่ยากจน หรือกำพร้า มาให้บวชและเรียนด้วย ครั้งนั้นคุณเจียร์ยังแข็งแรงที่ เธอแสดงความสามารถในการจัดงานอย่างยอดเยี่ยม เธอมีศรัทธามาก ชักชวนมาทำอาหารตามถณคักของชาวเมืองนั้นหลายต่อหลายเจ้า จนเต็มวัดไปหมด เจ้าของแพปลาแพกุ้ง ญาติ ๆ ของเธอของคุณหมอเอาของมากมายมาช่วยด้วยเต็มใจ ทอดกฐินคราวนั้นเราปลาบปลื้มใจมาก ทั้งได้บุญได้สุข คราวสุดท้ายเมื่อปีที่แล้ว คุณเจียร์เจ็บมากแล้ว ก็ยังชวนพวกเราชุดเดิมทอดกฐินที่วัดโชคทิพพาราม จังหวัดระยองอีก รวมทั้งพวกญาติมิตรของคุณหมอชาวเมืองนั้น ถึงคุณเจียร์เธอจะไปไม่ได้ เธอก็ยังสั่งการเองทุกอย่างตามเคย

ครึ่งหนึ่งเธอชวนฉันทวนและเพื่อน ๆ อีกหลายคน หาของเสี้อผ้า เงิน และข้าวสาร รวมทั้งของใช้ที่บางบ้านก็มักจนไม่มีที่เก็บ งานขอบริจาคของเธอได้ผลมาก ทั้งผ้าทั้งข้าวสาร

เต็มบ้านเธอไปหมดจนไม่มีที่จะเดิน แล้วเธอก็ชวนให้เพื่อน ๆ ช่วยกันจัดแบ่งเป็นพวก ๆ ของเด็กเล่น เด็กโต รองผู้ใหญ่ แล้วไปอำนวยความสะดวกที่สตัมบลองเคย ได้ผลเป็นที่เรียบร้อย โดยมีเพื่อน ๆ ลูกเสือชาวบ้านในย่านนั้นช่วยเหลือ งานนั้นคุณเจียร์ปลานปล้มใจมาก ยังพูดถึงอยู่เสมอ

คุณหมอลักซ์และ คุณเจียร์ เป็นคู่ที่ใญ่บุญ ช่วยกันจับใช้โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ท่านทั้งสองเข้าไปรักษาพวกในสตัมบลองเคย คราวหนึ่งคุณเจียร์ชวนคิฉินไปตามเคย คุณหมอจะไปเยี่ยมคนที่เจ็บเป็นวัณโรครยะสุดท้าย พอเข้าไปในสตัมบลองเคย พวกเพื่อนลูกเสือชาวบ้าน และชาวบ้านในย่านนั้นก็ร้องทักกันเกรียวกราว บางคนกำลังยืนซ่อมบ้านอยู่ในคังน้ำคร่ำครึ่งตัว ยังร้องทักและยกนิ้ว ๒ นิ้ววันทยหัตถ์แบบลูกเสือชาวบ้าน คุณเจียร์ก็ยิ้มแ้มพักทายสนิทสนม ภาพที่เห็นวันนั้นยังติดตาอยู่เสมอ

ครึ่งสงครามโลก คุณหมอของเราทั้งสองถูกย้ายไปประจำสถานัสักทึบ รวมทั้งนายแพทย์ทหารเรืออีกหลายท่าน ยังมีนายแพทย์ผู้ใหญ่จากโรงพยาบาลศิริราชอาสาสมัครไปช่วยด้วย เช่น ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ซึ่งคุณเจียร์เธอรักและนับถือมากมาตั้งแต่เธอยังเรียนพยาบาล, ศาสตราจารย์ นายแพทย์กษาน จาติกวณิช, คุณหมอสุวรรค์ ศรีเพ็ญ, คุณหมอเจียบ นิรันดร์ชัย ส่วนมากคุณหมอแทบทุกคนในเวลานั้นยังไม่มีครอบครัว คุณเจียร์จึงตั้งครวใหญ่เลี้ยงดูทั้งสามมือ โดยเฉลี่ยกันออกค่าอาหาร คุณเจียร์เธอเป็นคนขยัน เมื่อมีเวลาว่างยังทำขนมขายอีก ขายกับขายดีมากด้วย

คุณเจียร์มีใจเอื้อเฟื้ออารีแก่คนทั่วไป แล้วกับคิฉินผู้เป็นเพื่อนสนิทเธอยิ่งเอาใจมากขึ้น คิฉินเจ็บเท้าเพราะกระดูกงอก ถ้าไปไหนด้วยกันเดินไม่ค่อยไหว คุณเจียร์จะต้องรีบไปหารองเท้ายางนุ่ม ๆ มาให้ใส่ ครึ่งหนึ่งสิบกว่าปีมาแล้ว เราไปเที่ยวพม่ากัน คิฉินชวนเธอตามเคย เมื่อเราไปถึงเจดีย์ชเวดากอง คิฉินก็เจ็บเท้ามากจนเดินเกือบไม่ไหว คุณเจียร์สงสารบอกว่า “คุณนี่อย่าไปเลย เดินไม่ไหวหรอก” แทน่าประหลาดที่พอเท้าคิฉินแตะพื้นลานพระเจดีย์ ความเจ็บนั้นก็หายเป็นปลิดทิ้ง แล้วก็หายมาจนบัดนี้ เรื่องมหัศจรรย์เช่นนี้ คุณเจียร์ดูเหมือนดีใจมากกว่าคิฉินเองเสียอีก พบใครก็บอกเรื่อยไป รวมทั้งพวกหมอ ๆ ทั้งหลาย

มีงาน ๆ หนึ่งที่คิฉินขาดไม่ได้คืองานวันเกิดของเธอเอง คุณเจียร์เกิดวันที่ ๑๑ สิงหาคม พอจวนวันก็จะโทรศัพท์มาหา แล้วสั่งให้ไปแต่เช้า คิฉินไปเช้าเท่าไร คุณเจียร์ก็ทำของเสร็จแล้วแทบทุกที ของที่ชอบทำที่สุดคือขนมจีนน้ำพริก กับ ข้าวเหนียวเปียกลำไย เพราะเดือนนั้น

ถ้าโยกัลลชุก ทั้งสองอย่างทำอย่างละหม้อใหญ่ ๆ ที่สุด เราช่วยกันชิม คิฉินเองก็ชอบทำและชอบกินขนมจีนน้ำพริกมาก แต่อร่อยสู้ของเธอไม่ได้ เพราะเธอใจถึง ใส่กุ้งมากกว่า ของเหล่านี้นอกจากเลี้ยงเพื่อนสนิทและญาติแล้ว ยังแจกทั่วไปหมดทั้งหน้าบ้าน ข้างบ้านและหลังบ้านแล้วยังให้คิฉินและคุณแสงทอง ภรรยาคุณหมอมอพิริยะ ไทครวณนัท ช่วยกันใส่ถุงแจกคนที่มาร่วมงานทุกคนอีกด้วย คุณเจียรทำเช่นนั้นมาทุกปี จนบ้สัคท้ายของชีวิตเธอ เธอเจ็บมากแล้วคุณหมอลักษณ์เซอร์รองอย่าให้ทำเลย กลัวจะเหนื่อยมาก เธอเป็นคนใจแข็ง ใจสู้ ก็ทำตามเคยจนได้คนที่ได้รับแจกเห็นใจเหลือเกินว่าเจ็บแล้วยังอุตส่าห์ทำของให้กิน พอเสร็จงานเธอก็ต้องเข้าโรงพยาบาลอีก

เมื่อครั้งมีงานฉลอง ๒๐๐ ปี เธอเพิ่งได้รับการผ่าตัดหมาใหม่ ๆ เรานึกกันว่าเธอจะไม่ไหนไม่ได้แล้ว เธอกลับเป็นฝ่ายชวนคิฉินไปคุกกฐินหลวงทางชลมารค เราต้องเดินไปไกลเพราะเราห้ามรถเข้า คิฉินตั้งท่าจะประคองเธอ แต่เธอกลับเดินลื่นไปก่อนคิฉิน หลังจากนั้นเธอยังไปคุแสงสี คุทุกอย่างมากกว่าคิฉินเสียอีก แม้แต่การเลือกตั้งครั้งหลังสุด ซึ่งตอนนั้นเธอเดินไม่ไหวแล้ว เธอยังให้คนเข็นรถไปเลือกตั้งจนได้ ตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นใครใจสู้อย่างเธอเลย

คนส่วนมากแต่พอรู้ตัวว่าเป็นมะเร็ง ใจก็จะเสียแล้ว คนใกล้ชิดมักจะไม่กล้าบอก แต่คุณเจียรไม่ทุกข์ร้อนเลย ไปเยี่ยมทีไรก็ก๊อกรักใจ เล่าแต่เรื่องดี ๆ เช่นตอนรู้ว่าเป็นโรคร้ายใหม่ ๆ พอไปเยี่ยมเป็นวันแรก ก็เล่าหน้าตาขมขื่นว่า “แบ่งของแบ่งทั่วไปหมดแล้ว ให้ลูก ๕ คน” แล้วเธอก็นั่งจระไนอย่างชื่นชมว่า ให้อะไรลูกคนไหนบ้าง ให้ทั้งเด็กที่เคยเลี้ยงมา คิฉินแกล้งถามว่า ถ้าไม่ตายจะเอาอะไรใส่ เธอหัวเราะว่า “ก็ยืมเขาใส่ซิ”

ตลอดเวลาคั้งแต่เจ็บน้อยจนเจ็บมาก เวลาไปเยี่ยมไม่เคยบ่นว่าเจ็บปวดทรมานเลย แม้แต่คุณหมอลักษณ์ก็ยังชมว่าคุณเจียรใจแข็งนัก ตลอดเวลาที่รักษาพยาบาลกันมา ยังไม่เคยร้องว่าเจ็บหรือไม่สบายทรมานเลย ทั้ง ๆ ที่พอจะสังเกตได้ว่าเธอเจ็บมากเหลือเกิน

ก่อนเธอจะจากไปสักอาทิตย์หนึ่ง เธอให้คุณหมอมอโทรมาขอให้ไปหาที่โรงพยาบาล พอพบหน้ากัน เธอมองหน้าคิฉินนึ่งอยู่คุหนึ่งแล้วก็ว่า “จะไม่ได้เห็นหน้ากันแล้วนะ อีกสามวันจะตาย” คิฉินก็ท้วงเธอตามเคยว่า “ยังหรรอกน่า ยังไม่เป็นอะไรหรรอก” เธอร้องว่า “รู้ ๆ ไม่ก้องมีใครบอก” พอครบสามวันคิฉินก็ไปเฝ้าคุใจเธอ เวลานั้นตาเธอเกือบจะลืมไม่ขึ้นแล้วเมื่อปรีอศาขึ้นเห็นหน้าคิฉิน เธอเพียงแต่พูดเสียงอ่อนเบาว่า “คิใจ” นับเป็นคำสัคท้ายที่เราได้พุกกันและเป็นคำที่คุนเจียรจะพุกทุกครั้งที่คิฉินไปเยี่ยม

คุณหมอลักขณ์เล่าให้ฟังว่า คุณเจียร์สั่งว่า “ขออย่าให้มีใหม่ละ” คุณหมอก็รับปาก คุณเจียร์ที่รัก จิตฉันจะเป็นนายประกันให้เองว่า คุณหมอมิใหม่อย่างเด็ดขาด เพราะคุณหมอรักเธอมากเหลือเกิน ตั้งแต่คุณเจียร์ คุณหมอก็สละใจอย่างหนัก เวลาที่จิตฉันไปเยี่ยมคุณที่ไร มักจะเห็นคุณหมอนอนตาลออยู่ จิตฉันก็เดินเข้าไปเลย ๆ ทั้งใจจะไปไหว้ คุณหมอก็มองไม่เห็นอาการเช่นนั้นเป็นทั้งแต่คุณยังเริ่มเป็นใหม่ ๆ ยังไม่มีอาการเจ็บปวด ครั้นเมื่อถึงคราวคุณเป็นมาก คุณหมอปราบกให้จิตฉันฟัง “เขาเจ็บนะ ผมเจ็บมากกว่าเขามากครับ” คำนี้จับใจจิตฉันมาก คุณหมอทั้งรักษาทั้งพยาบาลคุณเป็นอย่างดียิ่ง เมื่อคุณจากไปแล้ว ถ้าพบหน้าจิตฉันก็สรรเสริญคุณอยู่เสมอ ถ้าคิดถึงคุณมาก ๆ ก็โทรศัพท์มาคุยมาพูดถึงคุณให้สบายใจ คุณหมอเสียใจว่า เคยช่วยชีวิตคนอื่นมานาน แต่คนกันเองกลับช่วยไม่ได้ อันที่จริงคุณหมอชวนให้คุณเจียร์ไปตรวจหลายหนแล้ว แต่คุณก็ยังผลัดวันอยู่เรื่อย ๆ จนสายเกินไป ขณะที่เขียนถึงคุณอยู่นี้ จิตฉันก็นึกในใจว่าอยากคุยอยากถามอะไรเกี่ยวกับเรื่องของ คุณ แต่จิตใจที่จิตฉันเกิดไม่สบายอกหลังไปหาไม่ได้ นั่งอาทอมอนหนหลังอยู่ จะถามทางโทรศัพท์ก็ดูไม่สะดวกเหมาะ ขณะนี้ได้ยินเสียงเคาะประตู จิตฉันบอกคุณหมอของจิตฉันที่นั่งอยู่ใกล้ ๆ ว่า ถ้าเป็นคุณหมอลักขณ์เฝ้าละก็ คุณเจียร์ชวนให้มาแน่ พอคุณหมอบึ่งประตูให้ เป็นคุณหมอลักขณ์จริง ๆ จิตฉันเห็นว่าเวลาที่คุณจากไปก็กว่า ๕๐ วันแล้ว พอจะถามอะไรเกี่ยวกับคุณ หรือจะพูดว่ารายการ “คู่สร้างคู่สม” ก็ได้ เพราะคุณก็แต่งงานกันมาถึง ๕๐ กว่าปีแล้ว มีลูกหญิงลูกชายเรียนเก่งและทำงานเก่งทุกคน

จิตฉันถามว่า “คุณหมอรอบคุณเจียร์มาตั้งแต่เมื่อไรละ”

คุณหมอบอกว่า “ผมชอบมาตั้งแต่เขายังเป็นนักเรียนพยาบาล ผมเป็นนักเรียนแพทย์ครับ”

จิตฉันว่า “คุณเจียร์คงชาวสวนนะ”

“ครับ เขาดีมาก”

“คงไม่อ้วนเท่าตอนอายุมาก ๆ นะคะ”

“น้ำหนักเขา ๔๕ ครับ”

คุณหมอเห็นจะได้คะแนนคำนวณสูงมาก พอเห็นรูปก็เาน้ำหนักได้

แล้วคุณหมอยังเล่าต่อ คุณเจียร์งานแข่งมาก เมื่อตอนจบวิชาพยาบาลได้ที่ ๑ ทั้งภาควิชาและภาคปฏิบัติ ซึ่งน้อยคนจะได้ ฉะนั้น ไม่น่าแปลกใจเลยว่าคุณจะไม่เก่งการบริหารงานเรือน และมีความสามารถในทางกิจการงานทุกอย่าง คุณเจียร์ไม่ได้ใจแข็งแต่เมื่อตอนยังสบายดี แม้เมื่อตอนเจ็บมากยังสั่งแนว เด็กที่เธอเลี้ยงมาจนจบปริญญาได้เป็นครูบาอาจารย์ว่า ตอนสะดวก

คนมากขึ้นและเท่าไรให้จกไว้ เชื่อแน่ว่าเธอคงจะมากและรู้แล้ว งานทำบุญ ๗ วันนั้น ทั้งลูกหลานญาติพี่น้องทำของที่เธอชอบมากมาย เธออุปการะเลี้ยงคนมากมาย เห็นแล้วน้ำขึ้นใจว่าทุกคนไม่ลืมเธอ ทองที่ไปทำสวนอยู่ทางระยอง เอาเงาะมาเต็มรถ จนนึกว่าเอามาขาย เขาพูดคำที่จับใจคิดจนมากว่า “เคยไปแล้ว ไปตามเคยนะครับ อย่าให้ขาดเสีย” นึกถึงแล้วใจหายว่า เราสองคนเคยไปหักเงาะในสวนนั้นด้วยกัน ถ้าไม่มีเธอแล้ว คิดฉันไม่มีใจจะไปเที่ยวซ้ำๆ เคยไปด้วยกันได้

ก่อนถึงวันครบวันทำบุญ ๕๐ วัน คุณหมอลักษณ์โทรศัพท์มาว่า ให้ไปทำวัตรอุทิศของและบอกศาลาที่จะทำบุญมาด้วย ครั้นจวนวันกลับโทรศัพท์มาเปลี่ยนเป็นไปทำที่มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นวิทยาลัยสงฆ์ อยู่อำเภอวังน้อย จังหวัดอยุธยา ที่คุณหมอมและคุณเจียรได้ไปรักษาพระและเดรมา ๔ ปีแล้ว คนที่เปลี่ยนแผนนี้เป็นตัวคุณเจียรเอง โดยบอกความประสงค์ผ่านคนนำทางในที่คุ้นเคยกับคุณหมอม พระและเดรที่วัดนั้นมียรวมกันถึง ๓๐๐ คุณเจียรเคยไปเลี้ยงพระเมื่อตอนอายุครบ ๖๐ ปี และปลาบปล้มมากเมื่อได้ยินเสียงพระและเดรสวดมนต์พร้อมกัน เธอจึงยื่นความตั้งใจมาจากปรภพโน้น

คิดฉันเคยนึกว่าสันคุณเจียรเสียแล้ว อาหารหม้อใหญ่ ๆ อย่างคุณเจียรเคยทำคงจะไม่ได้เห็นอีกแล้ว แต่วันทำบุญวันนั้นคิดฉันนึกขึ้นชมอยู่ในใจว่า ลูกไม้ของเธอหล่นใกล้ฉันมาก ลูก ๆ ช่วยกันทำกับข้าวมาเพิ่มเติมหม้อใหญ่ ๆ อย่างที่เธอเคยทำ และไม่ลืมข้าวเหนียวเปียกลำไยที่เธอเคยชอบทำ ทั้งลูกสาวลูกเขย รวมทั้งว่าที่ลูกเขย ว่าที่ลูกสะใภ้ช่วยกันทำงาน ไม่หีบห้อยเลย

อยากจะส่งข่าวให้เธอรู้ว่า เธอควรภูมิใจและวางใจรอบคววของเธอได้ทุกคนโดยไม่ต้องห่วงเลย ถ้าคิดฉันยังอายุน้อยอยู่ การค้องจากกันของเราทั้งสองนี้จะเป็นความทุกข์มากที่สุด แต่เวลานี้คิดฉันอายุก็เกือบจะ ๗๐ แล้ว อีกไม่นานเราคงได้พบกันอีก ทางสุดท้ายที่คิดฉันจะต้องเดินไปนั่น ที่ปลายทางคงจะมีเธออินเรรอรับอยู่ คงจะพูดคำที่เคยพูดเสมอเมื่อพบกันว่า “ดีใจ” คิดฉันมีเพื่อนที่รัก ๆ กันมาก ๆ ก็หลายคน แต่ละคนก็ชอบกันด้วยสาเหตุที่แปลก ๆ กันออกไป เช่น ชอบเที่ยว ชอบทำบุญ ชอบทำกับข้าว ชอบไปหาความรู้ แต่ก็จะชอบเหมือนกันทุก ๆ อย่าง ๆ เรอนั้นหายาก

ถึงจะมีเพื่อนอื่นมาแทนที่
ที่ไหนเล่าจะสนิทและซิดขม

แต่ฉันรักเพื่อนนี้เป็นปฐม
ที่ไหนเล่าจะนิยมเท่าเพื่อนรัก

หม่อมมณฑล

(หม่อม มหามนต์)

สารบาญ นิทาน เรื่อง พระร่วง

คำนำ

๑. สุภาษิต หรือ บัญญัติพระร่วง	๑
๒. พระร่วง วาจาสิทธิ์	๕
๓. พระร่วง ลูกนางนาค	๒๒
๔. พระร่วง อรุณราชกุมาร	๓๓
๕. พระร่วง บุตรนายกองเครา	๓๘
๖. พระร่วง นายกองส่วยน้ำ	๔๕
๗. พระร่วง สานชะลอมใส่หน้า	๔๗
๘. พระร่วง ลูกนางผีเสื้อกับพรานป่า	๔๙
๙. พระร่วงได้แก้วพระย้างเมือง	๕๔
๑๐. พระยาเมงรายศักดิ์สินความระหว่างพระร่วงกับพระย้างเมือง	๕๗
๑๑. พระร่วงกับพระย้างเมืองไปช่วยพระยาเมงรายสร้างเมืองเชียงใหม่	๖๐
๑๒. พระร่วงทรงอภิเษกมกะโทเป็นพระเจ้าฟ้ารั่ว	๖๔
๑๓. พระร่วงได้พระพุทธรูปศักดิ์	๗๓
๑๔. พระร่วงอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์มากรุงสุโขทัย	๗๕
๑๕. พระร่วงกับกษัตริย์สหาย	๙๐
๑๖. แดงเรื่องพระร่วง	๙๓
๑๗. ต้นนิษฐานเรื่องพระร่วง	๙๘
๑๘. ราชวงศ์พระร่วง หรือ ราชวงศ์สุโขทัย	๑๐๓
๑๙. โศกชมพู่และช่องพระร่วงลงคาบ	๑๐๗
๒๐. โศกพระร่วงลงพระขรรค์	๑๐๙
๒๑. ปลาพระร่วง	๑๑๑
๒๒. ไม้ขำระพระร่วง	๑๑๕
๒๓. ข้าวตอกพระร่วง	๑๑๗

สุภาษิต หรือ บัญญัติพระร่วง
จารึกคิดไว้ที่ผนังด้านในศาลาหน้าพระมหาเจดีย์หลังเหนือ
ในวัดพระเชตุพน พระนคร

◎ บ้างสมเด็จพระร่วงเจ้า

มดกเห็นในอนาคต

เป็นอนุสาสนกถา

ท้าวรากลึงเพียร

อย่าเคลื่อนคลาดคลาถ้อย

ให้หาสินเมื่อใหญ่

อย่าริระร่าแก่ความ

เขาแต่ชอบเสียผิด

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน

หน้าศึกอย่าอ่อนใจ

การเรือนตนเร่งคิด

อย่าใฝ่สูงให้พินาศก็

ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง

อย่าไถยคำคนพลอก

เป็นคนอย่าทำใหญ่

คบขุนนางอย่าโหด

อย่าคะเนถึงโทษท่าน

เลี้ยงคนจกกินแรง

อย่าใฝ่ตนให้เกิน

น้ำเชื้ออย่าขวางเรือ

จงเร่งระมัดพันไฟ

แผ้วแผ่นภพสุโขทัย

จึงผายพจนประภาษ

สอนคนงานรชน

เรียนอาวุธคงอาคม

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน

ประพฤติกามบุรพระบอบ

อย่าประกอบกิจเป็นพาล

เข้าเดือนอย่าลืมพรา

ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน

อย่านั่งชัตผู้ใหญ่

ที่รักอย่าดูถูก

สร้างกุศลอย่ารู้โรย

เช่นเรือทอดทางถนน

ข้าคนไพร่อย่าไฟฟืน

โทษตนผิดรำพึง

หว่านพืชจักเอาผล

อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่

เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว

ที่ชุ่มเสื่อจงประหยด

ตนเป็นไทยอย่าคบทาส

อย่าประมาททำนุผู้
 ผู้เล่าสั่งจงจำความ
 ทำชั่วเรือกไว้กันคน
 ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง
 ใต้ส่วนอย่ามกมาก
 รักตนกว่ารักทรัพย์
 เห็นงามตาอย่าปอง
 ที่ทับจรมีไฟ
 ทางแถวเถื่อนไกลคลา
 โทษตนผิดพึงรู้
 ภัยคืออย่าคว่นเกียด
 ที่ผิดช่วยเตือนตอบ
 อย่าขอรของรักมิตร
 พบศัตรูปากปราศรัย
 อย่ามัวเมาเนื่องนิจ
 พึงฝันเผื่ออยู่ภัย
 คนพาลอย่าพาลผิด
 เมื่อพาที่พึงทอບ
 ช้างไล่แท่นเลี้ยงหลบ
 อย่ากอบจิริชยา
 อย่าปลุกผีกลางคลอง
 พลันจับหายวายุภัย
 จงยลเยี่ยงสมฤทธ์แทกมิตี
 ภายใต้อย่านำออก
 อาสาเจ้าจนคนตาย
 ของแพงอย่ามกกิน
 โอบอ้อมเอาใจคน

มีสินอย่าอวดมั่ง
 ที่ชวากหนามอย่าเสียเกือก
 คนรักอย่าวางใจ
 ปลีกตนไปโดยด่วน
 อย่ามีปากกว่าคน
 อย่าไ้รับของเข็ญ
 ของฝากท่านอย่ารับ
 ที่ไปจรมีเพื่อน
 คุรบาสนอย่าโกรธ
 ผู้เสียสินอย่าเสียศักดิ์
 อย่าเบียดเสียดแก้มิตร
 ที่ชอบช่วยยกยอ
 ชอบรักมักจางจาก
 ความในอย่าไขเขา
 คិតครองครึกทุกเมื่อ
 รู้ที่ขลาดที่หาญ
 อย่าผูกมิตรไมตรี
 จงบนอบผู้ใหญ่
 สุวานชอบอย่าชอบตอบ
 เจริญตามคดี
 อย่าปองเวียนอาตรพด
 อย่ายลเยี่ยงด้วยแทกมิตี
 ลูกเมียอย่าวางใจ
 ภายนอกอย่านำเข้า
 อาสาขายจงพอแรง
 อย่ายินคำคนโลภ
 อย่ายลเหตุแก่ใกล้

ท่านให้อภัยหมายโทษ
 ยอกรุยต่อหน้า
 ยอมิตรเมื่อลับหลัง
 เยี้ยวสะเทินจะออกสุ
 ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ
 เข้าออกอย่าวางใจ
 เยี้ยวผู้ซึ่งจะคอยโทษ
 ผิดผิดปลิดไปร้าง
 เครื่องสรรพยุทธอย่าวางจิต
 อย่าทำการที่ผิด
 โต้ตอบอย่าเสียคำ
 พรรดพวกพึงทำนุ
 ยดเยี่ยงไถ่นกกระทา
 ระเบียบระบิลอย่าพังคำ
 อย่าใช้คนบังบด
 ผากของรักจงพอใจ
 ภักดิ์จงอย่าเกียจ
 นอบนบใจใส่สุทร
 อย่าดากคนด้วยตา
 อย่าเถียนครุเตือนคำ
 คนทรยศอย่าเชื่อ
 อย่าผูกมิตรคนจร
 ความชอบจำใส่ใจ
 เมกทาตอบต่อมิตร
 อย่าินนาหาผู้อื่น
 คนจนอย่าดูถูก
 ตระกูลตนจงคำนับ

คนโหดให้เอ็นดู
 ยอข้าเมื่อแล้วกิจ
 ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ
 อย่าชิงครุซึ่งมิตร
 นอบตนต่อผู้เฒ่า
 ระวังระไวหน้าหลัง
 อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิจ
 ช่างคนไวอาวรุ
 คึกทุกซ์ในสงสาร
 คึกชวนช่วยที่ขอบ
 คนจ้าย่าร่วมรัก
 ปลุกเอาแรงทั่วคน
 พาลูกหลานมากิน
 การจะทำอย่าควั่นได้
 ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก
 เผ้าทั่วไทอย่าทะนง
 เจ้าเกียจอย่าเกียจทอ
 อย่าชุกคนด้วยปาก
 อย่าพาผิดด้วยหู
 อย่ารักกล่าวคำคด
 อย่าแผ่แผ่โอความผิด
 ท่านสอนอย่าสอนทอ
 ระวังระไวที่ไปมา
 คึกแล้วจึงเจรจา
 อย่าตื่นยกยอตน
 ปลุกไมตรีทั่วชน
 อย่าจับต้นแก้คน

ท่านรักคนจนรักกอบ
 ความแค้นให้ประหยัค
 อย่าคุดกว่าน้อย
 อย่าปองภัยก่อท้าว
 อย่าเข้าแบกงาช้าง
 ปางมีชอบท่านช่วย
 ผีจะบังบังจงลับ
 ผีจะกันกันจนตาย
 ผีจะแก้แก้จนกระ้าง
 คึกข้างหน้าอย่าเบา
 เมื่อเข้าศักระวังตน
 จงยังผู้ผู้ศักดิ์
 อย่าตั้งให้แก่กา
 ใจอย่าเบาจนหนัก
 ข้างร้ายอย่าออกเอา
 อย่ารักกลมกว่าน้ำ
 อย่ารักเคียนกว่าตะวัน
 ผู้เป็นปราชญ์ฟังสดับ
 โดยอรรถอันดั่งถ้วน
 เลิศอ้างทางธรรม แดนา ฯ

ท่านนอบคนจนนอบแทน
 เผ่ากษัตริย์เพลิงงู
 หึงห้อยอย่าเข้าไฟ
 อย่ามักหัวพลันแตก
 อย่าออกก้างขุนนาง
 ปางบ่วยท่านชิงชัง
 ผีจะจับจับจนมัน
 ผีจะหมายหมายจนแท้
 อย่ารักห่างกว่าชีวิต
 อย่าถือเอาคืนกว่าลี้ก
 เป็นคนเรียนความรู้
 อย่ามั่งง่ายมิดี
 อย่าตีปลาหน้าไซ
 อย่าสีสุนัขห้ามเฝ้า
 อย่ารักเหากว่านม
 อย่ารักถ้ากว่าเรือน
 สบสังสรรพโอวาท
 ทรบัตริครองปฏิบัติ
 แดลงเลศเหตุเลือกถ้วน

© บัณเฑาะฐ
 จิตจำแนกแจ้ง
 ทิต ยุลบรหาร
 พระ ปิ่นนัคราสดาน
 ร่วง ราชนามนี้ได้

พิศดาร ความเอย
 เหตุไฉน
 อุดรสุข โทณนา
 กล่าวด้วยคำสอน ฯ

พระปรางค์
หรือ
พระศรีรัตนมหาธาตุ
ตรงกลาง
อำเภอศรีสะเกษ
จังหวัดสุโขทัย
และ
ท่านจะเห็นคล้ายพระปรางค์
หรือ
พระเจดีย์ยอดควั่น
(ด้านขวา)
เรียกกันว่า
เจดีย์มอญ หรือ พระมูเตา

มีนิทานเล่ากันว่า พระร่วงกับพระลือ
๒ องค์พี่น้อง สร้างเจดีย์แข่งกัน
พระลือ (ผู้น้อง) สร้างองค์ล่างสุด
(พระมูเตา) เสร็จก่อน พระร่วง (ผู้พี่)
สร้างองค์บน (คือพระปรางค์) ขณะนั้นยังไม่เสร็จ
จึงทรงพระพิโรธ เกิดขอกเจดีย์ที่พระลือสร้าง
ขว้างมาตกลงที่พิษณุโลก กล่าวกันว่า
คือเจดีย์ที่ตั้งอยู่ในวัดราชบูรณะ (รูปกลาง)
ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานนเรศวรบัดนี้
ด้วยเหตุนี้ เจดีย์ของพระลือจึงยอดควั่น (รูปล่าง)
อยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

แก่งหลวง

ตรงหน้าเมืองศรีสัชนาลัย

อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ที่กล่าวในนิทานว่า พระร่วงบอกว่า

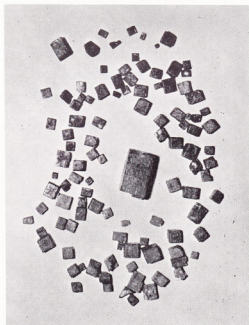
จะลงไปอาบน้ำ หรือ ไปหานางนาค

แล้วหายไป

รูปถ่ายในฤดูแล้ง เพื่อให้เห็นแก่งหิน

แต่ในฤดูน้ำ น้ำจะท่วม

เห็นแต่กระแสน้ำไหลปั่น ๆ พลุ่ง ๆ

(รูปถ่าย) ข้าวตอกพระร่วง

(คุเรื่องหน้า ๑๑๘)

พระร่วง วาจาสิทธิ์

จาก

อุद्यุทธการวงศ์ความเรียง และ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ว่า

๑ ข้ายอภิวันท์ พระคุณอนันต์อันประเสริฐ ยิ่งล้ำเลิศทันกรวย พระคุณอันสูงใหญ่ ยิ่งทั้งสาม อังกาบมอญบุรีศรี คือคุณพระพุทธรูปชินมาร คุณพระธรรมสารนพวงศ์ คุณพระสงฆ์ อัญญาภิเษกสาธ ข้าน้อยนอบนบพระคุณทั้งสาม ด้วยกิจงามกุศลเจตนา ขอให้มีข้าอุบ้ทวะ อันตราย สรรพสิ่งอันร้ายจงสูญสาบ ด้วยอาณภาพแห่งข้าประเดาเม แก่ชุมชนนุสตามแห่งแก้ว สมฤทธิ แล้วจะสาธก ในบุรพัญญาทั้งห้า จะแต่งปรกณาพระคัมภีร์ มีนามกิติตามประสงฆ์ ชื่ออุद्यุทธการวงศ์อันปรากฏ ในชนบทสยามประเทศ แก้วได้เห่เรื่องราวล่องไปดังเขมปฏฐานัน ไว้ตาม สมควร แก่เหล่าล้นสกลชาติ ได้เสวยราชย์สืบมา ในกรุงพาราประเทศไทย ตามที่สังเกตุไว้ ได้ฟังมา ในบุรพณเภาโดยย่อ ที่ยิ่งเหลือหลอมมีมาก ในบุรพณาคติการ เรื่องนิทานพระร่วง เห็นจะข้าหน่วงเนิ่นนาน จะกล่าวนิทานอื่นมาก มีหลายหลากไปเบื้องหน้า ข้ายอมาอภัย ด้วยจิตใจเป็นปฤชณ ซึ่งจะนิพนธ์ชักเหลือ ผิดพลั้งเผื่อล้มหลง จะไม่ตรงตามนิทาน เพราะ บัญญาญาณแย่งเยาว์ ด้วยนิทานเก่าล่งลับ ที่ได้สลับจึงว่ากล่าว ได้แต่พอเป็นราวฟังรู้ นักปราชญ์ ผู้รู้แท้ ถ้าเห็นไม่แน่ช่วยแก้ไข คัดแปลงให้ชอบด้วยเถิด ฯ

๒ โลกนาโถ อันว่าสมเด็จพระพุทธเจ้า อันเป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกในไตรภพ เมื่อแรก ได้ตรัสรู้ซึ่งพระสัพพัญญูญาณใหม่นั้น พระองค์เสด็จนิสิตหาการนั่งเหนือพระรัตนบัลลังก์แก้ว วิเชียรในคองไม้พระศรีมหาโพธิ์ วิไลเกษโศ เมื่อทอดพระญาณเจกษุไปแลดูที่ทั้งพระพุทธรศาสนา ในมัชฌิมประเทศและมัจฉิมประเทศ เห็นแล้วซึ่งที่ทั้งพระศาสนานั้นโดยกาลบริเฉท ด้วยพระสัพพัญญูญาณว่าดังนี้ ที่ทั้งพระพุทธรศาสนาแห่งพระคถาคท จะทั้งในมัชฌิมประเทศมีเมือง พาราณสีเป็นอาทิ จะได้ดำรงพระธรรมเป็นอันมากในชมพูทวีป ในมัจฉิมประเทศนั้นก็เป็น อันมาก มีเกาะลังกาเป็นอาทิ ครั้นพระองค์กระทำสันนิษฐานแจ้งดังนี้แล้ว เสด็จไปยังยังอยู่ ในที่พระมหาสถาน ๗ วัน ๗ ที่ เป็น ๗ แห่ง แล้วเสด็จไปสู่บ่าอิสิปตนมฤคทายวันสิ้นหนทาง ๑๘ โยชน์ ทวีตเทศนาพระธรรมจกกับปวตฺตนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้งหลายให้สำเร็จ

พระอรหันต์ กับทั้งบริษัทเทวคามมนุษย์นับด้วยแสนโกฏิ แล้วทรงพระกรุณาโปรดส่งไปซึ่งพระอรหันต์ทั้งหลายในนานาประเทศ เหตุว่าจะให้ทั้งพระพุทธศาสนา จะได้โปรดเทวคามมนุษย์ จะให้ได้พระอริยมรรคอริยผล สมเด็จพระทศพลเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ อนิจจาว่าโส พระองค์เสด็จอยู่ในนานาประเทศ คือพระเชตุพนและเวฬุวันมหาวิหาร ใกล้เมืองสาวัตถีและเมืองราชคฤห์ เป็นอาทิ สำแดงพระธรรมเทศนาโปรดหมู่เวไนยสัตว์ ได้อริยมรรคอริยผลพันทุกขจะนับจะจดณาไม่ได้ ตามพุทธกิจพุทธวิสัยพุทธประเพณี อสิตายุกอ ทราบเท่าพระชนมายุได้ ๘๐ ทศ แต่แรกได้ตรัสมาได้ ๔๕ พระวัสสา เสด็จไปสู่เมืองโกสินารราชธานี ในวันจะนิพพานนั้น เสด็จบรมมเหสีพระแท่นที่หว่างคันธังคัก จึงทรงพระอาวธนาการแจ้งว่า มนุษย์จะได้ไปอยู่ในเกาะลังกา พระพุทธศาสนาจะปรากฏมีในเกาะลังกานั้น เมื่อพระตถาคตนิพพานแล้ว ๔ เดือน พระมหากัสสปเถระกับพระองค์อรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ จะกระทำการหาปฐมสังคายนา ณ เมืองราชคฤห์ แต่มีนั้นล่วงไป ๑๐๐ ปี พระยสเถระ พระเรวดีเถระ กับพระองค์ ๗๐๐ พระองค์ จะกระทำการสังคายนา ณ เมืองไพสาลี แต่มีนั้นล่วงไปอีก ๑๑๘ ปี พระโมคคัลลบุตรกษัตริย์เถระกับพระองค์ ๑,๐๐๐ พระองค์ จะกระทำการสังคายนา ณ เมืองปาตลีบุตร ตโต ปรี แต่มีนั้นไปพระโมคคัลลบุตรกษัตริย์เถระ จะส่งพระองค์อรหันต์ไปในนานาประเทศ ให้ทั้งพระพุทธศาสนาโปรดสัตว์ให้ได้มรรคผล พระมหินทรเถระกับพระองค์ ๕ พระองค์ไปสู่เกาะลังกาทวีป ทั้งพระพุทธศาสนาแล้วจะทำจุตุดสังคายนา กับพระองค์ ๑,๐๐๐ พระองค์ ในเกาะลังกาทวีป เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปได้ ๕๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลายจะเขียนพระไตรปิฎกลงในใบลาน

อนึ่ง ทรงพระอาวธนาการแจ้งว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าที่มีพระชนมายุยืนนานนิพพานแล้ว มีพระบรมธาตุเป็นแท่งประคุดแห่งทอง พระองค์เดียวใหญ่ยาว ๓-๔ ศอกก็มี บัณฑิตพระชนมายุพระตถาคตนี้น้อยจะไว้พระศาสนา ๕,๐๐๐ ปี จะอธิษฐานพระบรมธาตุให้เล็กเป็นหลายพระองค์มากกว่าแสน จะได้เรียวยาวไปอยู่ในนานาประเทศ เทวคามมนุษย์จะได้สักการบูชา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นทางพระอริยมรรคอริยผล กรันสมเด็จพระทศพลแจ้งเหตุแห่งพระพุทธกิจจะนั้นแล้ว จึงให้อาพาทานุศาสน์สั่งสอนพระสงฆ์แก่เทวนิกรมนุษย์ เป็นที่สุดพระพุทธวจนะว่า อามนุชยามิ โว ภิกขเว ฯลฯ สมุปาเทถาติ จะนี้แล้ว เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานด้วยนิพพานธาตุ ว่ามาทั้งนี้โดยสังเขปถา ที่พิสดารวิถาดานั้นมีอยู่ในพระมหาปรินิพพานสูตรนั้น แลพระคัมภีร์มหาวงศ์เป็นอาทิ พระคัมภีร์อื่น ๆ ก็มีแล

อดีต กิร ทั้งได้ยินมาในอดีตกาล พระพุทธศาสดาล่วงแล้วได้ ๑,๗๖๗ ปี

เป็นจุลศักราชได้ ๕๘๖ ปีเท่านั้นแล เอโก ราชา ยังมีพระยาองค์หนึ่ง สิริธมฺมาโสโก นาม
 ทรงพระนามชื่อพระเจ้าศรีธรรมไตรกราช วสิฏฺฐโคตโต เป็นเชื้อวงศ์วสิฏฺฐโคตรฤๅษชาติ
 ได้เสวยราชย์อยู่ในเมืองสุโขทัย มีบุญญาธิการยศศักดิ์บริวารเข้านาพมาก ปราศจากบໍ้าจามิตร
 ค่ายบุญฤทธิ์แห่งพระองค์ ทรงพระวราศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญพระราชกุศล
 คีลทานเป็นอาทิ กอปรด้วยเมตตาพรหมวิหารญาณสุจริต แก่มหาชนแลทั่วพระยาในนานา
 ประเทศ มิได้เบียดเบียนบ้านเมืองอื่น ๆ รักษาสมณพรหมณนามหาชนมีเสนาบดีเป็นอาทิ ให้อยู่
 เย็นเป็นสุขโดยทศพิธราชธรรม ยังมหาชนทั้งหลายให้กระทำกองการกุศล มีรักษาศีลและให้ทาน
 เป็นต้น เสวยราชสมบัติอยู่เป็นเกษมสุขในเมืองสุโขทัย อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมไตรกราช
 พระองค์บรรทมเหนือแท่นที่อันเป็นสิริไสยาสน์ในพระราชเรือนหลวง เพลาเวลาครึกภาคมัชฌิมา
 ทรงพระอาวชันนากรซึ่งพระอุโบสถศีล เห็นพระอาณัติสงฆ์มากยิ่งนัก มีพระทัยปรารถนาจะรักษา
 พระอุโบสถศีล จึงทรงพระดำริว่าอาตมาภาพนี้จะระคนปนอยู่ด้วยสตรีภิกษุมาคูคามอันมีรูปอันงาม
 จะรักษาอุโบสถศีลในพระราชฐานนี้ เห็นศีลนั้นจะไม่บริสุทธิ์ กอปรด้วยโทษไม่สมควร ถ้า
 อาตมาภาพไปสู่ภูเขาหลวงรักษาพระอุโบสถศีลในที่ซึ่งคั้วเวกปราศจากสตรีภิกษุมาคูคาม ศีลนั้น
 จะบริสุทธิ์มีพระอาณัติสงฆ์มาก ครั้นทรงพระดำริแล้ว ในวันรุ่งขึ้นเข้าจึงคำรัสสั่งให้หาข้าราชการ
 ทั้งหลายนมีเสนาบดีเป็นประธาน และพระสนมในทั้งหลายมีพระอัครมเหสีเป็นอาทิมาเฝ้า แล้ว
 คำรัสสั่งว่า โภณดา คุณรําท่านทั้งหลาย เราจะไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่ภูเขาหลวง ท่านทั้งปวง
 จงช่วยกันรักษายอบยัดพาเสมาบ้านเมืองพระราชวังเราจงดี อย่าให้มีภัยอันตราย ท่านทั้งหลาย
 อย่าได้ประมาทใน ๗ วันกว่าเราจะกลับมา สมเด็จพระบรมราชาธิราชส่งแล้วเสด็จเสด็จลาส ค่าย
 เสนามาคูจักรุงก็เป็นบริวาร ทรงยานพาหนะพระที่นั่งพร้อมด้วยสุริยาหน้าหลัง ข้องกลอง
 แคร่สังข์กริ่งฉัตร ออ้ออิงคะนึ่งแอ้อักสว่างไสว ทวนธงไชยยาบ ฉัตรแกงปลาบจามรี ให้นิมนต์
 พระสงฆ์ราชาคณะไปเป็นหลายพระองค์ ครั้นถึงเชิงเขาหลวงที่กำบังร่มคูหาศีลาคาระสะอาคณาม
 ทิศแล้ว ให้คนทั้งหลายกลบกินมาเมือง จึงสมათานพระอุโบสถศีลในสำนักแห่งพระสงฆ์แล้ว
 ก็ส่งพระสงฆ์กลับคืนไป เอาไว้แต่ราชบุรุษ ๔ คนเป็นเพื่อน พระองค์ก็รักษาพระอุโบสถศีล
 ด้วยจิตอันสุจริตอยู่ในสถานทีนั้น

โส ราชา สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรกราช เมื่อรักษาพระอุโบสถศีลในที่นั้น ๗ วัน
 บ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง จึงกลับไปว่าราชกิจในพระนคร ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง
 แล้วกลับไปรักษาพระอุโบสถศีลเนื่อง ๆ ในที่นั้นเป็นหลายครั้ง เป็นเหตุจะได้สั่งวาสด้วยนางนาค

ด้วยอุปนิสัยแห่งกุศลบุญได้กระทำมาด้วยกันแต่ก่อน หนึ่งเป็นเหตุจะได้พระราชบุตรอันมีมหิทธิ-
ฤทธิ์เขานุกาญจนบุญญาธิการมาก หนึ่งเป็นเหตุแห่งกุศลวิบากแห่งคนทั้งสามนั้น จะให้บังเกิด
ปรากฏเป็นอัศจรรย์ประหลาดโลกอันควรแก่กาลนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าสุริยทิตย์มีพระทัยปรารถนาจะเสด็จไปประพาสในเชิงมหา-
บรรพต ทอดพระเนตรชมวนรุกรชชาติพฤกษาคณานกนิกรมฤตสัตว์คุปาทวิบาท แลท้องแถว
ธารธารน้ำไหล ในซอกห้วยคูหาทิศกลาง รุกชาคินี้อยู่ใหญ่ในประเทศที่นั่น ครั้นเสด็จ
พระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแลไปแต่ข้างโน้นข้างนี้ จึงได้เห็นซึ่งนางนาคินมิกตัวเป็นงูเล็ก
ยืนก้นด้วยรากจรีตส่งตัวสกับด้วยงูกินรัดซึ่งกายอันเกี่ยวพันกันอยู่ในที่นั้น พระองค์จึงพิจารณา
เห็นงูตัวเมื่อนั้นรูปร่างประหลาดคอดแครงหงอนแครง จึงแจ้งว่านั้ระยจะเป็นนางนาคตระกูลสูง
จึงทรงพระดำริว่านางงูนี้รูปร่างเป็นตระกูลนาคอันสูงศักดิ์ มีควรที่จะมารักส่งตัวสกับด้วยงูกิน
ตระกูลต่ำ ครั้นทรงพระราชดำริแล้วเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยค้ำคักให้ทั้งสองพลัดออกจากกันต่างตัว
ต่างไป นางนาคนั้นมีความละอายโกรธซึ่งพระยานั้น จึงคิดว่าควรจะฆ่าเสียซึ่งพระยานั้น ก็ให้
บังเกิดไกรทกใจกลัว ด้วยบุญญาฤทธิแห่งพระยานั้น มีอาจจะกระทำร้ายได้ ก็ปลาสนาการ
อันทรธานกลับคืนไปสู่สำนักพิภพแห่งตน เข้าไปสู่สำนักแห่งพระราชบิดามารดา นั่งในที่ควรแล้ว
นมัสการให้พระราชบิดามารดา โรหนุติ แกล้งกระทำมรยาร้องให้ด้วยความโกรธนั้น จึงกล่าว
โทษใส่ความแก่พระยาสุริยทัยว่า เหว ช้าแก่พระราชบิดา ข้าพเจ้าอาลาพระองค์ขึ้นไปรักษาศิล
ในถิ่นมนุษย์ เทียวชมประเทศหาที่สบายที่ภูเขาหลวงใกล้เมืองสุโขทัย ประเทศที่นั่นประทับไป
ด้วยรุกชชาติกลาหลายเครือวัลย์ ภูเขานี้มีคูหาถ้ำห้วยเหว ชะง่อมผาติดลาดคาหลายก้นหวา
ทรอกทั้งดั่งแถวธารธารน้ำไหล บ้ำไม้ระหงโรฐานเป็นสนุกสบายใจ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ใน
ที่นั่น ได้เห็นพระยาสุริยทัยเที่ยวมาที่ประเทศนั้น ข้าพเจ้าไม่ทันหลบหลีก พระยานั้นโกรธจึงที่
ข้าพเจ้าด้วยกระบอกอันใหญ่ ข้าพเจ้าเจ็บปวดเป็นสาหัสแทบบรรดาตาย ข้าพเจ้ากลัวจึงหนี
มีอาจทำอันตรายแก่พระยานั้นได้ ข้าพเจ้าจึงหนีลงมาสู่สำนักแห่งพระองค์นี้ พระยานั้นกระทำ
ให้บิดาได้ความอภัยคอยอยู่ พระองค์จึงฆ่าเสียซึ่งพระยานั้นเด็ก

ตथा ในกาลนั้น พระยานาคราชได้พื้ นางนาคพระราชบุตรบอกถึงนั้น ก็โกรธ
พระเจ้าสุริยทัย จึงมาจากนาคพิภพด้วยเพศเป็นคาบสมุทร _____ ควรที่อาคามาจะไปตามดู
ก็จะรู้เหตุเมื่อภายหลัง ครั้นถึงที่นั้นจึงเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุริยทัยนั้นแล้วถามว่า มหาราช
บุตรพระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์มาอยู่ในที่นี้ด้วยเหตุกึ่งๆ พระองค์ได้เห็นสิ่งใดประหลาดบ้าง

พระยาจึงบอกว่า ข้าแต่พระคาบส ข้าพเจ้ามาอยู่เพื่อจะรักษาอุโบสถศีล อยู่มาช้านานแล้ว วันหนึ่งข้าพเจ้าเที่ยวไปภูมิประเทศเชิงบรรพต เพื่อจะชมต้นไม้และภูเขาที่อรรธราธำแหวนกเนือกต่าง ๆ จึงเห็นงูมีเมียทั้งสองตัวสวสเกี่ยวพันกันอยู่ แต่นางงูมีรูปร่างมโหฬาร คอแรง ปรุหลาด จึงคิดว่านางงูตัวนี้ชะรอยจะเป็นตระกูลชาตินาคราชอันสูงศักดิ์ ไม่ควรจะมารักสวสตัวชายถึงถิ่นตระกูลต่ำจะเสียตระกูลไปไม่ควร ข้าจึงเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยคักให้ทั้งสองพลัดพราจากกันไป ข้าเห็นประหลาดแต่เท่านั้น

ขณะนั้นพระยานาคได้ฟังคดีตัวนี้ดังนั้นก็เห็นคุณพระเจ้าสุโขทัย เลื่อมใสยินดี จึงอาสาช่วยการวะเคารพ กลับคืนไปสู่สำนักพิภพพิโรธราชธิดา ปรีภษนาด้วยวาจาหาพูดต่าง ๆ ครหา คิกเยนเป็นอันมาก แล้วว่าออกนรภัยท่านหลวงเรวว่าจะลาไปรักษาศีล กลับไปเที่ยวเล่นผู้ชู้ชาย ชาติภูมิตระกูลต่ำ กระทำชาติสมภาพเสียตระกูลมีโทษมาก เอ็งอย่าอยู่ในเมืองนาคนี้เลย จงไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัย ท่านมีคุณแก่เราทั้งตัวเอ็งเป็นอันมาก เอ็งไปอยู่ปรนนิบัติเป็นทาสท่านในสถานที่นั้นเถิด

นางนาคนั้นครั้นได้ฟังด้วยคำแห่งพระบิดาปรีภษนาด้วยวาจาอันหยาบข้าทั้งนั้น ตกใจกลัวตัวสั่น จึงอาลาบิดามารดาแล้วมาสู่ภูเขาหลวง จึงนิมิตสรีรกายงามเจิดฉายโสภี เป็นตรุณนารีรูปร่างกึ่งนางเทพธิดา ประคัมภูษาอาภรณ์ทิพย์อันสะอาด จึงลลิตเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัยนั้น นั่งในที่ควรแล้วนิมิตการพระยานั้น พระเจ้าสุโขทัยจึงถามว่าเจ้ามีชื่อใด เจ้ามาแต่ไหน เจ้ามาสู่สำนักเรวด้วยเหตุอันใด นางนาคนั้นจึงนำเนื้อความนั้นตามจริง จุจกัคำพระบิดาว่ากล่าวมาแต่หนหลัง พระเจ้าสุโขทัยได้ฟังดังนั้น แจ้งเหตุที่พระทัยโสมนัสยินดีมีสุนทราวจาว่า ออเจ้าที่เป็นนางงูเล็กนั้น แล้วเป็นบุตรที่พระยานาคราช บิดาให้เจ้ามาปรนนิบัติเรวกัดแล้ว ชนทั้งสองก็สวสอยู่ด้วยกันตามประเพณีคักโลก นางนาคนั้นเป็นที่เสน่ห์รักใคร่แห่งพระยานั้นยิ่งนัก ด้วยเหตุว่านางนาคนั้นคบแต่งเครื่องอุปโภคบริโภคอาหารเอนโธสโธซารส บริสุทธ์สะอาดต่าง ๆ แล้วไปด้วยอิทธิฤทธิ์เทษานุภาพแห่งนาค แทนที่สตรีไสยาสน์ประคัมด้วยคอกไม้แลเครื่องอุปได้สุคนธมาลา นวพันคันหัดถ์บาทสรีรกายต่าง ๆ นางนาคปรนนิบัติบำรุงบำเรอพระบรมราชาธิราชมาช้านานถึง ๗ ราชตรี

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เสวยสมบัติด้วยนางนาคเป็นมโหฬารวิภาพเสน่ห์หาอาลัยประหลาดกลลเยือกกว่ามนุษย์มหัศจรรย์ พระองค์ปรารถนาจะรับพานางนาคนั้นเข้ามาไว้ในพระราชวัง จึงครัดแบ่งนางนาคนั้นว่า ภพเท คุณเจ้าผู้มีพักตร์อันจำเริญ บัดนี้เราขอรับเจ้าเข้าไป

ไว้ในพระราชวัง ตัวเราจะกลับไปสู่พระนครก่อน ว่าราชการอยู่ ๗ วัน แล้วจะจัดแจงแต่งยานพาหนะรถกับทั้งโยธาบริวารเป็นอันมากมารับเจ้าเข้าไปในพระนคร เจ้าก็อยู่ยั้งยติในที่นั้นอย่ามีทุกข์เคียดร้อนเศร้าโศก สิ้นคำรบ ๗ วันเราจะออกมา เจ้าอย่าโศกาลัยไปสู่ที่อื่น สั่งสอนแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระนคร

สมเด็จพระมหากษัตริย์มีกิจการการธุระเป็นอันมาก มีพระสนมনারที่โปรดปรานก็เป็นอันมาก มีสติมักเคลิ้มลืมไปมิได้ระลึกรังนางนาคนั้น ล่วงพ้น ๗ วันมิได้ออกไปรับนางนาคเข้านานไป นางนาคเมื่อคอยอยู่ในที่นั้นมิได้เห็นพระยาออกมารับล่วงพ้น ๗ วันแล้ว ก็เป็นทุกข์โทมนัสเศร้าโศกใจ ร้องไห้คร่ำครวญหาพระยาสุโขทัยว่าไรไปมาต่าง ๆ ว่า พระเจ้าสุโขทัยองค์นี้เป็นชายชาติมนุษย์ วาจาไม่บริสุทธิ์ เจริญสาหัสสัจวาทีมิได้ สั่งแก่ข้าไว้ว่าจะไปก่อนถ้วนครบ ๗ วันแล้วจะกลับมารับ พระยามนุษย์องค์นี้เจรจาขับปล้นต่อลวงเข้ามาทั้งไว้ในกลางป่าเกราแต่ผู้เดียวเปลี่ยวใจ ชะรอยบุญตัวข้าหาไม่ ได้แล้วไม่รอช้าจึงหนีหายหนี ชะรอยว่ากรรมมีข้าได้ล่องดวงเบียดเบียนสมณพราหมณาให้เสียศีลสิกขา กรรมนั้นจึงมาถึงตัว ณ ครั้นนี้ ข้าได้ลวงอาศัยอยู่ด้วยสามี่ ๗ วัน สัตว์มาบังเกิดในครรภ์ให้เสียสันธักจรรยียิ่งนัก นิमितประหลาดประจักษ์เห็นมหากกรรม จะพากรรมนี้ไปสู่เมืองนาคให้ผู้อื่นรู้ จะได้อภัยทอดแค้นญาติแลมิตร ครั้นคิดแล้วก็ลุกออกไปด้วยโทมนัส ชักใจพระสามี่ด้วยโลภีราคจริตคิดกัน ถือเอาผ้านางกับแหวนพระธำมรงค์ของขอบใจที่พระยาให้ไว้ ชมพลาถกู่ทางพระพักตร์ นางก็รักสรวท จึงคิดจะนราศไปสู่เมืองนาค จะตำรอกวากต่อมโลหิต อันคิดไปในครรภ์อันสัตว์มาบังเกิดอยู่นั้น ไว้ให้แก่พระยาภักตาสามี่ ครั้นคิดแล้วจรัสไปที่ริมฝั่งคลอง ใกล้ท้องธารที่เป็นชอกกำบัง จึงนางนาคนั่งลงด้วยโทมนัสโศกา วางพระภูษาพันเป็นฐานล่าง แล้ววางพระธำมรงค์ลงตรงกลางชั้นบน แล้วจึงอธิษฐานตำรอกต่อมโลหิตด้วยนาคฤทธิแห่งตน ลงไว้ในที่บนวงพระธำมรงค์นั้น แล้วอธิษฐานให้สัตว์นั้นมิให้มีภัยอันตรายด้วยฤทธินาค ประกาศฝ่ากลุณนั้นแก่หมู่เทพกาทันหลายอันสิ่งสถูอยู่ในภูษพิมานภูมิสถานทุกประเทศเขตขอบขุนเขาหลวง ว่าเทพกาทันทั้งปวงเฝ้าอยู่ด้วยช่วยอภิบาลรักษาลูกน้อยของข้าอย่าให้มีภัยอันตรายต่าง ๆ ว่าพลาถก็ร้องไห้ว่าโธลยถึงพระภักตาสามี่มิใคร่จะไปได้ ฝ่ากลุณน้อยไว้แก่นางพระธรรณี นางนาคก็กลับไปสู่เมืองนาคพิภพแห่งตน

ในกาลนั้นยังมีคางคกตัวหนึ่ง เทียวมาเพื่อจะหาเหยื่อที่แถวธารคลองน้ำนั้น พอประสบพบต่อมโลหิตที่วงพระธำมรงค์นั้น ได้กลิ่นคาวโลหิตก็คิดใจนึกก็จะได้กินเป็นภักษาหาร คางคกก็คลานค้อมคอกเข้าไปปากกะพ้ำเอาต่อมโลหิต กลักริ้นเข้าไปกับทั้งพระธำมรงค์ คางคกมีอาจ

ดำรงตัวอยู่ได้ บัดเดียวใจก็ถึงแก่ความตาย ด้วยพิษนาคนั้นร้ายเป็นที่สุด แต่สัตว์อันอยู่ในรูปนั้นเป็นมนุษย์ มีบุญญาธิการอาภุภาพมาก ด้วยเป็นเชื้อชาตินาคจึงไม่ตาย อาศัยอยู่ในรูปกายแห่งคางคกนั้นไม่น่าป้อยเป็นปกติ เทียวยอยู่ในลำคลองด้วยรูปคางคกนั้น

ส่วนพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เมื่อล่วงพ้น ๗ วันไปแล้วจึงได้สตรึงลึกถึงนางนาค จึงจัดแจงรถราชยานออกไปรับกับบริวารโยธาเป็นอันมาก ครั้นถึงที่นั้นมิได้เห็นนางนาค แล้วมหาชนเที่ยวค้นหาทุกแห่งหนในประเทศเขตขอบเขาหลวง คนทั้งปวงมิได้ประสบพบเห็นนางนาค แต่เที่ยวหาต้นสามราตรีก็มีพบนางนั้น แล้วสมเด็จพระเจ้าสุริยทัตย์เสวราโศกเป็นทุกข์โศกเป็นทุกข์โศกเป็นอันมาก ด้วยเสียคายนางนาคคงเสียเมือง ให้ชักแคนขึ้นเคื่องพระทัยคน ไม่ได้แล้วก็กลับพยุหพลคืนเข้าไปสู่พระนครนั้น

ครั้นยังมีบุรุษแก่คนหนึ่งสงวาส้อยด้วยหญิงแก่คนหนึ่ง เป็นสามีภริยาเพื่อนสาละกัน อยู่ตำบลบ้านพูนอนใกล้ภูเขาหลวง สองคนผัวเมียนั้นเคยเที่ยวช้อนปลาในลำคลองนั้นเลี้ยงชีวิตมาแต่ก่อน วันนั้นเมื่อจะมีเหตุ สองคนผัวเมียนั้นถือเอาส้มข้อมแล้งช้อนออกไปถึงริมคลองนั้นพากันเดินไปตามริมฝั่งจึงเห็นผ้าแดงก็ไถ่ผ้านั้น คนทั้งสองก็ใจห่อผ้าแล้วช้อนปลาในคลองนั้น ด้วยบุญเศษอาภุภาพแห่งสัตว์อันอยู่ในรูปคางคกอันอยู่ในคลองนั้น คนทั้งสองช้อนปลาสิ้นวันยังค่ำ ไม่ได้ปลาปิ้งหอยแต่สักตัวหนึ่งเลย ได้แต่รูปคางคกนั้นทั้งเพเสียแล้วได้อีก แล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นหลายครั้ง บุรุษแก่นั้นโกรธว่าคางคกตัวนี้เป็นไร เวียนเข้ามาคิดช้อนกู ๆ เททั้งเสียแล้ว แกล้งเข้ามาคิดช้อนกูอีกเล่า ควรเราจะฆ่าคางคกตัวนี้เสีย สัตว์ที่อยู่ในรูปคางคกนั้นไต่ยินคำแห่งบุรุษแก่ว่าจะฆ่าเสีย ดังนั้น จึงว่าแก่ท่านนั้นว่า ข้าแต่บิดา ท่านอย่าฆ่าข้าเสียเลย ท่านจงเลี้ยงข้าไว้เถิด ข้าจะรักษาผ้าเรือนท่าน จนทั้งสองผัวเมียเมื่อได้ฟังคำนั้นเป็นภาษามนุษย์ ก็ชื่นชมโสมนัสมีเมตตาจิต คิดอ่านแก่กันว่า เราหาบุญกรรมได้ เราเอาคางคกนั้นไปเลี้ยงไว้เป็นบุตรเราเถิด ว่ามาทั้งนั้นเป็นเหตุด้วยบุคลทั้งสองตามเคยได้อุปถัมภ์กันมาแต่ก่อน จะให้บังเกิดปรากฏในครั้งนั้น ครั้นคนทั้งสองคิดอ่านกันแล้ว จึงเอารูปคางคกนั้นใส่ลงในช่องแล้วคอนมา คางคกนั้นก็ทกล่วงลงจากช่อง คายาจับใส่ช่องแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นหลายครั้งทราบเท่าถึงบ้าน จึงเลี้ยงรูปนั้นไว้ ๗ เดือน ให้ชื่อ ออรวัง เหตุที่ทกล่วงลงจากช่องที่กลางทางนั้น สัตว์นั้นค่อยวัฒนาการเจริญอยู่ในรูปนั้น รู้เจราเป็นภาษามนุษย์เรียกบิดามารดา จนทั้งสองรักใคร่เลี้ยงไว้ด้วยเมตตาการุณา วันหนึ่งชนทั้งสองมีที่ไปอื่น เจ้าอรวังจึงออกจากรูปนั้นแล้วจึงทกแก่โภชนาหารอันโอชะรสต่าง ๆ ใส่ภาชนะไว้เป็นอันดีด้วยอุทิศนาค แล้วกลับเข้าไปอยู่ในรูป จนทั้งสองผัวเมียกลับมาบ้านขึ้นไป

บนเรือน จึงเห็นโภชนาหารที่ในภาชนะ จึงสงสัยคิดว่าใครโกรธชัง แกล้งแต่งโภชนาหารใส่ยาพิษไว้ให้กินจะให้ตาย จึงคิดถึงร่างกายแห่งตนว่า เราทั้งสองคนนี้แก่แล้วชราภาพแล้ว เราจะแกล้งให้เราตายก็ไม่เสียค่ายชีวิตแล้วจะพ้นทุกข์ ด้วยอยากหากครอบครัว จึงชวนกันกินโภชนาหารนั้นอร่อยยิ่งนัก จนอิ่มแล้วก็ไม่ตาย โสมนัสยินดีให้ล้มตามคางคกนั้นไป แต่ละคนมาช้านาน อยู่มาวันหนึ่งชนทั้งสองผู้เมียจะใคร่รู้เหตุ แกล้งกระทำการเหมือนจะไปอื่น ไปประชุมซ่อนตัวอยู่ในที่ลับชอบกมลให้สัตว์นั้นรู้เห็น ทารกนั้นออกจากรูนั้นแล้วนิมิตโภชนาหารคังหนหลังมีทัน จะเข้ารูป บุรุษเห็นนานแล้วก็ย่องเข้าไปในเรือน เห็นทารกนั้นรูปร่างจึงชิงเอารูปคางคกเผาไฟเสีย แล้วเข้าออกเอาทารกกล่าวคำอันเป็นที่รักชื่นชมโสมนัส กับด้วยยายผู้เป็นภริยาพากันบริโภคนโภชนาหารแล้ว โฉมนาการรักใคร่เจ้าร่วงยิ่งนัก ประคองบุตรอันเกิดกับตน บำรุงบำเรอเลี้ยงด้วยเมตตาจิต ร้องเรียกชื่อว่า เจ้าร่วงมาจนตราบนานเท่าทุกวันนี้ด้วยชื่อนั้น เจ้าร่วงบังเกิดเมื่อจุลศักราชได้ ๕๔๑ ปี เมื่อจำเริญมามีรูปร่างโฉมงาม มีบุญญาธิการมหิทฤทธิ์มาก มีวาจาสิทธิ์กระทำการสิ่งใดก็สำเร็จสิ่งนั้น พอใจเล่นว่าว แลช่วยกระทำการของบิคารมรดาแลมีอุทิศหาเป็นอันมาก เป็นที่รักที่ชอบใจบิคารมรดาเป็นอันมาก

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมไตรปิณทิสจะให้ปลูกปราสาทในเมืองนั้น ให้จัดแจงไม้ไผ่ไม้จริงน้อยใหญ่เป็นอันมาก จะกระทำว่าวบ้าง บุรุษแก่นั้นนายใช้ให้หาไม้ไผ่ร้อยหนึ่ง จึงไปตัดไม้ได้ครบร้อยแล้วกองไว้ กลับมาบอกเจ้าร่วงให้ไปช่วยขนไม้ นั้น ว่าพ่อร่วงเอ๋ย บิดานี้ชราแล้ว แรงน้อยขนไม้ไม่ใคร่จะได้ ลำบากนัก พ่อช่วยขนหน่อยเถิด ว่าแล้วพาเจ้าร่วงไปสู่น้ำถึงกองไม้ นั้น เจ้าร่วงนั้นจับเอาไม้ไผ่ลำเดียวลากมา ร้องเรียกว่าไม้ไผ่ทั้งกองจงมาให้หมด ไม้ไผ่ทั้งปวงนั้นก็เลื่อนมาตามทั้งสิ้นจนถึงที่นั้น พระเจ้าสุโขทัยครั้นถึงวันฤกษ์ดีให้ยกเสาปราสาท ผ่ายชาวพนักงานทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น พร้อมกันมากกว่าพันช่วยกันยกเสาปราสาทขึ้นไว้ไม่ตรง เจ้าร่วงนั้นมาด้วยบุรุษแก่จึงร้องว่าเสาเอนไปข้างโน้น โอนมาข้างนี้ เสาทั้งหลายนั้นก็โอนเอนไปมาตามวาจาเจ้าร่วงนั้น คนทั้งหลายจะลุกชกผลักเสาเท่าใดเสาก็ไม่ตรง บุคคลทั้งหลายเห็นอย่างพิวัก ลำบากกายเป็นหลายพักก็ไม่ตรง แล้วหยุดยั้งก็คิดอ่านแก่กัน ขณะนั้นเจ้าร่วงเห็นเสาโอนเอนไปมาคังนั้นจึงร้องห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่าลุกชกผลักลากวุ่นวายไปเลย จะเหนื่อยลำบากกายเสียเปล่า ข้าพเจ้าผู้เดียวจะผลักเสาให้ตรง คนทั้งหลายครั้นได้ฟังก็สงสัยเห็นจะให้เสาตรงคังว่านั้นไม่ได้ แต่ทำให้เกรงกลัวไปไม่ห้ามได้ จึงอนุญาตให้กระทำ เจ้าร่วงจึงจับเสาแต่ต้นหนึ่งร้องว่า เสาทั้งปวงจงทรงเถิด เสาที่เอนโอนไปมาทั้งสนั่นนั้นก็ตรงพร้อมกัน ในขณะนั้นคน

อุปฐากพระบิดามาช้านาน มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงถวายบังคมลาสมเด็จพระบิดา
 บวชในพระพุทธศาสนาเป็นสามเณร เล่าเรียนพรหมจรรย์มีสติปัญญามาก เป็นพหูสูตปรณิบัติ
 เป็นอันดีกราบเท่าใต้อุปสมบท ปรากฏด้วยวาจาสิทธิ์ ว่าสิ่งใดเป็นเช่นนั้น มีบุญญาธิการเทศา-
 ณาภาพิทธิฤทธิ์มาก หาผู้จะเปรียบเสมอมิได้

ครั้งนั้น ท้าวพระยาทั้งหลายในสยามประเทศทุกเมืองมีเมืองสุโขทัยเป็นต้น ไปเป็น
 เมืองขึ้นแก่เมืองกัมพูชาธิบดีมหานคร พระเจ้าละโว้อันอยู่ในเมืองลพบุรีส่งส่วยน้ำในสระน้ำสวย
 พระเจ้าสุโขทัยส่งส่วยน้ำอันมีอยู่ในภูเขาหลวง ใส่คุ่มบรรทุกเกวียนเข็นน้ำนั้นไปถวายแก่พระเจ้า-
 กัมพูชาธิบดีมิได้ขาด ณ เมืองกัมพูชาโน้น ชั่วมาวันหนึ่งพระภิกษุ คือพระร่วงนั้นเห็นเขาขับ
 เกวียนเข็นน้ำไปดังนั้น จึงถามรู้เนื้อความว่าเขาเข็นน้ำส่วยไปส่งถวายแก่พระเจ้ายกัมพูชาธิบดีดังนั้น
 จึงว่าแต่นี้ไปอย่าเอาน้ำใส่คุ่มเลย ทำตารางบนเรือนเกวียนแล้วเอาน้ำเทใส่ตารางขังไปไม่วั้ว เข็น
 ไปถวายแก่พระยาอภัยกัมพูชาธิบดีเถิด คนชวบน้ำส่วยทั้งหลายจึงกระทำตามคำพระร่วงว่าดังนั้น เข็น
 น้ำไปน้ำจึงอยู่ในตารางไม่วั้วเลย ไปถวายแก่พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีนั้น พระเจ้ายกัมพูชาธิบดี
 ทอดพระเนตรเห็นเกวียนเข็นน้ำอันอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงถามรู้เนื้อความว่าพระร่วงเป็นภิกษุให้กระทำ
 ดังนั้น ก็สะอึกตกพระทัยกลัวพระร่วงยิ่งนัก จึงถามว่าพระร่วงบวชอยู่วัดไหน แล้วได้อินว่าอยู่
 วัดพระธาตุ* จึงทรงพระดำริว่าพระร่วงนี้มีบุญมาก วาจาสิทธิ์มีฤทธิ์มาก แแต่ไปเมืองสุโขทัย
 มิควรจะให้เอาน้ำมาส่งแก่เรา ครั้นทรงพระดำริแล้วจึงสั่งแก่ชาวส่งส่วยน้ำว่า แแต่สืบไปท่าน
 ทั้งหลายอย่าเอาน้ำส่วยนั้นมาส่งส่วยแก่เราเลย เอาน้ำนั้นไปถวายแก่พระภิกษุรูปนั้นเถิด ให้เป็น
 กุศลแก่เรา จำเดิมแต่นั้นมา ชวบน้ำส่วยทั้งปวงก็มิได้ไปส่งส่วยน้ำ ณ เมืองกัมพูชาธิบดีทราบเท่า
 ทุกวันนั้น พระเจ้ายกัมพูชาธิบดีเห็นมหิทธิฤทธิ์เทศาณาภาพแห่งพระร่วงนั้นมากยิ่งนัก สะอึกตก
 พระทัยครันครันเกรงกลัวเข็ดขามยิ่งนัก จึงคิดจะทำลายฆ่าเสียซึ่งพระร่วง ด้วยเห็นว่าพระร่วง
 จะแข็งเมือง จะชิงเอาราชสมบัติบ้านเมืองของตนได้ จึงให้เสาะสืบแสวงหาคนที่มิวัชการ
 ความรู้วิชา จึงได้คนคี่นั้นมา โสมนัสยินคั่นกะหนา จึงตรัสสั่งว่าท่านจงไปสู่เมืองสุโขทัย แล้ว
 จงฆ่าเสียซึ่งภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระร่วงอยู่ ฆ่าเสียให้ตายจงได้แล้วจึงกลับมา เราจะพูนบำเหน็จ
 รางวัลให้แก่ท่านจงมาก สั่งแล้วจึงส่งผู้นั้นไป คนคี่นั้นมาสู่เมืองสุโขทัยใกล้จะถึง จึงคำคั่นไป
 ผูกขึ้นในวัดมหาธาตุ พอพบพระร่วงมากกว่าควักอยู่ใกล้วิหารลานพระเจดีย์ เห็นแล้วไม่รู้จัก
 พระร่วงคิดว่าพระภิกษุรูปอื่น เมื่อผูกพันกันแต่ครั้งตัว จึงถามพระร่วงว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า

* คงหมายถึงวัดเขาวัง คือ วัดมหาธาตุ ในเมืองสุโขทัยเก่า

บัลลังก์พระร่วงอยู่ที่ไหน พระร่วงกวาดัก้อยู่ในกำแพงพระวิหารหลวง ได้ยินเสียงแล้วแลมาดู เห็นบุรุษหนึ่งผู้หนึ่งมาจากแผ่นดินครึ่งตัวเพียงนม ก็รู้ว่าบุรุษนั้นมาจะกระทำการอันตรายแก่พระองค์ จึงกล่าววาจาสิทธิ์ว่า ท่านอยู่ที่ใดแล้วไปจากที่นี่ บุรุษนั้นจะขึ้นมาจากดินก็มิได้ จะดอยหลังดำดินขึ้นมาก็มิได้ กายก็แห้งแข็งอยู่ บุรุษนั้นก็กลับกลายเป็นศิลาไป ตั้งอยู่เพียงอุรประเทศจนทราบเท่าทุกวันนี้

พระร่วงนั้นพิจารณาเห็นศัลจะไม่บริสุทธิ์แล้ว ด้วยเหตุนี้จึงเสด็จออกจากผนวช แล้วกราบทูลพระกรุณาสมเด็จพระราชบิดา ด้วยปรารถนาจะสร้างพระนครในที่สมควรว่า ข้าแต่สมเด็จพระบิดา พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดอนุญาต ให้ข้าพเจ้าสร้างพระนครสักเมืองหนึ่งในที่สมควร พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกได้ทรงฟังเห็นชอบด้วย จึงอนุญาตให้กระทำการพระนครว่า ตูกรเจ้าผู้เป็นลูกรัก เจ้าว่าทั้งนี้ชอบแล้ว เมืองเก่าบุราณชื่อว่าเมืองสัชนาโลย อยู่ใกล้ริมแม่น้ำชื่อว่าป่าพอกยหนี่* ใกล้ครัวบรรพตชื่อว่าเขาสัชนาโลย เมืองนั้นประกอบไปด้วยพระบรมธาตุ พระฤๅษีชื่อว่าพระสัชนาโลยคาบส เป็นพระอัยกาชวคแห่งเราท่านให้สร้างเมืองนั้นไว้แต่ก่อน เราสร้างใหม่ให้ชื่อว่าเมืองสุวรรณโลกเกิด เจ้าพระร่วงได้ฟังดังนั้นก็ยินดี จึงถวายบังคมลา สมเด็จพระบิดาไปสร้างเมืองนั้น ให้พูนดินก่อถนนกว้าง ๔ วา แต่เมืองสุโขทัยถึงเมืองสัชนาโลยนั้นทางไกลประมาณ ๔ โยชน์เศษ เจ้าพระร่วงเสวยลูกในมะขามขี้สูกแล้ว เอาเปลือกนั้นไปรียไป ๒ ข้างถนนนั้นกล่าวด้วยวาจาศักดิ์สิทธิ์ว่า เปลือกเม็กในมะขามนี้จงเป็นต้นมะขามไปเกิด เปลือกเม็กในมะขามก็ค่อยออกเป็นต้นมะขามเหมือนเม็กในดินนั้น ทั้งสองข้างถนนเป็นต้นมีใบคอกหมัก ไม่มีแต่เม็กใน มีมาปรากฏทราบเท่าทุกวันนี้ ให้กษัตริย์เจ้าวิหารอุโบสถ ให้กระทำการเปียญอุวาตเสนาสนะกุฎีต่าง ๆ พระปรารภที่บรรจุพระบรมธาตุตั้งอยู่ข้างตะวันตกกยย้ายมาตั้งข้างตะวันออก แล้วให้ตบแต่งพระราชเรือนหลวง การพระนครทั้งปวงก็สำเร็จมิช้าใน ๔ เดือนแล้วด้วยฤทธิแลวาจาสิทธิ์ทุกประการ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงเชิญเจ้าพระร่วงไปครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองสุวรรณโลก ว่าราชการสืบไป เมืองสุวรรณโลกแต่ก่อนชื่อเมืองสัชนาโลยนั้น เหตุกระทำการปฏิฐานเมืองนั้นตามสายประจำแห่งพระฤๅษีชื่อพระสัชนาโลยคาบส ชื่อว่าสุวรรณ-

* บุรุษกลายเป็นศิลา นี้เรียกกันว่า ขอมดำดิน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสเมืองพระร่วงใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงพบในวัดมหาธาตุ ได้ทรงกล่าวถึงไว้ในพระราชนิพนธ์ "เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง" ปัจจุบันนี้ก็เก็บรักษาไว้ในศาลาหน้าวัดหน้าศาลาลาวจังหวัดสุโขทัย

** ในจินกามาลลปกรณีย์ หน้า ๓๐๗ กล่าวถึง แม่น้ำป่าพอกยหนี่

โลกนั้น เหตุพระฤษีนั้นเอาน้ำสุรามาแต่สวรรค์มาดื่มนั้น ว่ามาทั้งนี้เป็นคำปรามกถา ครั้นพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแก่ราภาพสันพระชนม์สวรรคตไปตามยถากรรมแห่งพระองค์นั้น เจ้าพระร่วงกระทำฉาปนกิจสมเด็จพระราชบิดา ด้วยเครื่องสักการบูชาด้วยไทยทานแก่พระสงฆ์ เป็นอันมาก ให้มีการมหรสพ ๗ วันตามราชประเพณี ด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลมหานางทั้งหลายนั้น

เมื่อครั้งพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๘๐๐ พระวัสสา จุลศักราชได้ ๖๑๙ ปี สมเด็จพระเจ้า-
 วรวงศ์บรมราชาธิราชอายุได้ ๑๒ ปี ได้เสวยราชสมบัติอยู่ ณ เมืองสุโขทัย พระโบราณจารย์เจ้า
 กล่าวพระบาลีไว้ในกัมภีร์จามเทวีวงศ์และพระกัมภีร์สังหปฎิมาณนั้นก็มีแปลกกันบ้าง ซึ่งชื่อ
 และเรื่องราวในทานพระเจ้าศรีธรรมโศกราชนั้น ว่ามีบุรุษรูปงามมีกำลังผู้หนึ่ง นางนาคินนั้นว่า
 นางเทวธิดาองค์หนึ่ง ได้ส่งวาสน้อยด้วยกันมีบุตรผู้หนึ่งคือพระร่วง แลพระร่วงเจ้านั้นชื่อว่า
 พระยาโรจราชก็มี วรุทธราชาธิราชก็ว่าบ้างแปลกกันแต่ชื่อคตินี้ ในกาลนั้นพระราชบุตรแห่ง
 พระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระองค์ต่างพระมารดาเป็นพระอนุชาธิราชมีบุญญาธิการมาก เจ้า-
 พระร่วงราชาธิราชพระราชทานตั้งพระนามชื่อว่า พระยาศรีธรรมราชา ให้ไปครองราชสมบัติ
 อยู่ ณ เมืองสวรรคโลก เกจิอาจารย์บางจำพวกว่าพระเจ้าศรีธรรมโศกราชนั้น เมื่อได้พระร่วง
 มาขึ้นตักทายกันให้พระร่วงเล่นด้วยทรงพระเมตตารักใคร่โปรดปรานพระราชบุตรนั้น เจ้าพระร่วง
 ได้รับพระราชทานตักทายกันนั้น เคารพพระบิดา นับถือ จะไปในที่ใด ๆ ก็ดี ร้องเรียกตักท
 คินนั้นว่าน้องมาไปด้วยกัน เจ้าจึงเป็นมนุษย์เป็นเพื่อนเราเด็ก ว่าด้วยวาจาสิทธิ์ ตักทายกันนั้น
 บังเกิดเป็นมนุษย์รู้เจรจา เดินไปมากินอาหารสรรพการทั้งปวง พระร่วงนั้นเสวยปลาปิ้งทั้งคืบ
 ยังมีเนื้ออยู่ข้างหนึ่งทั้งลงในน้ำทั้งคืบ ว่าให้เป็นชิ้นจางว้ายไปกับทั้งคืบนั้นเด็ก ปลานั้นก็เป็นชิ้น
 ว้ายไปกับทั้งคืบได้ บางทีไม่มีคืบแต่ตัวปลาครึ่งซีกก็มี แต่กางเปลาก็มี ว้ายไปได้เป็นอัครจริย
 ประหลาดต่าง ๆ มีปรากฏมาทราบเท่าทุกวันนี้ ทั้งบังเกิดด้วยบุญฤทธิ์วาจาสิทธิ์แห่งท่านนั้น
 ว่ามาทั้งนี้โดยสังเขปถ้อยอยู่ยั้งนัก ที่มีพิศดารวิคตานั้นมีอยู่ในนิทานพระร่วงนั้น ครั้นนั้น
 สมเด็จพระร่วงบรมราชาธิราชเป็นพระยาเอกราชในสยามประเทศแลนานาประเทศ มิได้เบียด
 เบียดท้าวพระยาในนานาประเทศ ยังมีหาชนทั้งหลายมีสมณพราหมณ์เป็นต้น ให้อยู่เย็นเป็นสุข
 ทุกประเทศ ยังมีหาชนทั้งหลายให้บำเพ็ญกุศล มิให้ท่านแลรักษาศีลเป็นต้นในพระพุทธศาสนา
 ยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองวัฒนาการ เสวยราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรมมาช้านาน ส่วน
 พระยาศรีธรรมราชานัน เสวยราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรมอยู่ในเมืองสวรรคโลก ส่วนบุรุษ

กลัวยิ่งนัก ปราบปรามเพื่อจะถวายบังคมแก่กษัตริย์ทั้งสองนั้น

สมเด็จพระร่วงราชธิดาเจ้าทอศพระเนตรเห็นกิริยาแห่งพระเจ้ากรุงจีนจะถวายบังคม
ดังนั้น จึงตรัสห้ามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์อย่าทกพระทัยกลัวเลย ตูข้านี้มาแต่
เมืองสุโขทัย จะปราบปรามซึ่งราชสมบัติแห่งพระองค์หาไม่ได้ มาบัดนี้ปราบปรามจะขอช่างกระทำ
ด้วยขาม ไปให้กระทำด้วยขามกระเบื้อง ณ เมืองสุโขทัยโน้น

พระเจ้ากรุงมครราชูได้ทรงฟังดังนั้น ก็ดีพระทัยปิติโสมนัสยิ่งนัก จึงพิจารณาสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้านั้น เห็นพระรูปพระโฉมงามล้ำเลิศ ประกอบด้วยราชลักษณะองอาจราชศักดิ์หาที่สุด
มิได้ จึงทรงพระดำริว่า พระยาองค์นี้เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย มีบุญญาธิการมากยิ่งขึ้นนัก มีวาจาสิทธิ์
เราได้ยินมาแต่คำกล่าวนี้ขเดื่องลือมาแต่ก่อน ควรแล้วที่เราจะถวายราชสมบัติแก่พระยานี้ ครั้น
พระเจ้ากรุงจีนทรงพระราชดำริดังนี้แล้ว ก็กลัวจะเสียพระราชสมบัติบ้านเมืองแห่งตน จึงถวาย
ราชสมบัติแด่พระราชธิดาแก่สมเด็จพระร่วงเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
ข้าพเจ้าขอถวายสิ่งนี้ ๆ แก่พระองค์ ตัวข้าพเจ้าขอเป็นทาสแห่งพระองค์

สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังดังนั้นจึงทรงพระกรุณาตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
ตูข้านี้มิได้ปราบปรามพระราชสมบัติของพระองค์ ๆ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราช-
สมบัติให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเคารพสุจริตดังนี้แล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินไปสู่ที่รูปพระราชสีห์อันมี
อยู่ในพระนครนั้น จึงอธิษฐานว่า รูปพระราชสีห์นี้เป็นที่เสี่ยงทาย เราจะตัดศีรษะแห่งราชสีห์นี้
ถ้าศีรษะนี้ไปตกลงในเมืองใด เราก็จะไปเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น ครั้นอธิษฐานแล้วจึงตัด
รูปราชสีห์นั้นด้วยพระแสงขรรค์ดาบแห่งพระองค์ รูปราชสีห์นั้นขาดกลางตัว ข้างศีรษะนั้นลอย
ไปบนอากาศ ด้วยบุญอธิษฐานวาจาสิทธิ์นั้น ไปตกลงกลางพระนครสุโขทัย

พระเจ้ามครราชู เสนาอำมาตย์ และมหาดไทยทั้งหลาย ได้เห็นพระอิทธิฤทธิ์เดชานุภาพ
มากยิ่งขึ้นดังนั้น ก็บังเกิดความกลัวสมเด็จพระร่วงบรมราชธิดาเจ้านั้นหาที่สุดมิได้ พระเจ้า
กรุงจีนจึงราชภิเษกสมเด็จพระร่วงกับพระราชธิดาของพระองค์แล้ว เชื้อเชิญให้เสวยราชสมบัติ
อยู่ในเมืองนั้น

สมเด็จพระร่วงบรมราชธิดาเจ้าได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
เมืองนี้มีได้เป็นเมืองใหญ่ ศีรษะราชสีห์ไปตกลงในพระนครสุโขทัย ๆ เป็นใหญ่ ข้าพระองค์เจ้า
จะลาไปเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัยโน้น ครั้นครีตกดังนั้นแล้วก็ยังเสวยราชสมบัติอยู่ด้วย
พระราชธิดาเจ้ากรุงจีนในเมืองนั้นสิ้น ๓ เดือนแล้ว จึงตรัสแก่พระยานั้นว่า ข้าพเจ้าจะลาพระ-

องค์กลับไปเมืองสุโขทัย

พระเจ้ามอญได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสถามว่า พระองค์จะพาพระอัครมเหสีไปด้วยหรือ ๆ จะให้อยู่ในเมืองนี้ สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังดังนั้นจึงตรัสว่า ตามพระอัครมเหสีนางจะไปด้วย ข้าพเจ้าจะพาไป นางจะอยู่กับพระมิดา ก็อยู่เถิด

พระเจ้ากรุงจีนจึงถามพระราชาธิราชว่า คุณเจ้าผู้เป็นลูกรัก เจ้าจะอยู่หรือจะไปด้วยพระภักศาสามี นางนั้นจึงกราบทูลสมเด็จพระมิดาว่า ข้าพเจ้าจะลาพระมิดาไปตามพระภักศาสามี อันสตรีจะหาสามีที่ดีเป็นที่รักที่ชอบใจจะหาได้เป็นอันยากนัก จะให้ความร้อนรอนทนทุกข์ลำบาก ด้วยวัตรปรนนิบัติ ทบแท่งกายจะให้ชายรักก็ยาก ได้ผิวแล้วมาพลัดพรากอยู่เป็นหม้าย ความเจ็บช้ำก็จะมีต่าง ๆ จะนับมิได้ ข้าพเจ้าจึงขออำลาพระราชบิดาเจ้าไปกับด้วยพระราชภักศาสามี

สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงขอช่างกระทำได้ด้วยขามมา ๕๐๐ คน พระเจ้ากรุงจีนก็อนุญาตให้แล้วให้แต่งสำเภากะลา ๓๓ ลำ บรรทุกเงินทองแก้วแหวนแพรพรรณผ้าพันธุ์หม่ม และเครื่องครุฑพาว์โลกอุบลโลกเป็นอันมาก แล้วจัดแจงหาสกรรมากรชายหญิงเป็นอันมาก พระราชทานให้แก่พระราชธิดา แล้วให้อาวุธอาวุธแสนสิ่งสอน แลพระชนนีมารดาแลพระญาติพระวงศ์ที่เครือโคกโคกอาลัย ว่าไฉนจะให้รักพระราชธิดาซึ่งแสนนั้นในพระราชวัง ด้วยเสน่ห์รักในพระราชธิดา ก็พากันมากับทั้งบวราตามมาส่งถึงสำเภา ส่วนพระราชธิดาก็ถวายบังคมลาสมเด็จพระมิดามารดาแล้วลงสู่สำเภา ครั้นได้โผล่ดูฤกษ์ดีแล้วชาวพนักงานลัดตัวไต่กิ่งต้นหน่อปิ่น ก็ขี่ม้าพ้อดอนสมอให้ร้องเออชัย ทางใบโบกธงออกสำเภากะลา จากท่าไปสู่มหาสมุทรทะเลหลวง คนทั้งปวงหาภัยอันตรายมิได้ มาโดยลำดับทราบเท่าถึงเมืองสุโขทัยนั้น หาพายุคลื่นลมร้ายมิได้ ด้วยบุญญาธิการอิทธิฤทธิ์มหาเชษฐาภาพแห่งสมเด็จพระร่วงเจ้านั้น ครั้นถึงพระนครแล้ว จึงให้รับพระราชธิดาขึ้นไปในพระราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดให้นางนั้นอยู่ในพระราชเรือนหลวง แลพระราชบุตรกรุงจีนนั้น มีพระนามปรากฏชื่อว่านางคันธารราชเทวี เป็นที่เสน่ห์รักใคร่แห่งสมเด็จพระร่วงเจ้านั้นอยู่เป็นสุขมาช้านาน คนทั้งหลายซึ่งเอาเครื่องสิ่งของบรรทุกสำเภามาส่งนั้น ชนเครื่องสิ่งของขึ้นถวายเสร็จแล้วก็ถวายบังคมอำลากลับไปเมืองกรุงจีน

ครั้งเมื่อพระเจ้าอริยวงศ์เสวยราชย์ในเมืองพุกาม ยกทัพมาตีเมืองสทิมได้แล้วไปสร้างเมืองเมาะกะมะ จุลศักราชได้ ๖๒๕ ปี ครั้นนั้นสมเด็จพระร่วงเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัย เป็นใหญ่เอกราชยิ่งกว่าท้าวพระยาทั้งหลายในสยามประเทศ แลรามัญประเทศ แลมลายะประเทศ จีนประเทศ พุกามประเทศ ปรากฏไปด้วยวาจาสิทธิ์มหิทธิฤทธิ์เชษฐาภาพมาก

มิได้เบียดเบียนท้าวพระยาในประเทศอื่น ยังคงทั้งหลายให้อยู่เย็นเป็นสุข ท้าวพระยารามัญ
ทั้งหลาย มีพระยาพั่วเป็นต้น ได้สวราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะ ยอมถวายเครื่องราช
บรรณาการแก่สมเด็จพระร่วงเจ้า แล้วขอพระราชทานนามบุญญะกัสมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ จึง
ตั้งแต่งตั้งพระราชนามบุญญะกัสนั้น แล้วเขียนลงในแผ่นทอง แล้วพระราชทานไปแก่ท้าวพระยา
รามัญนั้นเป็นอันมาก แล้วมาทั้งนี้โดยย่อ ทพิศดารวิถาคารนั้นมิอยู่ในคัมภีร์มหาพุทธการวงศ์
โน้น

ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระร่วงบรมราชาธิราชเจ้า ปรากฏด้วยวาจาสิทธิ์มีบุญมหิทธิ-
ฤทธาภาพเป็นอันมาก สำแดงเหตุอันวิเศษไว้ประหลาดต่าง ๆ ก็เป็นอันมาก ให้ช่างทั้งหลาย
นั้นกระทำด้วยขามกระเบื้องเคลือบ ณ เมืองสวรรค์โลก แล้วให้มุกฎวิหการการเปรียญโรงพระ
อุโบสถ ถ้วยกระเบื้องเคลือบก็เป็นอันมาก แลให้ช่างกระทำพระปรารักษ์อันใหญ่สูงบรมพระ-
บรมราชู และรูปพระปฏิมากรน้อยใหญ่ก็เป็นอันมาก แล้วกระทำการฉลองด้วยเครื่องสักการบูชา
ต่าง ๆ บำเพ็ญพระราชกุศล มีรักษาศิลแลให้ท่านเป็นต้นนั้นก็เป็นอันมากมาช้านาน

แล้วด้วยขามที่ให้กระทำนั้นกินไม่ได้อ จึงเป็นริ้วรอยไว้ไป ปรากฏมีมาครบเท่าทุกวันนี้
พระยาศิริธรรมราชา ให้กระทำด้วยอิฐแลศิลาใหญ่สูงกว่าพระปรารักษ์ สมเด็จพระร่วงเจ้า
ได้ทอดพระเนตรเห็นพระปรารักษ์ดังนั้นไม่ชอบพระทัย ให้รื้อออกพระเจดีย์อันแล้วด้วยศิลา
ลงมาถึงไว้ในวัดนั้น ศิลาอันนั้นยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้

พระราชบุตรแห่งสมเด็จพระร่วงเจ้าพระองค์หนึ่ง ชื่อเจ้ารามราชกุมาร เกิดด้วยนาง
คันธารราชเทวี มีพระรูปโฉมงาม มีบุญญาธิการมาก เป็นที่รักเสนาหาแห่งพระร่วงเจ้านั้น
แล้วก็มีจิตใจเป็นกุศล เป็นที่รักแก่มหาชนทั้งหลาย สมเด็จพระร่วงบรมราชาธิราชเจ้า ย่อม
เสด็จไปชมในนานาประเทศ มิได้กระทำอันตรายเบียดเบียนสมบัติบ้านเมืองแห่งท้าวพระยา
ทั้งหลายในประเทศอื่น ๆ และท้าวพระยาทั้งหลายในประเทศนั้น ๆ รู้แล้วออกไปถวายบังคม
แลถวายราชบรรณาการสักการบูชาแก่พระร่วงเจ้านั้น ๆ กระทำปราศรัยด้วยสุนทรวาจา แล้ว

* มีนิยายว่า พระร่วงกับพระลือสององค์พี่น้องสร้างพระปรารักษ์แข่งกันที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย
พระลือ (องค์น้อง) สร้างเสร็จก่อน พระร่วงทรงพระพิโรธจึงเกิดออกพระปรารักษ์ที่พระลือสร้าง ขว้างมากที่เมืองพิษณุโลก
อ้างกันว่า คือเจดีย์ในวัดราชบูรณะที่ถ้อยอยู่เชิงสะพานเศรษฐี และยังมีฐานพระปรารักษ์ที่เรียกกันว่าเจดีย์มอญ หรือพระ-
มูเตา ถ้อยอยู่ข้างพระปรารักษ์ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย ส่วนพระปรารักษ์องค์ที่พระร่วงสร้างนั้น คือองค์
พระศรีรัตนมหาธาตุปัจจุบัน ชื่อควนช้างบนถ้ำอนิยคังกล่าว

กลับมาสู่เมืองแห่งนี้ แต่ละปีมีมาช้านานเป็นหลายปี พระองค์นี้มีพระชนมายุยืน ๘๒ ปี
เสวยราชสมบัติมาช้านานได้ ๖๐ ปี ทรงพระชราภาพแล้ว

อยู่มานานหนึ่ง จึงตรัสสั่งแก่มหาชนคนทั้งหลายมีเสนาบดีที่เป็นประธานว่า ท่านทั้งหลาย
เอ๋ย ค่อยอยู่จงดีเป็นสุขเถิด ช่วยกันรักษาย่านเมืองเราจงดี เราจะลาท่านทั้งหลายไปเมือง
สวรรค์โลก อาบน้ำที่แก่งศิลาใหญ่ นั้น ถ้าไม่เห็นเรากลับมาล่วงหน้า ๗ วันแล้ว จงราชาภิเษก
เจ้ารามราชบุตรเราให้ครองราชสมบัติเถิด แล้วเสด็จไปสู่เมืองสวรรค์โลกด้วยบริวารเป็นอัน
มาก ครั้นถึงแก่งศิลาใหญ่นั้นแล้วก็เสด็จลงตรงสนามในที่นั้น ชำระพระสร้อยกายสลายพระทัย
แล้ว ก็อันตรธานหายไปไหน หาผู้ใดจะทราบดี

ฝ่ายมหาชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น ครั้นมิได้เห็นสมเด็จพระร่วงเจ้า ก็ตกใจร้องไห้
ว่าไรใจหาย ประหม่าเศร้าโศกโศกาอาศुरเดือดร้อนเป็นอันมาก ให้คนทั้งหลายช่วยกันลงไปในน้ำ
ที่แก่งศิลาใหญ่ ให้คำค้นค้นหาในช่องศิลา จนกว่าค้นหามากกว่าร้อยทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ให้เที่ยวหา
บนบกแต่ปริมฝั่งน้ำทุกแห่งแสวงหาทุกตำบล ก็มีได้พบเห็นแล้วจนล่วงพ้น ๗ วัน คนทั้งหลาย
นั้นอาลัยรำไรโหยหาว่า แท้จริงพระองค์ไม่เมตตากาลังถึงเราทั้งหลายแล้ว ชะรอยพระองค์เสด็จ
ถึงพระชนมหาราชพระญาติพระวงศ์อันอยู่ในนาคพิภพ พระจะลงไปเยี่ยมเยือนแล้วจะกลับมา
หรือจะไม่กลับมาประการใดก็ไม่แจ้ง ครั้นมิได้พบเห็นแล้ว คนทั้งหลายนั้นจึงกลับมาเมือง
สุโขทัย อยู่ ๗ วันก็จัดแจงแต่งการพระราชพิธีราชาภิเษกเจ้ารามราชบุตร ได้ผ่านพิภพเสวยราช
สมบัติราชประเพณีในกรุงพระนครสุโขทัยนั้น

สมเด็จพระราชบุตรนั้นจึงทรงพระนามชื่อว่าเจ้ารามราชาธิราช มีบุญญาธิการมหิทธิ-
มหาเดชานุภาพมาก ได้เสวยราชสมบัติเป็นสุขอยู่ ณ เมืองสุโขทัย

ในพระคัมภีร์สิงหนภุมิการ์นั้นว่า สมเด็จพระร่วงเจ้านั้นชื่อว่า พระยาสุริยคราชา
พระราชบุตรนั้นชื่อว่า พระยาบาลราช นี้คำเกจอาจารย์เปลี่ยนกันดังนี้

ปจโม ปริเจตโ

สำแดงมาในเรื่องราวบังเกิดแลเหตุต่าง ๆ

แลอันตรธานแห่งพระร่วงเจ้ากล่าวมาโดยย่อ

ก็จบปริเจตเป็นปฐมเท่านี้.

• กล่าวกันว่าคือครั้งที่เรียก แก่งหลวง ในลำน่าน้อย ตอนหน้าเมืองศรีธรรมดัยกันี้

พระร่วง ลูกนางนาค

จาก

หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า และ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

จุลศักราช ๕๓๖ พระเจ้าสุริยราชาซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ได้ทรงยกแต่งซ่อมแปลงเมืองพิชิตปรปราการขึ้นใหม่ครองราชสมบัติต่อไป มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่าสิริสุทธาธราชเทวี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งคือนายพระอัครมเหสี ทรงพระนามว่าจันทกุมาร พระเจ้าสุริยราชาเมื่อแรกได้ราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๒๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๔๗ พรรษา พระองค์ประสูติวันจันทร์

จุลศักราช ๕๗๐ พระจันทกุมารราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าจันทราชา พระองค์ทรงสร้างเมืองสุโขทัยขึ้นครองราชสมบัติต่อไป มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่าสุริยาเทวี พระองค์เสวยน้ำสระเมืองลพบุรี พลเมืองชาวลพบุรีเป็นส่วยน้ำเสวย อยู่มาวันหนึ่งพระองค์เสด็จไปประพาสป่า พร้อมด้วยพลโยธาทวยหาญเป็นอันมาก ได้ทอดพระเนตรเห็นนางกุมาริคนหนึ่ง มีรูปโฉมลักษณะงดงามยิ่งกว่านางมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์มีความเสน่หาเล้าโลมได้ร่วมอภิรมย์ด้วยนางนั้น ครั้นแล้วพระองค์ก็มีพระทัยปฏิพัทธ์ผูกพัน ครั้นจะพานางไปสู่ราชวัง จะตั้งไว้เป็นเอกอัครนารี นางจึงทูลว่า ข้าพระองค์มิใช่เป็นหญิงมนุษย์ เป็นเชื้อชาตินางนาคกุมารีแปลงกายขึ้นมาเที่ยวในเมืองมนุษย์ จะตามเสด็จพระองค์ไปมิได้ ถ้าข้าพระองค์ได้อยู่ร่วมหมู่นางสนมนาฏ ราชบริวาริกาของพระองค์ในพระราชวัง ข้าพระองค์โกรธเคืองผู้ใดขึ้นมาแล้ว ก็จะฟันฟันตามวิสัยนาค มนุษย์เหล่านั้นจะทนพิษของข้าพระบาทมิได้ จะพากันตายเสียสิ้น เพราะฉะนั้น ข้าพระบาทจะขอบังคมลาพระองค์กลับไปยังเมืองนาค ทูลดังนี้แล้ว นางนาคกุมารีนั้ก็หายไปจากสถานทีนั้น กลับไปสู่สำนักพิภพ พระเจ้าจันทราชาทรงเสียดายนางนาคกุมารียิ่งนัก ก็เสด็จกลับคืนเข้าสู่พระราชวัง ครั้นอยู่มา นางนาคกุมารีนั้มีครรภ์ถ้วนกำหนดหกมาสแล้ว จึงขึ้นมายังเมืองมนุษย์ ตกฟองไว้ในที่ไร่อ้อยแห่งหนึ่ง ฟองนั้นโตประมาณเท่าผลมะพร้าวตัว ครั้นแล้วนางนาคกุมาริก็กลับคืนไปสู่สำนักพิภพดังเก่า

ในขณะนั้น ยายกับตาสองสามีภรรยาผู้เป็นเจ้าของไร่อ้อย พากันออกไปดูแลรักษาไร่ เห็นฟองนาคโคแปงประหลาดกึ่งนั้น ก็ยังไม่แน่ใจว่าเป็นฟองสิ่งไร จึงนำฟองนั้นไปเก็บรักษาไว้ที่บ้าน ครั้นอยู่ไม่นานฟองนั้นครบกำหนดก็แตกออกเป็นกุมาร มีรูปโฉมลักษณะงามหาผู้เสมอมิได้ ยายตาได้เห็นดังนั้นก็มีความดีใจว่าได้บุตรบุญธรรม รักใคร่กุมารนั้นเป็นอันมาก จึงหานุ่นมาเย็บเป็นเบาะเมาะให้กุมารนั้นนอน แต่กุมารนั้นหาชอบนอนบนเบาะเมาะโดยปกติไม่ มักร้องไห้เสือกกายขึ้นไปเสียดเบ้องบนแท่งที่นอน ยายตาเห็นประหลาดกึ่งนั้นจึงไปไต่ถามโหราจารย์ว่า อาการของกุมารเป็นดังนี้จะร้ายดีประการใด โหราจารย์จึงทำนายว่า กุมารนี้เป็นผู้มีบุญจะเป็นเชื้อชาติเทพคาหรือพระยานาคเป็นแน่ ถ้าท่านปรารถนาจะให้กุมารนั้นหลับนอนเป็นปกติ จงตัดลำไม้ไผ่ที่ขึ้นอยู่บนตอไม้สาธนาเป็นเสื่ออ่อนปูให้นอน แต่ผ้าห่มนอนนั้นให้ลงเลขยันต์อาคมเสียก่อนแล้วจึงให้ห่ม ยายตาก็กระทำตามคำแนะนำของโหราจารย์นั้นทุกประการ ตั้งแต่บัดนั้นมา กุมารนั้นก็รื้อนอนโดยปกติ มิได้รบกวนก้างแต่ก่อน ครั้นอยู่มากุมารนั้นเจริญวัยพัฒนาการขึ้น มีอายุได้ ๑๕ ปี มีรูปกายผ่องใสโสภาค และมีอำนาจมาก จะออกปากกล่าวสิ่งใดให้เป็นอย่างไร ก็มักให้เป็นไปตามคำกล่าวดังนั้น ยายตาก็มีความสนใจหาต่อบุตรบุญธรรมยิ่งนัก จึงให้นามว่า พระร่วง

ครั้นอยู่มาก กิตติศัพท์อันนี้ทราบเข้าไปถึงพระเจ้าจันทร์ราชาผู้ครองกรุงสุโขทัย ก็มีพระทัยพิศวง จึงทรงพระดำริว่า กุมารผู้หนึ่งจะเป็นบุตรนางนาคกุมารมีมากฟองไว้ให้เป็นแน่ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว กุมารนั้นก็ถือเป็นโอรสของเราเองโดยแท้ เมื่อพระองค์ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสสั่งราชบุตรีให้ไปหายายตาเจ้าของไร่อ้อย ให้พากุมารนั้นเข้ามาเฝ้าพระองค์

แต่เรื่องนี้เจกษมาเหตุก็จบลงหนึ่งกล่าวว่า อยู่มาคราวหนึ่ง พระองค์ให้ตั้งการราชพิธีสร้างปราสาทราชมนเฑียร ในขณะนั้น พวกราษฎรชาวบ้านในเมืองนอกเมืองพากันแตกตื่นเข้ามาทำงานพระราชพิธี ฝ่ายยายตาก็พาพระร่วงบุตรบุญธรรมนั้นเข้ามาทำงานพระราชพิธีในเวลาเดียวกัน

พระร่วงได้ออกปากพูดในท่ามกลางฝูงชนว่า เราเป็นผู้รักษาที่นี่ พอพูดชวักดังเสาปราสาทนั้นก็โอนเอนหัวโนไหวสะเทือนสะท้านทั่วไป ฝ่ายเสนาอำมาตย์ได้เห็นเหตุมหัศจรรย์ดังนั้น จึงนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าสุโขทัย พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นก็มีความพิศวง จึงตรัสสั่งให้หายายตาให้พากุมารนั้นเข้าเฝ้า จึงมีพระราชโองการตรัสตามยายตาทั้งสองว่า กุมารนั้นเฝ้าแต่ไหน ยายตาทั้งสองจึงกราบบังคมทูลให้ทราบความตามเหตุที่ได้กุมารนั้นมา ตั้งแต่บัดนั้นจนปลาย

พระเจ้าสุโขทัยได้ทรงฟังดังนั้นก็เข้าพระทัย ทรงเชื่อแน่ว่า กุมารนี้เป็นบุตรนางนาคกุมารีนั่น คือ พระโอรสของพระองค์โดยแท้ ด้วยอำนาจความเมตตาการุณาของบิคา อันเคยมีแก่บุตรสืบชั้นธสันคามมาแต่บุรพชาติปางก่อนนั้น บันดาลให้พระองค์ทรงเสนาหาแก่พระโอรสนี้ในปัจจุบันชาตินี้ จึงได้รับพระร่วงนั้นไว้เป็นราชโอรสของพระองค์ในพระราชวัง และพระราชทานทรัพย์สินของเป็นรางวัลแก่ยาคูทั้งสองเป็นอันมาก

ครั้นต่อมา พระอัครมเหสีใหญ่ของพระเจ้ากรุงสุโขทัย ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง สมเด็จพระราชบิดาพระราชทานพระนามว่า พระร่วง เหมือนกัน แต่พระราชโอรสองค์ใหญ่ ซึ่งประสูติจากนางนาคีนั่น มีบุญญาธิการศึกษาคำภาษาเป็นอันมาก ถ้าพระองค์พระหัดถ์ครุฑสาปมนุษย์และสัตว์ใด ๆ เช่นผู้คนและช้างม้าโคกระบือว่าให้กลายเป็นหินหรือให้เป็นสิ่งอันใด ก็กลบกลายเป็นไปคามรับสั่งทั้งสิ้น วันหนึ่งพระองค์ครุฑสั่งว่าให้กินไม้ทั้งปวงเป็นผล ตันไม้ นั้นก็เป็นผลตามรับสั่ง แลครุฑว่าให้กางปลาเป็นปลามีชีวิตไปคามเค็ม ก็เป็นไปได้ตามรับสั่ง ของพระองค์ ด้วยอำนาจสัจบารมีอันแก่กล้าที่พระองค์ได้สร้างสมอบรมมาแต่หลัง จึงบันดาลให้เป็นไปดังนั้นเป็นมหัศจรรย์นัก

ครั้นต่อมา พระร่วงราชโอรสพระองค์ใหญ่ จึงกราบทูลตามสมเด็จพระราชบิดาว่า ทุกวันนี้พระองค์ยังต้องส่งส่วยน้ำแก่เมืองอินทปรัสถ์อยู่หรือ พระราชบิดาจึงตรัสบอกว่า เรายังต้องส่งส่วยน้ำแก่เขาอยู่เสมอ พระร่วงราชโอรสองค์ใหญ่จึงกราบทูลห้ามว่า ตั้งแต่บัดนี้ไป ขอพระองค์อย่าได้ส่งส่วยน้ำแก่เมืองอินทปรัสถ์ต่อไปอีกเลย ถ้าพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ให้ยกกองทัพมาทำร้ายแก่บ้านเมืองของพระองค์เป็นประการใด ข้าพระองค์จะอาสาสู้รบเอาชัยชนะให้จงได้ มิต้องให้พระองค์และไพร่พลได้ความเดือดร้อน พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ทรงเชื่อตามคำทูลของพระร่วงราชโอรสองค์ใหญ่ ด้วยได้ทรงเห็นอภินิหารอันเป็นอัศจรรย์ต่าง ๆ มาแต่หลังแล้ว

ฝ่ายพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ ครั้นได้ทราบว่พระเจ้ากรุงสุโขทัยตั้งแข็งเมืองไม่ส่งส่วยน้ำ ตั้งแต่ก่อน จึงตรัสสั่งพระราชโอรสผู้เป็นพระมหาอุปราชว่า พระเจ้าจันทราชาเมืองสุโขทัย เคยส่งส่วยน้ำให้แก่เมืองเราสืบต่อกันมาหลายชั่วผู้ครองเมืองแล้ว บัดนี้มาแปรพักตร์ไม่ยอมส่งส่วยน้ำให้แก่เรา เห็นจะคิดต่อสู้กับเรา เจ้าจงยกพยุหโยธาทัพไปตีเมืองสุโขทัย ให้มีชัยชนะแก่พระเจ้าจันทราชาจงได้ พระมหาอุปราชก็รับสั่งพระราชบิดาแล้ว ก็กรีธาพยุหโยธาทัพออกจากกรุงอินทปรัสถ์ไปตีเมืองสุโขทัย ก็ยกพลเข้าประชิดล้อมเมืองไว้

ฝ่ายพระเจ้าจันทร์ราชาก็แต่งตั้งให้พระร่วงราชโอรสองค์ใหญ่ ยกพลนิยกกองทัพออกมากระทำยุทธสงครามกับกองทัพกรุงอินทปรัสถ์ ทั้งสองฝ่ายได้กระทำยุทธนาการต่อกันโดยสามารถฝ่ายมหาอุปราช พระราชโอรสพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ ทานกำลังพระร่วงราชโอรสพระเจ้ากรุงสุโขทัยมิได้ ก็แตกหนีกลับไปยังพระนคร กราบทูลสมเด็จพระราชบิดาว่า ข้าศึกมีกำลังเข้มแข็งนัก จึงต้องแตกพ่ายถอยมาจะรับพระราชอาชญาแล้วแต่จะโปรด

ฝ่ายพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ ได้ทรงเห็นพระมหาอุปราชาราชโอรสแตกพ่ายทัพหนีกลับมาทูลขอจะรับพระราชอาชญาถึงนั้น พระองค์ทรงเห็นว่า พระราชบุตรของพระองค์ยังอ่อนแก่การทัพศึกอยู่ ก็ทรงพระเมตตาพระราชทานโทษให้ จึงตรัสว่า พระเจ้าจันทร์ราชาผู้ครองเมืองสุโขทัยนั้น ก็เป็นพระญาติพระวงศ์ของเราเองมิใช่ผู้อื่น ถ้าเขาไม่สมักจะส่งส่วยน้ำให้แก่เราแล้วก็ตามเถิด ทั้งแคว้นนี้ไป เราอย่าไปรบกวณย้ายี้ทำสงครามกับเขาอีกเลย พระองค์จึงตรัสสั่งให้เลือกเมืองอื่นเป็นเมืองส่งส่วยน้ำแก่พระองค์ต่อไป

พระเจ้าอินทปรัสถ์ผู้สืบพระวงศ์พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์นั้น ได้ครองราชสมบัติในกรุงอินทปรัสถ์ต่อมา ครั้นพระชนม์พรรษาได้ ๕๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๐ พรรษา เมื่อแรกได้ครองราชสมบัตินั้นพระชนม์ ๒๕ พรรษา ลูกพี่ราช ๔๖๖

ฝ่ายพระเจ้าจันทร์ราชาผู้ครองกรุงสุโขทัย เมื่อแรกได้ราชสมบัติมีพระชนมายุ ๓๐ พรรษา ครองราชสมบัติได้ ๓๐ พรรษา รวมพระชนมายุ ๖๐ พรรษาถ้วน ก็เสด็จสวรรคตในศักราช ๕๗๖

ในปีนั้น พระร่วงพระราชโอรสองค์ใหญ่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแทนสมเด็จพระราชบิดาต่อไป พระองค์ได้เสด็จไปสร้างเมืองสวรรคโลกขึ้นใหม่ แลครองราชสมบัติในเมืองนั้น ในขณะนั้น พระอัครมเหสีใหญ่ของพระองค์ ทรงพระนามว่า ศรีจันทร์เทวี ประสูติพระราชธิดาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สุวรรณหเทวี

ครั้นต่อมา สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า ภูมิสำเนาข้างทิศใต้เมืองสุโขทัยนั้น พันภูมิภาครียบราบ เป็นชัยภูมิที่แห่งหนึ่ง สมควรจะสร้างพระใหญ่ลงไว้ให้เป็นประโยชน์แก่สาธุชนชนทั่วไป จึงตรัสสั่งให้ขุดสระใหญ่ โดยรอบจตุรทิศมีกำหนด ๑๕ วา ให้ช่างก่ออิฐเป็นชั้นล้อมหลังสระ แลบนหลังชั้นนั้นก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่าพระมหาธาตุ ในสระใหญ่นั้นให้ปลูกบัวเบญจพรรณ ครั้นแล้วพระองค์ทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า ขออย่าให้น้ำในสระนั้นแห้งแล้งอย่าให้คันบัวเบญจพรรณนั้นตาย ให้มีอยู่เสมอเป็นนิจนิรันดร์ไป แลพระองค์ได้ทรงนำเมล็ด

มะขามมาไปรอรอบตามขอบเขตสระ ทรงพระสัพยอริฐานว่าให้มะขามขึ้นมาเป็นต้นมีผลเมล็ด
พร้อมบริบูรณ์ บางต้นเมื่อมีผลเป็นฝักให้มันแต่น้ำ เมล็ดมะขามที่หล่นตกลงไปในสระนั้น ให้
กลายเป็นเต่าปดมาจลาจลได้ดิบไปได้ดี ทรงพระอริฐานแล้วก็ปลุกไว้รอบสระนั้น ปลา
แต่เท่าที่เป็นไปตามพระสัพยอริฐานนั้นทุกประการ แล้วพระองค์ให้สร้างเจดีย์รอบสระนั้น
มีศาลาตรงบ่อครบครัน ครั้นขุดสระสำเร็จแล้วก็ให้ทำมหรรมลลงสระ ทรงบำเพ็ญพระราช-
กุศลต่าง ๆ เป็นอันมาก

ในครั้งนั้น มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อมะกะโท^(๑) เป็นเชื้อชาติมอญ เป็นบุตรชาวบ้านซึ่ง
ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลเกาะวุ่น แขวงเมืองมุกตะมะ ในรามัญประเทศ ได้เข้ามาเป็นข้า
สวามิภักดิ์ในสมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์ทรงโปรดปรานชุบเลี้ยง มะกะโทผู้นี้เป็นคนมีวาสนา
ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ มีรูปโฉมลักษณะดีเป็นที่ชอบรักแก่ชนทั่วไป ๑ มีสติ
ปัญญาดี ๑ มีความกตัญญูกตเวทีรู้คุณท่านผู้มีคุณ ๑

อยู่มาวันหนึ่ง มะกะโทกับพรรคพวกแลเข้าหาสใช้สอยรวมประมาณ ๓๐ คน ให้หาสิ่ง
ของสิ้นค้ามาเที่ยวค้าขาย มะกะโทเป็นนายคุมลูกหาบ ครั้นมาถึงเชิงเขาวันทนครี เด็กคนใช้
คนหนึ่งของมะกะโทป่วยลง มะกะโทจึงให้คนเหล่านั้นช่วยกันหามเด็กที่ป่วยนั้นขึ้นไปพักรักษา
ตัวอยู่นอกเขา ในเวลานั้นไม่ใช่เทศกาลฤดูฝน บ้านคาลฝนตก พายุร้องเป็นอันมาก ในทัน
ใดนั้น อสนีบาตผ่าถล่มปลายไม้คานของมะกะโทแตกแล่งออกไป แทะหาถูกผู้คนเป็นอันทราญไม่
เมื่อมะกะโทได้ยินฟ้าผ่าลงมาดังนี้ จึงแลไปในอากาศ เห็นแสงฟ้าเป็นปราสาทราชมณเฑียร
ประดับด้วยราชวัติฉัตรธง มะกะโทคิดเห็นประหลาดในใจ แต่ยังไม่รู้ว่าเป็นประการใดไม่
จึงคุมลูกหาบกับพรรคพวกจากตำบลนั้นมาจนถึงบ้านแห่งหนึ่ง มะกะโทจึงเข้าพักอาศัยในบ้านนั้น
พร้อมกับพรรคพวกของตน ตามพวกชาวบ้านว่าในตำบลนี้มีโหราจารย์ผู้ทำนายนิมิตร้ายดีบ้าง
หรือไม่ พวกชาวบ้านบอกว่าโหราจารย์ผู้เล่ารู้ทำนายนิมิตร้ายดีมีอยู่ จึงช่วยพามะกะโทไปให้ถึง
เรือนโหราจารย์ มะกะโทก็ให้วันเภาพาขึ้นโหราจารย์ผู้เล่านั้น แล้วจึงเล่านิมิตให้ฟังตั้งแต่ต้น
แลถามเหตุผลร้ายดีว่าจะมีเป็นประการใด ฝ่ายโหราจารย์ผู้เล่าได้ฟังเล่านิมิตดังนี้ก็รู้เหตุผล
ทั้งปวง แล้วว่าชายหนุ่มผู้นี้เป็นคนมีวาสนา จะได้เป็นใหญ่ในภายหน้า จึงบอกว่านิมิตที่ได้
เห็นนั้นเป็นสิริสวัสดิมงคลใหญ่หลวงยิ่งนัก ท่านจงนำเงินทองมากองลงให้สูงเสมอเท่าจอมปลวก
เป็นการค่านับบูชาเราก่อน เราจึงจะทำนายให้แก่ท่านได้ ถ้าท่านทำสักการบูชาค่านับบูชา

(๑) หนังสือบางเรื่อง เรียกว่า มะกะโท และบางเรื่องก็เรียกว่า มะกะทั

ดังนั้นแล้ว เราก็จะพยากรณ์ทายนิมิตของท่าน ให้ท่านได้เป็นใหญ่ให้เต็มคุณได้โดยเร็ว ถ้าท่านไม่นำเงินทองมาบูชาครูเราก็ดำเนินแล้ว เราก็ไม่อาจทำนายให้แก่ท่านได้ มะกะโทได้ฟังดังนั้นก็คิดว่า สิ่งของสินค้าที่เรานำมาขายครั้งนี้ ถึงจะขายสิ้นแล้วจะรวมเงินทั้งหมดแลกอะไร ให้ได้เงินทองสูงเสมอเท่าจอมปลวกนั้นก็หาไม่ได้ ทำฉันใดที่เราจึงจะได้เงินทองมากของสูงเสมอเท่าจอมปลวกเล่า มะกะโทก็ไปให้เห็นช่อง จึงถอดแหวนในนิ้วมือของตน ไปตั้งลงเหนือยอดจอมปลวกแห่งหนึ่ง แล้วจึงบอกแก่โหราจารย์ว่า ข้าพเจ้าได้บูชาค่านับครุท่านด้วยทองเสมอเท่าจอมปลวกแล้ว ขอท่านได้เมตตาทายนิมิตให้ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายโหราจารย์ได้เห็นดังนั้นก็คิดว่า บุรุษหนุ่มนี้เป็นคนมีปัญญาเฉลียวแหลม สืบไปเบื้องหน้าคงจะได้เป็นใหญ่เป็นแน่ จึงทำนายทายนิมิตนั้นให้มะกะโทว่า ในเวลาไม่ช้านานท่านจะได้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองใหญ่โต มีอำนาจมาก เพราะฉะนั้น ท่านอย่าทำการค้าขายเลย จงอุทิศทำราชการเถิด จะได้เป็นใหญ่มียศศักดิ์รุ่งเรือง เมื่อท่านได้เป็นใหญ่แล้วอย่าลืมเรา มะกะโทกับทั้งพรรคพวกได้ฟังคำทำนายดังนั้น ก็ใจลงกราบไหว้ขอบคุณโหราจารย์เป็นอันมาก จึงกล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าได้เป็นใหญ่เหมือนคำทำนายของท่านแล้ว ข้าพเจ้าจะตอบแทนคุณท่านให้จงหนัก หลัสมคุณของท่านไม่ ว่าแล้วก็ตามลดาโหราจารย์ก็มุลลูกหาบไปขายสินค้าในเมืองสุโขทัย ครั้นขายของสิ้นแล้ว จึงพาพรรคพวกบ่าวไพร่ไปฝากไว้กับชาวบ้านที่รู้จักชอบกัน ครั้นแล้วมะกะโทจึงหาช่องเข้ามาพึ่งพิงพักอาศัยกับนายช่างพระที่นั่งโรงโน ซึ่งเปี่ยมมงคลกษेत्र์ตัวโปรดของสมเด็จพระร่วงเจ้า ช่วยดูแลรักษาเก็บกวาดมุลข้างล่างโรงให้สะอาดอยู่เสมอ นายช่างก็มีความเมตตารักใคร่ใช้สอยมะกะโทสนิทอยู่ทุกวัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้าก็เสด็จไปทอดพระเนตรช่างพระที่นั่งของพระองค์อยู่เนื่อง ๆ ไม่ใคร่ขาด วันหนึ่ง พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรช่างพระที่นั่ง ทรงเห็นโรงช่างเก็บกวาดสะอาดเรียบร้อยดี จึงตรัสถามนายช่างว่า ใครมาช่วยท่านแผ้วกวาดโรงช่างให้สะอาดเรียบร้อยดังนี้ นายช่างจึงกราบทูลว่า มีมอญน้อยคนหนึ่งมาพึ่งพิงอยู่กับข้าพระบาท ช่วยบดกวาดล้างชำระโรงให้สะอาดอยู่เสมอ พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นก็ชอบพระทัย จึงตรัสสั่งว่า ท่านจงเลี้ยงมอญน้อยนั้นให้ดีเถิด

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไปทอดพระเนตรช่างพระที่นั่ง ณ โรงในคามเคยประทับบนพระที่นั่งใกล้ช่องพระเกล้านพระโขนงสู่ลงไปที่แผ่นดิน ทอดพระเนตรเห็นเบียดหัวหนึ่งคกอยู่ จึงตรัสเรียกมะกะโทว่า มอญน้อยเจ้าจงมากับฉัน มะกะโทจึงกลานเข้าไปกราบบังคมแล้วเก็บเบียดนั้นไว้ มีความคิดใจ ว่าได้พระราชทานเบียดหนึ่ง แล้วก็นมอบเผ้าอยู่กับหน้า

พระที่นั่ง จนมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จกลับ

ฝ่ายมะโห้มีความยินดีที่ได้รับพระราชทานเบี้ย ๆ หนึ่ง จึงคิดว่า ทั้งแก่งไปเราจะ
ทั้งใจคิดทำการฉลองพระเดชพระคุณเพื่อให้ได้ความชอบยิ่งขึ้น แลเบี้ยที่เราได้รับพระราช-
ทานนี้ จะทำเป็นประการใดก็ จึงครีครวเห็นชื่อว่า จะซื้อเมล็ดพรวนผักกาคมาปลูกไว้จึงจะ
ควร มะโห้จึงนำเบี้ยนั้นไปซื้อเมล็ดพรวนผักกาคที่ตลาด หญิงแม่ค้าขายเมล็ดพรวนผักกาค
จึงบอกว่า เบี้ย ๆ เกียวนั้นเราไม่รับขายให้อย่างไรได้ มะโห้จึงว่า ขอจมน้ำลงแต่นิ้วเดียว
พอคิดเมล็ดได้เล็กน้อยเท่านั้น หญิงแม่ค้าขายเมล็ดพรวนผักกาคก็ยอมให้ มะโห้จึงซบนิ้ว
มือให้ชุ่มด้วยเหงะในปากเสียก่อนแล้ว จึงจมน้ำลงในกระบุงเมล็ดพรวนผักกาค ๆ ก็คิดนิ้วมือ
ขึ้นมาเป็นอันมาก หญิงแม่ค้าเห็นดังนั้นก็ชมว่า มอญน้อยฉลาดมีความคิดเฉียบแหลมก็
มะโห้จึงส่งเบี้ย ๆ เกียวนั้นให้แก่หญิงแม่ค้า แล้วนำเมล็ดพรวนผักกาคนั้นมา จึงขุดดินข้าง
โรงช้างอันเป็นที่วางเปล่า ประสมมูลช้างให้เป็นเชือกบริหาร ปลูกเพาะเมล็ดพรวนผักกาคลงในที่
พื้นใหม่นั้น ไม่ช้านานผักกาคนั้นก็ขึ้นงอกงาม ออกดอกบางกลามตามกัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ถึงกำหนดสมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จมาทอดพระเนตรช้างที่โรง
มะโห้จึงถอนต้นผักกาคที่ปลูกไว้ ล้างน้ำชำระให้สะอาดแล้ว ทาหาชนะมารองเตรียมไว้เป็น
ของถวาย พอสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาประทับบนพระที่นั่งในโรงช้างแล้ว มะโห้ก็ให้นำผัก
ผักกาคเข้าไปตั้งถวายต่อหน้าพระที่นั่ง จึงมีรับสั่งว่า มอญน้อยได้ผักกาคที่ไหนมาให้เรา มะโห้
จึงทูลว่า เบี้ย ๆ หนึ่งที่โปรดพระราชทานข้าพระพุทธเจ้า ๆ ไปซื้อเมล็ดพรวนผักกาคมาปลูกไว้
จึงได้นำมาถวายในครั้งนี้ พระองค์มีรับสั่งถามว่า เบี้ย ๆ เกียวนั้นนั้นซื้อกันได้เมล็ดพรวน
ผักกาคเท่าไร มะโห้ก็กราบทูลให้ทรงทราบความตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ฟัง
ดังนั้นก็ทรงสรรเสริญว่า มอญน้อยนี้มีปัญญาฉลาดเฉียบแหลมก็ ควรจะชุบเลี้ยงไว้ จึงทรง
แก่นายช้างว่า เราจะขอมอญน้อยนี้เข้าไปใช้ราชการข้างใน จึงโปรดให้มะโห้เข้าไปรับราชการ
เป็นพวกพิเศษเครื่องคันอยู่ในพระราชวัง ครั้นอยู่มามะโห้ก็ทำราชการดีมีความชอบ จึงโปรด
เลื่อนให้เป็นกรมวัง

แต่ในพงศาวดารฝ่ายรามัญนั้นว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าโปรดเลื่อนมะโห้ให้เป็นขุนวัง
มีตำแหน่งในกรมวังนั่นเอง

ครั้นอยู่มา เกิดขบถกำเริบขึ้นในหัวเมืองขอบเขตพม่า สมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จ
กรีธาทัพไปปราบพวกขบถด้วยพระองค์เอง จึงทรงสั่งให้มะโห้ผู้เป็นกรมวังอยู่ฝ่ายรักษาพระ

นคร แล้วพระองค์เองก็เสด็จยกพลโยธาทัพไปยังเมืองนอกแทน อยู่ภายหลัง นางสุวรรณเทวี พระราชธิดาของสมเด็จพระร่วงเจ้ากับมะกะโท่นั้น ซึ่งเคยเป็นคู่บุพเพสันนิวาสกันมาแต่บุรพชาติ ปางก่อน เสด็จให้เห็นกันแล้ว ก็มีความปฏิพัทธ์ผูกพัน บังเกิดความเสน่หารักใคร่กัน มะกะโท่ก็ลอบรักใคร่กับพระราชธิดานั้น ฝ่ายข้าราชการทั้งปวงในกรมวังได้รับรู้เหตุ ก็มีความกลัวเกรงต่อมะกะโท่ผู้เป็นกรมวัง คอยเห็นสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงโปรดปรานมะกะโท่อยู่เป็นอันมาก จึงหาผู้มีใจจะว่ากล่าวขึ้นได้ไม่ ฝ่ายมะกะโท่จึงคิดปรึกษากับนางสุวรรณเทวีพระราชธิดาว่า จะอยู่ข้างไหนดี คอยกลัวพระราชอาญาสมเด็จพระร่วงเจ้า จำเราจะพากันหนีไปเสียก่อน อย่าทันทให้พระองค์เสด็จกลับมา พระราชธิดาก็เห็นด้วย จึงรวบรวมทรัพย์สิ่งของแก้วแหวนเงินทองเป็นอันมาก มะกะโท่ก็เกลี้ยกล่อมผู้คนฆ่าทาสได้ ๓๐๐ คนเศษ จึงพาพระราชธิดาขึ้นช้างพังตัวหนึ่ง หนีออกจากเมืองสุโขทัย ไปโดยทางค่านะมอทะลก ไปถึงทั้งกลางวันและกลางคืน ฝ่ายเสนาอำมาตย์รู้ว่ามะกะโท่พาพระราชธิดาหนีคั้งนั้น ก็พากันติดตามจะจับตัวมะกะโท่ แต่ติดตามไปหาทันไม่ คอยมะกะโท่พาพระราชธิดากับผู้คนหนีข้ามค่านล่องพันแค้นไปเสียนานแล้ว เสนาอำมาตย์เหล่านั้นก็พากันกลับมา คอยท่าจะฟังพระราชโองการตรัสสั่งของสมเด็จพระร่วงเจ้าต่อไป

ฝ่ายมะกะโท่พาพระราชธิดากับผู้คนไปถึงบ้านตะเกาะวัน ซึ่งเป็นบ้านเดิมของตนแล้ว ก็จัดให้พระราชธิดาอยู่เป็นสุข และผู้คนทีไปทั้ง ๓๐๐ คนเศษ ก็จัดให้มีที่อยู่อาศัยทำกินเป็นสุข พร้อมเพรียงกัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้า ทรงปราบปรามพวกขบถอันกำเริบให้สงบราบคาบ ทรงจัดบ้านเมืองปลายแดนให้เป็นปรกติเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จยกพลโยธาทัพกลับยังพระนคร เสนาอำมาตย์ทั้งปวงจึงนำความเรื่องมะกะโท่ลักพาพระราชธิดาหนีไป แลได้ไปติดตามจับจนสุดแค้นหาทันไม่ ขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระร่วงเจ้าก็หาได้ทรงพระพิโรธแก่มะกะโท่ไม่ จึงตรัสว่า เรารู้มาแต่เดิมแล้ว มอญน้อยคนนี้มีลักษณะดี นานไปภายหลังจะมีบุญได้เป็นใหญ่ เราจึงมิโจรภัยใคร่เหินหนีบุตร ถ้าเราจะสาปแช่งให้เป็นอนัตรา ยหรือจะให้ยกกองทัพไปติดตามจับมาลงทัณฑ์อย่างไร ก็จะทำให้ทุกประการ แต่จะเป็นเวรกรรมแก่เรา แลเสียเกียรติยศของบ้านเมือง เป็นที่อับอายแก่หน้าประเทศ ซึ่งมอญน้อยพาศิคาเราไป ดังคั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ได้เมื่อใดแล้ว ก็คงจะตั้งแต่งให้ริดาเราเป็นใหญ่ยิ่งขึ้น จะเป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองทั้งสองฝ่าย อนึ่ง บุพเพสันนิวาสแห่งธิดาเรากับมอญน้อยนั้น ก็ไต่อบรมมาด้วยกันแต่ปางก่อนแล้ว จึง

เผอิญให้เรามีจิตปฏิพัทธ์ต่อกันดังนี้ เพราะเหตุนั้น เราจำเป็นจะอวยพรแก่มอญน้อยแลธิดาเราอย่าให้มีภัยอันตรายสิ่งใด ให้เกิดความสิริสุขสวัสดิ์ด้วยกันเถิด

ซึ่งพระองค์มิได้ทรงพระโกรธแค้นอะไร แลกลับทรงอำนวยการให้ไปตั้งค้าย่านาบุญบารมีของมະกะไท้ จะได้เป็นกษัตริย์ใหญ่ในรามัญประเทศต่อไป

ทั้งแถมะกะไท้พาพระราชธิดา ของสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย ไปอยู่บ้านตะเกาะวัน อันเป็นบ้านเดิมของท่านทั้งนั้นแล้ว มະกะไท้ก็มีสิ่งราชาภิเศกสิริมงคลยิ่งขึ้น คัวยนางนั้นเป็นราชธิดาของกษัตริย์ผู้มีราชอิสริยยศใหญ่ยิ่ง พวกชาวบ้านชาวเมืองก็กลัวเกรงนับถือรักใคร่มະกะไท้แลพระราชธิดานั้นเสมออัน ต่างคนพากันเข้ามาสวามิภักดิ์ฝากตัว เป็นพรรคพวกข้าไท้ให้ใช้สอยมากขึ้นทุกที จะนับได้เป็นคนหลายพันหลายหมื่น ฝ่ายมະกะไท้เป็นผู้มีบุญญาเจิดยลลาคเปลืองทุกขร้อนของชน ทั้งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ จึงเป็นท่นับถือแก่ชนทั่วไป ครั้นมະกะไท้เห็นผู้คนนับถือรักใคร่คนมากขึ้นแล้ว จึงประกาศเกลี้ยกล่อมคนทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ในรามัญประเทศ ให้เข้าร่วมสามัคคีพร้อมเพรียงน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้ามาอยู่ใต้อาณาชนทั้งสิ้นแล้ว ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติในเมืองมุกะมะ ชนทั้งปวงก็ยินดีถวายพรชัยมงคลแก่กษัตริย์ใหม่ทั้งสิ้น แต่พระเจ้ามະกะไทย์หาได้ราชาภิเศกเฉลิมพระนามไม่

ครั้นอยู่มา พระเจ้ามະกะไท้ทรงระลึกถึงพระเชษฐพระคุณ ของสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย จึงให้แต่งพระราชสาสน์ลงในสุพรรณบัตร แลจักเครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นอันมาก แต่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่าโลเกี เป็นราชทูตจากูลพระราชสาสน์คุมเครื่องมงคลราชบรรณาการ พร้อมด้วยพลพาหนะเข้าไปถวายสมเด็จพระร่วงเจ้า ณ กรุงสุโขทัย ครั้นราชทูตไปถึงแล้ว เสนาอำมาตย์ฝ่ายกรุงสุโขทัยจึงนำความขึ้นกราบทูล สมเด็จพระร่วงเจ้าก็โปรดให้อำมาตย์นำราชทูตเมืองมุกะมะเข้าเฝ้า ราชทูตก็เชิญพระราชสาสน์กับเครื่องมงคลราชบรรณาการเข้าไปถวายหน้าพระที่นั่ง จึงมีรับสั่งให้อ่านในลักษณะพระราชสาสน์นั้นว่า “ข้าพระบาทผู้ชื่อว่ามະกะไท้ เป็นข้าสวามิภักดิ์ได้พระบาทมุลิกาการของพระองค์ ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ผ่านพิภพกรุงสุโขทัย พร้อมด้วยพระราชธิดาของพระองค์ ขอโอนอคมงคลเกียรติกราบถวายบังคมมาแทบพระยุคลบาทของมากของพระองค์ ซึ่งทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงข้าพระบาททั้งสอง ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข พระเชษฐพระคุณปกป้องอยู่เหนือเกล้าข้าพระองค์ทั้งสองหาที่จะเปรียบให้สิ้นสุคติได้ คัวยเผอิญบุพเพสันนิวาสแห่งข้าพระบาททั้งสอง มาคลบลินกาลให้มีปฏิพัทธ์จิตต่อกัน ข้าพระองค์ได้ละเมียดล่องพระราชอาญาพาพระราชธิดาของพระองค์มา ไท่ชานุโทษมิได้ข้าพระองค์เป็นล้นเกล้า ฯ

แต่บัดนี้ ด้วยเดชพระบารมีบรมเชษฐาภาพของพระองค์ ปกแผ่อยู่เหนือเกล้าฯ ข้าพระองค์
ทั้งสอง ชนทั้งปวงจึงยินดีพร้อมกันอยู่เชิดชูพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมือง
มุกะมะ เป็นใหญ่ในราญประเทศทั่วไป เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอพระราชทานโทษานุโทษ
ซึ่งมีผิดมาแต่หลัง ขอพระบารมีของพระองค์เป็นที่พึ่งสืบไป ขอได้ทรงประสาทพระราชทานนาม
กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการแก่ข้าพระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติใหม่ เพื่อเป็น
สวัสดิชัยมงคลแก่ข้าพระองค์ทั้งสองสืบไป เมืองมุกะมะนี้จะได้เป็นสุพรรณแปลงแผ่นดินเดียวกันกับ
สุโขทัย อยู่ใต้พระเชษฐาภาพของพระองค์สืบต่อไปจนตลอดกาลปาวสาน ”

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงทราบความในพระราชสาส์นดังนั้นแล้ว ก็มีพระทัยยินดี
จึงตรัสสรรเสริญว่า มุกะให้มอญน้อยนั้นเราได้ทำนวยไว้แล้วว้า สืบไปจะมีบุญญาธิการ บัดนี้
ได้เป็นกษัตริย์ครองราญประเทศแล้ว ต่อไปภายหน้านอกจากเราผู้เดียวแล้ว จะหากษัตริย์อื่นมี
บุญยิ่งกว่ามุกะให้มิได้ พระองค์จึงทรงตั้งพระนามให้แก่มุกะให้ว่า พระเจ้าวรวิรุ (ฟ้ารว)
กับพระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการสำหรับกษัตริย์ คือ พระขรรค์ ๑ ฉัตร ๑
พระมหามงกุฏ ๑ จลองพระบาททอง ๑ พัดวาลวิชนี ๑ รวมเป็น ๕ ประการ จึงโปรด
พระราชทานพระราโชวาทไปแก่ราชทูตว่า ให้เจ้าแผ่นดินมุกะมะอยู่ในทศพิธราชธรรม บำรุง
ปกครองแผ่นดินโดยยุติธรรม ให้ทั้งใจรักใคร่ราษฎรพลเมืองทุกทั้งบุตรในอุทร แลทรงประสาท
พระพรว่า ให้เจ้าแผ่นดินมุกะมะปราศจากภัยอันตรายทั้งภายในภายนอกใน ให้ครองราชสมบัติเป็น
สุขเจริญสืบไปสันกาลนานเทอญ

ราชทูตก็กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระร่วงเจ้า กลับไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินมุกะมะ
ให้ทราบทุกประการ แลถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการ พระเจ้ามุกะให้ก็ทรงพระโสมนัส
ยินดี ขอบพระเดชพระคุณสมเด็จพระร่วงเจ้าที่สุคมิได้ จึงมีพระพักตร์เฉพาะทรงทักท้วง
สุโขทัย กราบถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้า โดยความระลึกบุญพระคุณของพระองค์อันยิ่งเหลืออัน
ไม่มีที่สิ้นสุดดังนี้

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงสุโขทัยได้ครองราชสมบัติเป็นสุขมาช้านาน เมื่อ
แรกได้ราชสมบัตินั้นมีพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๔๐ พรรษา รวมพระชน-
มายุ ๗๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ในปีนั้น พระเถลิงซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดาขึ้นครองราชสมบัติแทนสมเด็จพระ-

เชษฐาราชต่อไป พระองค์เสด็จไปครองเมืองนครสวรรค์บุรี มีพระมเหสีทรงพระนามว่าสุธา-
เทวี พระดือนองค์นี้เมื่อแรกได้ราชสมบัติมีพระชนม์ ๓๐ พรรษา ครองราชสมบัติได้ ๔๔ พรรษา
เสด็จสวรรคต รวมพระชนมายุ ๗๔ พรรษา พระองค์ประสูติวันจันทร์

กุฏิพระร่วง หรือ วิหารพระร่วง พระลือ

ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

แต่ก่อนเป็นที่ประดิษฐานรูปพระร่วงพระลือ

ปัจจุบัน บางฤดูกาล มีผู้นำว่าใหญ่เข้าไประฆังตามผนังภายในข้าง
วางอยู่กับพื้นข้าง กล่าวกันว่าชาวบ้านนำไปถวายแก่นบ

(เรื่องพระร่วงอรุณราชกุมาร หน้า ๓๓)

พระพรัง

พระผด

พระร่วง อรุณราชกุมาร

จาก

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑

พระพุทธศักราชได้ ๕๐๐ ปีมีโรงสัมฤทธิ์ศึก จุลศักราช ๘๖ ปีขุน พระยาอภัยคามินี
คิลจารยบริษัทร้อยอยู่ในเมืองทริภุชยนคร ยอมออกไปจำศีลอยู่ในเขาใหญ่ จึงร่อนถึงอาสนนา
นาคอยู่มิได้ ก็ขึ้นมาในภูเขาใหญ่นั้น ก็มาพบพระยาย้อยจำศีล เธอก็มาเสพเมณฑนด้วยนางนาค ๆ
อยู่ใกล้เจ็ดวันแล้วจะลาไป พระยาจึงให้ผ้ารัดคอกมัดพระร่ำมรงค์ไปแก่นางนาค ให้ชมต่างพระ
องค์ นางนาคก็กลับลงไป พระยาภิเษกเข้ามาเมืองดังเก่า แลนางนาคก็มีครรภ์แก่ แลนางนาคก็ว่า
ลูกกูนี้มีไฉ่เป็นไฉ่ และจะเป็นมนุษย์ทีเดียว และจะคลอดในเมืองนี้มีไฉ่แล้วจึงขึ้นมาถึงภูเขาที่
อาสนแห่งพระยานั้น ก็ประสูติกุมาร ผ่าแลแหวนนั้นนางก็ไว้แก่ลูกคนแล้วก็หนีลงไปเมืองนาค
แลมีพรานพเนจรคนหนึ่ง ออกไปหาเนื้อในป่า ได้ยินเสียงกุมารร้องไห้ แลพรานเข้า
ไปก็เห็นกุมาร แล้วก็สัญญาว่าลูกท้าวหลานพระยาแลเห็นตума กัดหัวแลชักลูกเสีย พรานจึงเอา
กุมารนั้นไปให้ภรรยาคนเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรม

แลสมเด็จพระเจ้าอภัยคามินีราช ใช้ให้เสนาอำมาตย์สร้างพระมหาปราสาท จึงให้เกณฑ์
เอาชาวบ้านมาตากไม้ตั้งเสาพระมหาปราสาท แลพรานนั้นก็ต้องเกณฑ์มาตากไม้ จึงเอากุมาร
นั้นเข้ามาไว้ด้วย แลร่อนด้วยรักมีพระอาทิตย์ พรานนั้นจึงเอากุมารเข้ามาไว้ในร่มพระมหาปรา
สาท ๆ ก็โอนไปเป็นหลายที พระยาเห็นก็หลากหลายพระทัย จึงให้เอาพรานนั้นเข้ามาถามดู แล
พรานจะพรางมิได้ก็บอกว่าลูกเขาสักเสียในป่า แลข้าพเจ้าเอามาเลี้ยงไว้เป็นลูก พระยาจึงถามมี
อันใดอยู่ด้วยกุมารนั้นบ้าง จึงกราบทูลว่ามีแหวนแลผ้าอยู่ด้วยกัน แลพระยาจึงให้พรานเอามาดูก็รู้
ว่าเป็นราชบุตรแห่งตน พระองค์จึงให้รางวัลแก่พรานนั้น แลพระองค์จึงให้หาพระแม่มารับเอา
กุมารนั้นมาเลี้ยงไว้แล้ว พระองค์ให้ชื่อกุมารนั้นว่า เจ้าอรุณราชกุมาร

แล้วยังมีกุมารผู้หนึ่งอันเกิดร่วมชาติมนุษย์ด้วยนางอัครมเหสี ชื่อว่า เจ้าฤทธิกุมาร
เป็นน้องเจ้าอรุณราชกุมาร แลเจ้าพี่น้องทั้งสองร่วมใจกัน แลเจ้าอรุณราชกุมารได้พุทธทำนาย

พระพุทธเจ้าเมื่อไปฉันเพลนอกบ้านบิณฑบาตแลพระยาภิกษุคามินีมาคิดแต่ในพระทัยว่าเมือง
โกะจะสมควรแก่ลูกแห่งกูนี้ จึงเห็นแต่เมืองสัชนาโดย ยิ่งแต่พระราชบิดา แลพระราชบุตรหามิได้
แลพระยาภิกษุคามินีจึงเอาเจ้าอรุณราชกุมารเป็นพระยาในเมืองสัชนาโดย ก็ได้นามชื่อพระยาร่วง
แลพระองค์จึงให้สร้างพระวิหารทั้ง ๕ ทิศ สร้างพระจำลองไว้แทนพระองค์คิดพระมหาธาตุ
แลพระระเบียงสองชั้นแล้ว เอาแลงทำเป็นค่ายแลเสาโคมรอบพระวิหาร แลพระองค์ก็ให้หา
ช่างทองมาทุกบ้านเมือง จึงให้เอาทองแดงมาทำเป็นลำพระขรรค์ยาว ๘๘ ศอกกึ่ง ต้น ๕ ศอกกึ่ง
ปลาย ๓ ศอก แลแก้วใสยอก ๑๕ ใบ แลบัลลังก์แท่นรองยอกใหญ่ ๙ ก่า ตรีภูลทองดี
๑๐ ชั้นแลห่มทองแดง ขลิบขนุนลงมาถึงตีนคูลา แลสร้างอุโบสถให้เป็นทานแก่พระสงฆ์เจ้า
แลให้สร้างที่ถ้ำรังพระธาตุเป็นวิหารแลพระเจดีย์ จึงให้ชื่อว่าวัดเขารังแร้ง แลพระเจ้าอรุณราช
คือพระยาร่วงนั้นแล ท้าวพระยาประเทศเมืองใด ๆ จะทนทานอาณาภาพพระองค์ก็หามิได้ มา
ถวายบังคมทั่วสกลชมพูทวีป เพราะพระองค์ต้องพุทธทำนายพระพุทธเจ้า แลเอาพระองค์เจ้าได้
๕๐ ปี พอลัการพระพุทธศักราชได้ ๑๐๐๐ ปี จุดศักราช ๑๑๕ ปีมีระโรงนพศก จึงคนอัน
เป็นใหญ่กว่าทั้งหลายนำเอาช้างเผือกงาคาบเขี้ยวมาถวายแก่พระองค์ ถวายบุญที่พระองค์ทำหุ
ช้างใส่คอกไม้ถวายแก่พระพุทธเจ้าแต่ชาติก่อน แลเมื่อพระองค์จะลบศักราชพระพุทธเจ้า จึงให้
นิมนต์พระอริยเถรแลพระอุปัชฌ์เถรแลพระมหาเถรโดยลาย คือพราหมณ์เป็นเชื่อนมาแก่พระราม-
เทพ แลพระอรหันต์เจ้าทั้ง ๕๐๐ พระองค์ ทั้งพระพุทธโฆษาจารย์วัชรังแร้ง แลชุมนุมพระ-
สงฆ์เจ้าทั้งหลาย ณ วัดโคกสิงคาราม กลางเมืองสัชนาโดย แลท้าวพระยาในชมพูทวีปคือไทย
แลลาวมอญจีนพม่าลังกาพราหมณ์เทศเทศต่าง พระองค์เจ้าให้ทำหนังสือไทยเขียนมอญพม่าไทย
แลชอมเขียนขอมมีมาแก่นั้น

พระยาร่วงมีพระราชโองการตรัสแก่เจ้าฤทธิกุมาร ว่าพระยากรุงจีนเหตุใดจึงมิมาช่วย
ลบศักราช มาเราพี่น้องจะไปเอาพระยากรุงจีนมาเป็นข้าเราให้ได้ ครั้นพระยาทั้งสองพี่น้องคิด
ด้วยกันแล้ว จึงบังคับอำมาตย์ทั้งหลายให้แต่งเรือลำหนึ่งยาวแปดวาปากกว้างสี่ศอก ครั้นได้ฤกษ์
วันอาทิตย์เสด็จออกไปด้วยกำลังน้ำ แลอันเป็นชาติแห่งนางข้างเวลาหกเทวบุตร แลนอกนั้น
เทวบุตรไปด้วย พระองค์ทั้งสองมีแต่พระขรรค์ธนูศิลป์ ทั้งพระภูมิแลพระพายเจ้าก็พัดพาไป
แลนางเมขลาเจ้าสมุทรก็ยื่นกักรักขามีให้เป็นอันทราย แลไปไต่เคียนหนึ่งจึงถึงกรุงจีน แลวันเมื่อไป
ถึงนั้นบังเกิดเป็นอัศจรรย์ให้เป็นหมอกทมิฬให้เห็นพระจันทร์พระอาทิตย์ แลจีนทั้งหลายให้ชน
ลูกหนึ่งหัวทองทั้งเมือง สะท้านสะเทือนหวั่นไหวนักหนา แลพระยากรุงจีนจึงให้หาเสนอำมาตย์

มาชุมนุมในท้องพระโรงเลพิทภาษากัยกันแล้ว จึงใช้ให้ขุนแก้วการจีนพิจารณาในท้องมหา-
สมุท แลขุนแก้วการจีนไปข้างใต้ข้ามเหนือ มิได้เห็นลำเกาลัดลำใดลำหนึ่งในท้องทะเลมิได้ แล
เห็นแต่เรือน้อยลำหนึ่ง มีไทยสองคนขี่ตอยมา แลขุนแก้วการจีนได้เห็นแล้ว จึงกลับไปทูล
พระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็รู้ในพระทัยแห่งพระองค์ ด้วยมีพระพุทธานายไว้แต่ก่อนอยู่ในเมืองแห่งกุ
วามีไทยสองคนพี่น้องจะข้ามทะเลมาแสวงหาเมีย แลชายผู้หนึ่งจะเป็นเจ้าแก่ชาวชมพูทวีป แล
จะลบศักราชพระพุทเจ้า แล้วแลมาถึงกันเที่ยงแท้แล้ว ครั้นพระยากรุงจีนรู้ในพระทัยแล้ว
จึงใช้พลจีนออกมาจับ พระองค์ขึ้นมาถึงเรือนหลวงแล้ว จึงให้นั่งบนแท่นแก้ว แลพระยากรุงจีน
จึงถวายบังคมแล้วจึงชวนเจรจา แลพระยาร่วงก็ทรงภาษาได้ทุกประการ แลพระเจ้ากรุงจีนจึงนำเอา
พระราชาธิคามถวายให้เป็นพระอัครมเหสี ด้วยเหตุว่านางนั้นได้ทำบุญไว้ด้วยพระองค์แต่ชาติก่อน
มา ไคสร้างพระโคธิปฏักทั้งสามไว้ในพระพุทศาสนา พระพุทเจ้ากฤษณ์ แลเมื่อพระพุทเจ้า
เราไปนั่งลงจันทน์ในบ้านบุญจัมชคาม เป็นนาคให้น้ำเป็นทานแก่พระพุทเจ้าเรา ๆ ก็ทำนาย
ไว้ว่า นาคนี้จะได้ลบศักราชพระศกาศเมื่อฉวัน ๑๐๐๐ ปี ไคแก่พระยาร่วงเจ้านี้ แลพระยา
กรุงจีนก็รู้ทุกประการ เห็นคามพระทัยพระยาร่วงทุกประการ อันจะขัดนั้นมิได้ จึงให้นางราช
กัลยาณีแก่พระองค์เจ้า แลพระยากรุงจีนใช้ให้อำมาตย์แต่งลำเกาลัดลำหนึ่งกับเครื่องบรรณา-
การ แลพระยากรุงจีนจึงฝากรามังกรออกเป็นสองภาค แลข้างทางให้มาแก่พระราชาธิกา ถ้าแล
เมื่อหน้าไปจะมีราชสาสน์ถึงกันแล้วให้อาตราประกับกันกุ ถ้าแลเป็นทวงเดียวกัน จึงสันทักว่า
ราชสาสน์พระราชาธิกา พระเจ้าร่วงจึงมาสู่ลำเกากับด้วยนางพสุจเทวีแลเจ้าฤทธิราชกุมาร แลฝูง
จีนทั้งหลาย ๕๐๐ เป็นบริวารใช้ลำเกาไปไคเคื่อนหนึ่งจึงถึง ด้วยอาณภาพแห่งเทพยดา ครั้น
ถึงเมืองสัชชาโดยแล้ว ขณะนั้นห้ทะเลขึ้นมาถึงเมืองสัชชาโดย จึงใช้ลำเกาไปมาหากันไค
พระองค์เสด็จขึ้นถึงเรือนหลวงแห่งพระองค์เจ้า แล้วแลท้าวพระยาทั้งหลายกราบถวายบังคมแล
จีนทั้งหลาย จีนทั้งหลายก็ทำด้วยขามถวาย จึงมีเกิดด้วยขามแก่นนั้นมา ท้าวไทยทั้งสองก็อยู่เย็น
เป็นสุข ตั้งแต่ทำบุญให้ทานรักษาศีล แลถือความศัจอยู่มิให้พลากพลั้ง จึงมีตะเคอะ ว่าสิ่งใด
ก็เป็นสิ่งนั้นทุกอัน แลพระองค์จึงให้อาพสุจกุมารผู้เป็นน้องตั้งพระราชวังอยู่นอกเมือง แล
เจ้าพสุจกุมาร เจ้าฤทธิกุมาร เป็นอันรักใคร่กันเป็นนักหนา มิได้ฉันทาโทษาแก่กัน ไปมาด้วยกัน
เข้าไปถวายบังคมด้วยกันมิได้ขาด ในพระราชวัง

แลเมืองพิไชยเชียงใหม่มิแต่ราชธิกา แลหาพระราชบุรณมิได้ แต่อำมาตย์เมืองพิไชย
เมืองเชียงใหม่มิจึงกราบทูลขอพระราชทานเจ้าฤทธิกุมาร จะให้เสวยราชสมบัติสืบตระกูลมิให้ขาด

เสียได้ แลสมเด็จพระอรุณราชจึงพระราชทานเจ้าฤทธิกุมารผู้เป็นน้อง เสกขึ้นไปด้วยกัน แลให้เจ้าพสุทุมารอยู่รักษาเมืองกับนางพสุเทวี พระองค์ทรงช้างเผือกงามค้ำฤทธิยิ่งนักหนา กับด้วยอำมาตย์เสนาเสกจีระพาสน์พนมใหญ่กึ่งกลางหน แลจึงเจ้าฤทธิกุมารผู้น้องหันหน้าข้างเจ้าต่อกันแล้ว พระองค์จึงจับเอาคนที่ทองเต็มไปด้วยน้ำ ทรงอธิษฐานให้เป็นแดนแคว่นแคว้นแห่งเจ้าแคว้นนี้ไป พระองค์จึงทรงเทน้ำในคนที่ทองลงไปเป็นสำคัญ แลจึงเอาตะปุดทองแดงใหญ่ ๓ ก้า ๓ วา ๓ ตัว บักไว้เป็นประธาน ครั้นพระองค์บักแกนไว้ให้แล้วก็เสกขึ้นถึงเมืองแล้ว นางมลิกลูกเจ้าเมืองเชียงใหม่มาค้นรับเสกจีเข้าไปในเรือนหลวงแล้ว ท้าวพระยาอำมาตย์เสนาทั้งหลายก็กราบถวายบังคมแก่พระองค์เจ้าแล้ว

แลขณะนั้น พระอรหันต์เจ้านับได้เป็นหลายพระองค์ แลพระมหากษัตริย์เจ้าจึงให้ไปว่านางมลิกาเทวีผู้เป็นโอรส อำมาตย์จึงให้ไปถามพระอรหันต์เจ้า ๆ จึงเสกด้วยทิพยจักรแล้ว จึงบอกแก่อำมาตย์ว่า อุบัติกาเข้าได้ให้ท่านเข้าบิณฑบาตอันรายไปด้วยดอกมะลิแลทานเชื้อเองแล้ว อำมาตย์จึงไปทูลแก่พระองค์ ก็ชื่นชมยินดีนักหนา จึงราชกิจเสกเจ้าฤทธิกุมารให้เป็นพระลือกับด้วยนางมลิกาเทวี เมืองพิไชยเชียงใหม่มจึงกึกกักบุญแต่่นั้นมา แลลาวผู้หญิงจึงส่งขอเอาผู้เป็นจารีตสืบมา แลพระยาร่วงจึงกลับคืนลงมาเมืองพระองค์ดังเก่า

แลพระยาร่วงขณะนั้นคะนองนัก มักเล่นเบี่ยงเล่เล่นว่า ไม่ถือกว่าว่าเป็นท้าวพระยาเสกจะไปไหนก็ไปไหนทั้งคนเที่ยว แลพระองค์เจ้าก็รู้ทั้งยังเหลือม รู้จักใครเพททุกประการ ให้อำมาตย์บอก ว่าให้เป็นก็เป็นเอง อันหนึ่งขอมผูกขึ้นมาแล้วก็กลายเป็นดินแดง แลขอมก็ขึ้นไม่ได้ ด้วยวาจาสั่งแห่งพระองค์ ๆ ได้ทำบุญแต่ชาติก่อนมา แลเคราะห์แก้วอุกประสาธพระยากรุงจินหากให้มาแก่พระองค์ ๆ จะไปได้ ๗ วัน น้ำนี้เสวยก็ได้

ในกาลวันหนึ่ง พระองค์ก็ทรงว่าคว่ำชาดลอยไปถึงเมืองทองอยู่ แลพระยาทองอยู่นั้นเป็นข้าพระร่วงเจ้า แต่ก่อนชื่อนายอ ไปคล้องถึงเผือกให้แล้วจึงเอาบ้านเมือง ด้วยเคระคล่องถึงเผือกอันเป็นทิพย์จึงได้เป็นพระยานั้น แลว่าพระยาร่วงเจ้าชาดลอยไปพักอยู่บนปราสาท พระยาร่วงเจ้าตามไปถึงเมืองทองอยู่ แลพระยาร่วงเจ้านั่งอยู่ในบรรณศาลานอกเมือง ครั้นถ้าพระองค์ก็ลอบเข้าไปทำชั่วด้วยธิดาพระยาทองอยู่ อยู่ในปราสาทอันแล้วไปด้วยเหล็กคากลงมากู้ขึ้น แต่พระร่วงเจ้าจะขึ้นเอาว่านั่น พระองค์เจ้าให้พระยาทองอยู่นั้น พระองค์ก็เหยียบบาพระยาทองอยู่นั้นเอาว่า ด้วยพระองค์ก็คิดว่าเป็นข้ามิได้ถือความ แลพระองค์เจ้าว่าได้แล้วพระองค์ก็หนีมา

แลสาวจึงบอกแก่พระยาทองอยู่เป็นบิคา ๆ จึงรู้ จึงให้ไปถามเอาตัวพระองค์นั้นมา แลสาว
ใส่พระองค์ออกใส่พานทองไว้ จึงส่งตัวพระองค์มาจากเมือง แลพระองค์ก็ไม่รู้ว่าเขาเอาใส่ไว้
ด้วยกรรมที่พระองค์เป็นกา แลพระยาทองอยู่เป็นปลา แลกลากใส่ออกไว้จะกินก็มิกิน แต่หัน
มาลวกมักเป็นผัดกินได้กินพุงคนทั้งหลาย ครั้นพระร่วงเจ้ามาถึงเมืองสุพรรณโดย แลมายังพระ
อัครมเหสีและพระสนมทั้งหลายถวายบังคมแล้ว ก็เปลี่ยนอารมณ์ออกจากพระองค์ไว้แล้ว แลเจ้า
พสุทุมารก็เข้าไปถวายบังคม จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งเจ้าพสุทุมารว่า กูจะไปอาบน้ำ มิเห็น
กุมาร เจ้าเป็นพระยาแทนที่เด็ก แลเจ้าพสุทุมารก็ไม่รู้แต่สำคัญว่า ๆ เล่น ครั้นพระองค์ลงไป
อาบน้ำที่กลางแก่งเมือง ก็อันครธานหายไปไม่ปรากฏ ในพุทธศักราช ๑๒๐๐ พระยาร่วงสิ้น
ทิวศก จุลศักราช ๑๕๕ ปีชวศตปทศก

เสนาอำมาตย์ท้าวพระยาทั้งหลาย ก็ร้องให้รำไรไปมา ทั้งพระสนมชาวแม่ทั้งหลายเป็น
ทุกข์หนักหนา แลเจ้าพสุทุมารจึงให้ราชทูตถือข่าวสาสน์ขึ้นไปทูลพระยาลือกุมารราชนครเมือง
พิไชยเมืองเชียงใหม่ผู้เป็นน้องพระองค์ พระยาลืออยู่แล้วจึงลงมาราชาภิเษกเจ้าพสุทุมารให้เป็น
พระยาในเมืองสุพรรณโดยแล้ว ครั้นพระร่วงเจ้าทิวศกวันหนึ่งแล้ว ช่างอันเกิดร่วมชาตินั้นก็ถาย
คนละวัน แลพระลือกุมารขึ้นไปเมืองพิไชยเชียงใหม่ทั้งเก่า

* ที่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีอาคารก่ออิฐถือปูนรูป ๔ เหลี่ยม มีประตูเข้า
ทางเดียว เรียกว่า วิหารพระร่วงพระลือ หรือ ภูมิพระร่วง กล่าวกันว่า แด่ก่อนเคยเป็นที่ประดิษฐานรูปพระร่วงพระลือ
ในปัจจุบันชาวบ้านยังนำข้าวเหนียวต่าง ๆ ไปถวายแก่บันไดอยู่เสมอ

พระร่วง บุตรนายกองเถรา

จาก

ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา

ฉบับพันศรี หลวงเรืองเศรษฐนันต์ (ทองดี ธนวรรค์) แปล

ลุพระพุทธศักราช ๖๒๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเอกมณฑลเจ้าทรงราชย์ได้ ๒๐ พรรษา บรรดาพระราชนัดดาของพระองค์อรุณเสนาข้าราชการน้อยใหญ่ ตลอดจนถึงประชาชนทุกชั้น ได้อยู่เย็นเป็นสุขทุกถ้วนคน ส่วนพระมหากษัตริย์ก็ครองราชสมบัติโดยทรงผาสุกสนุกสำราญ มิได้ทรงคิดถึงราชการ ทรงหลงมัวสำราญแลเพลิดเพลินด้วยพระสนมตฤณาร ซึ่งซบถล่อมบำเรออยู่ใต้พระบาทยุคล ครั้นนั้นมีพระสนมคนหนึ่งได้ลอบใส่มนต์วิชาการเพื่อให้พระองค์ทรงพระสติเนหา ครั้นพระองค์ถูกคาถาอาคมทั้งนั้นก็ไม่ทรงสบาย จะประทับอยู่ให้เป็นสุขคงกาลก่อนหาได้ไม่ เมื่อมีเหตุวุ่นวิรตขึ้นดังนี้ บรรดาอาณาประชาราษฎร์ก็เกิดคร้อนอาศุร บ้านเมืองที่เคยบริบูรณ์ก็กลับอืดอาดถดถอย เกิดการโกลาหลเดือดร้อนกันขึ้นในบัดนั้น

ฝ่ายสมเด็จพระจอมรินทราธิราช ทรงเล็งทิพยจักขุเห็นสมเด็จพระเอกมณฑลถูกวิชามนต์เสน่ห์ จะเสียพระจริตเป็นแน่ สมเด็จพระจอมรินทราธิราชมีพระขีณาสพ ๑ องค์ พระพรหมทั้งสามองค์ ให้เสด็จลงมาสู่กรุงกัมพูชาธานีแล้ว พระอรหันตากับพระมหาพรหมสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์ จะเสกาะพระเคราะห์ด้วยคุณพระรัตนตรัย แลมนต์พรหมวิชา สมเด็จพระเอกมณฑลก็หายหลงลืมพระสติเป็นปกติดังเก่า พระอรหันต มหาพรหมกับสมเด็จพระอินทราภิเษกทรงลงมาให้เทวโสภาท่าง ๆ เสร็จแล้ว ให้จัดการราชภิเษกอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยเครื่องกษัตริย์ขัตติยา จักเป็นกระบวนพยุหยาตราครบถ้วนทุกสิ่งแล้ว พระขีณาสพแลพระพรหมกับพระอินทราทรงหลังพระคงคามุธาภิเษกสงรองพระเกษ แล้วทรงมณฑุกับเครื่องอลงกุฎบริสุทธ์ด้วยสุวรรณรัตนอันประเสริฐ เสด็จทรงพระนารายณ์ ทรงพระชรรค์ (เปลี่ยนบรมนามาภิไธยใหม่) ทรงพระนาม พระบาทสมเด็จพระจอร์จตะพลพาโลพระเอกมณฑลจักรพรรดิราช อิศวรมหาเอกราช เป็นพระบรมนาถ พระบาทบรมมพิตร เป็นเจ้าชีวิตเหนือเกล้า เป็นมณฑุในกรุงกัมพูชาธิบดี ศิริโยโสธรวร

อินทปรีติ กุรุรัฐราชธานีบรมมยุคมราชินเวกน วิเศษมหาสุนทร จึงพระขนิษฐาพี่ทั้ง
คณะสงฆ์ขึ้น ๗ คณะ มีพระสุคนธาธิบัตีเถระเป็นคณาธิบัตี พระพรหมจักษุตั้งตำแหน่งโปรติ
๗ ตำแหน่ง มีพระธรรมรัฐเป็นประธานธิบัตี พระอินทร์ทรงณมิกเป็นพรหมณ์ผู้ช่วยคน
หนึ่ง เพื่อแทนพระองค์เป็นอินทเรศรพ แล้วทรงกิ่งทวาร ๗ เหล่า มีเจ้าฟ้าทละเป็นหัวหน้า
บัญชาการ ให้อยู่เป็นที่ระลึก (ช่วยค้ำเคื่อน) รักษาพระมหากษัตริย์ ธรรมเนียมจึงมีค้ำค้ำ
มาจนกาลบัดนี้ เพราะเหตุด้วยพระองค์นั้นมีพระบารมีแรงกล้ายิ่งนัก ตั้งมหาศักราชเป็นปี
ที่ ๑ นับลาคับแต่ปีบรมราชาเนกครั้งหลังนั้นมา ตรงกับพระพุทธศักราช ๖๒๑ บัณฑิตเอก
บวรคาประชาชนสมณะเจ้าพรหมณ์ก็มีความผาสุก ราชอาณาจักรกว้างเรือง เวลานั้นฝ่ายเมืองไทย
เมืองลาว สันเชื้อพระวงศ์เจ้าที่ครองเมือง จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรเจ้าฟ้าธิเบศร์
ให้พระราชอนุชาองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชวงศ์ต่าง ๆ ไปครองเมืองไทย กับโปรดให้พระ
ราชวงศ์อีกองค์หนึ่งไปครองเมืองลาว ในปางนั้น พระองค์เป็นผู้มีบุญญาธิการอภินิหารแรง
กล้านัก เป็นใหญ่เล็กแก่กษัตริย์ในประเทศที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง

พระบาทสมเด็จพระอริยวงศะยศราชินี พระบาทสมเด็จพระนเรนทรทศพร ๓๘๘ พรรษา
ก็เสด็จสู่สวรรคต แม้ถึงเสด็จล่วงลับไปแล้วก็ดี แต่พระเกียรติยศแลพระบุญญาธิการอันประ
เสริฐของพระองค์ก็คงปรากฏมีอยู่ต่อมาในกาลภายหลัง

เมื่อเสด็จสู่สวรรคตในเวลานั้น พระราชโอรสของพระองค์ก็มีอยู่ แต่ยังไม่ได้ครองราช-
สมบัติแทนพระบิดา เพราะมีหลานพระมหाराชาครุ ชื่อพระธรรมฤทธิ ได้พระภิกษินียาสมเด็จพระ
พระบาทสมเด็จพระเพททิ ซึ่งได้ราชภิเษกพระธรรมฤทธิเป็นพระเจ้าแผ่นดิน กษัตริย์เมืองลาว
เมืองไทย เป็นพระบรมวงษานุวงศ์พร้อมด้วยเสนาข้าราชการถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระ
พระธรรมฤทธิ คิลปสิทธิเถระ บ้างก็เรียกว่าพระปทุมวงษ์ เมื่อพระองค์ได้ขึ้นครองราช-
สมบัติแล้ว ก็ดำรัสสั่งให้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพตามพระเกียรติยศเสร็จแล้ว พระองค์
ก็ทรงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่เจ้าประเทศราชและบรรดาเจ้าเมืองกรมการทั้งหลาย ที่ได้นำ
เครื่องบรรณาการมาถวาย ในงานพระบรมศพแลในการราชภิเษก โดยสมควรตามชั้นบันดาศักดิ์
ทั่วทุกคนเสร็จแล้ว พระองค์ทรงถอยค้ำพระขรรค์ (ซึ่งเป็นพระแสงราชอาวุธที่พระอินทร์
ให้ไว้) สำหรับราชย์พระราชทานให้แก่กษัตริย์เมืองไทย แลทรงชักค้ำพระขรรค์พระราชทาน
ให้แก่กษัตริย์เมืองลาว พระราชทานให้ไว้เพื่อเป็นเกียรติยศ (ฤๅที่ระลึกเป็นมรดก) ด้วยพระ
ราชวงศ์ในเวลานั้นมิได้ประทับรวมอยู่ในพระนครเดียวกัน ในครั้งนั้น กษัตริย์ประเทศราชได้

มาช่วยในงานพระบรมศพเป็นอันมาก เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี พระเอกมลา
 ยังกมีพระชนม์อยู่นั้น กษัตริย์ทั้งสกลชมพูทวีปย่อมนับถือยำเกรงในพระบุญญาภินิหารแลเทศา-
 นาภาพแห่งพระองค์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์เสด็จสู่สวรรคตแลมีงานพระบรมศพ
 กษัตริย์ทั้งหลายจึงพากันมาช่วยเป็นอันมาก เว้นแต่ประเทศเมืองโคทโกสแลเสนโกล ซึ่งมีอาจะ
 มาถึงได้โดยง่ายนั้นจึงไม่มา เมื่อเสร็จงานราชาภิเษกแลงานถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว
 บรรดากษัตริย์ที่มาช่วยต่างก็กลับคืนไปยังบ้านเมืองของตน พระเจ้าปทุมวรวรย์ทรงตั้งพระ-
 ภคินิยาแห่งสมเด็จพระเอกมลาเป็นพระอรรคมเหษีอยู่เป็นผาสกัต่อมา แล้วทรงตั้งพระราชโอรส
 ในสมเด็จพระเอกมลา ๒ พระองค์ เมื่อทรงเจริญวัยขึ้น คือ พระองค์ที่ เป็นสมเด็จพระมหา-
 อุปโยราช พระองค์น้อง เป็นพระมหาอุปราช

ครั้งอยู่ต่อมา สมเด็จพระปทุมวรวรย์ทิวงคต พระชนม์พรรษาได้เท่าใดก็หาปรากฏไม่
 จึงสมเด็จพระมหาอุปโยราช ได้เกลี้ยฉวดยราชสมบัติราชาภิเษก ทรงน้ำมูรธาสะพระเกษ ทรง
 พระนารายณ์ ทรงพระชรรค์ ทรงพระนาม สมเด็จพระวิโรราชบรมบพิตรเหนือเกล้า พระ-
 องค์ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จแล้ว พระองค์ได้เสวยราชสมบัติต่อมาเป็นที่สุทธาธุจน
 ตลอดชั่วกาลนาน แลพระองค์ก็เสด็จสู่สวรรคตไม่ปรากฏพระชนม์ได้เท่าใด สมเด็จพระมหา-
 อุปราช ทรงจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเชษฐาธิราชเสร็จแล้ว พระองค์ก็ราชา-
 ภิเษกเป็นกษัตริย์ ทรงน้ำมูรธาสะพระเกษ ทรงพระนารายณ์ ทรงพระชรรค์ ทรงพระนาม
 พระบาทสมเด็จพระอุไทยราช พระบรมบพิตร เหนือเกล้าว่า ในกรุงกัมพูชาธิบดี ยกนางนาค
 เป็นพระอรรคมเหษีใหญ่ พระองค์ทรงพอพระทัยเสด็จประพาสยังหากทรายที่เมืองอัมราพิรุณ
 บุรณ้อยู่เนือง ๆ อยู่มาพระอรรคมเหษีทรงครรภ์แลประสูติออกมาเป็นฟอง ตามคำโบราณฤกษ
 แก่กันแล้วว่า เป็นเสนียดจัญไร จะเอาไว้ไม่ได้ พระอรรคมเหษีก็ทรงมีความละอายเสียพระทัย
 จึงนำฟองนั้น ไปฝังเสียยังหากทราย แลแล้วสมเด็จพระอุไทยราชก็เสด็จกลับคืนสู่พระบรมมหาราชวัง
 ตามเดิม

ในขณะนั้นเจ้าเมืองไทยในจำพวกเมือง ๑๐๑ ได้สิ้นรัชพล นายกองคราได้ครองสมบัติ
 แทนบิดาแล้วได้จัดให้ไพร่ ๓๐๐ คน ไปแผ้วถางน้ำเสวยที่ทะเลชุบศรในเมืองละโว้ มีเรือขนาด
 ใหญ่ ๑๐๐ ลำ สำหรับบรรทุกน้ำนำส่งมายังท่า กำหนด ๓ ปี ต้องนำน้ำเสวยมาถวายพระเจ้า
 เหนือเกล้า ฯ ครั้งหนึ่ง ครั้นเมื่อก่อนนำส่วยน้ำเสวยมาถวายยังกรุงกัมพูชาเสร็จแล้ว ก็กลับคืน
 เดินทางไปทางเมืองบริบูรณ์ ได้พบฟองนั้นพักออกเป็นลูกคนจึงได้เก็บเอาไปเลี้ยงไว้ ให้ชื่อเด็กนั้นว่า

นายร่วง ครั้นต่อมา นางนาคที่เป็นอรรคมเหสีพระบาทสมเด็จพระอุไทยราชา ได้สมภพพระราชกุมารเป็นคน (ไม่เป็นฟองเหมือนครั้งก่อน) มาอีกองค์หนึ่ง ประกอบด้วยลักษณะฉวีวรรณอันประเสริฐ พระราชบิดาประทานพระนามว่า พระปฐมกุมาร

บัดนี้จะกล่าวถึงนายร่วง ครั้นอายุได้ ๑๑ ปี เห็นน้ำขึ้น ลงเรือพายเล่นอยู่กลางทะเล น้ำไหลเชี่ยวจก นายร่วงสันทาลงพายเรือไม่ไหว จึงบังคับสั่งน้ำว่า “ให้ไหลกลับคืนไปจนถึงบ้าน” เมื่อว่าสันทาลง น้ำก็ไหลกลับ เรือนายร่วงก็ลอยกลับคืนมาจนถึงบ้าน เมื่อนายร่วงเห็นดังนั้น ก็เก็บความเอาไว้แต่ในใจ

อันว่านายร่วงนี้ มีพระอรหันต์เจ้าได้เล็งดูโดยทิพยญาณว่า นายร่วงผู้นี้ชาติแต่ปางก่อน ได้ถวายน้ำอุษฺบันแก่พระโกนาคมนเป็นเจ้า เพราะฉะนั้น เมื่อนายร่วงพูดว่าประการใด ก็บันดาลให้เป็นไปตามใจปรารถนาแห่งคำพูดของนายร่วงนั้น ทุกประการ

สุพระพุทธศักราช ๔๔๔ ปี มหาศักราช ๓๗๗ ปี พระบาทสมเด็จพระอุไทยราชา พระบรมบพิตรเหนือเกล้า ฯ เสด็จสู่สวรรคต ไม่ปรากฏว่าพระชนมายุได้เท่าใด ด้วยแต่โบราณมาหาได้กล่าวไว้ไม่ จึงพระราชวงษานุวงศ์อรรคเสนาศักดิ์พิริยปโรหิตพราหมณ์เพณฺณาจารย์ มหาสังฆราช แลบรมราชครู พร้อมกันเห็นว่าพระปฐมกุมารมีบุญญาภินิหาร ประกอบด้วยเจษฏาอาณูภาพเลิศบุรุษทั้งปวง ก็จัดการบรมราชาภิเษก สรงน้ำมูรธา สระพระเกษ ทรงพระมงกุฎ พร้อมเครื่องกกุธภัณฑ์ ทรงพระนารายณ์ ทรงพระขรรค์ ทรงพระนาม พระบาทสมเด็จพระปฐมสุริยวงษ์บรมนารถพระบาทบรมบพิตร พระองค์ทรงมหิทธิฤทธิ์เป็นเชื้อสวรรคต ปยุรวงษ์ ดำรงครอบครองกรุงกัมพูชาธิบติศิริยโสธรวรอินทปรต กุรุรัฐราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์วิเศษมหาสถาน พระองค์ทรงจัดการถวายพระเพลิงแห่งสมเด็จพระราชบิดา ตามประเพณีแห่งกษัตริย์แต่ปางก่อนทุกประการ

ในรัชกาลของพระบรมบพิตรเหนือเกล้า ฯ นี้ มีเหล่าอาสabbrคทาหารแลมุขมนตรีมีความรู้ในเวทมนต์ลศคาลตลปวิชาอันวิเศษขลังต่าง ๆ กัน สำหรับพระบารมีเพื่อจะได้บารบปราบศัตรูทั่วทิศ มีอาจจะมาต้านทานต่อสู้ฤทธาานุภาพได้เลย บรรดาคนครี้นาก็มีความเกรงกลัวพระเดชานุภาพ ทั้งทั่วทุกประเทศก็ได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรเหนือเกล้า ฯ อยู่เสมอมิได้ขาด

บัดนี้ จะได้กล่าวถึงนายคงครา ซึ่งเป็นนายกองส่วย ถึงแก่นิจกรมลง คนทั้งปวงก็ยกนายร่วง บุตร (บุญธรรม) ให้เป็นใหญ่รักษาเมืองอยู่ต่อไป ครั้นถึงกำหนดครบสามปี

นักคุ้มได้คุ้มเกวียน ๕,๐๐๐ เล่ม กับไพร่ ๑,๐๐๐ คน เพื่อมาตักน้ำเสวยแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธมยุรีวงศ์กษัตริราช นักคุ้มได้นำคนแลเกวียนมาจนถึงที่สระน้ำแล้ว ก็ร้องเรียกให้นายกองเบิกประตูรับ ครั้นคนได้นำความไปแจ้งต่อนายร่วง ๆ ก็ออกมา นักคุ้มบอกว่า บัดนี้เสด็จท่านให้มาตักน้ำนำไปถวายพระบรมกษัตริ ๓ พระนครหลวง นายร่วงทอบนักคุ้มว่า ครึ่งก่อน ๆ ตักน้ำใส่โอ่งใส่ให้บรรทุกเกวียนไปให้หนักเป็นหนักเป็นหนา แต่ครึ่งนี้ขอให้สานตะกร้าใส่ น้ำเดือดจะดีกว่า จะได้บรรทุกเกวียนไปได้มาก ๆ และจะเสวยได้นาน ๆ เพราะเป็นการลำบากที่จะต้องตักน้ำนี้แต่ละครั้ง นักคุ้มตอบว่าแหมตะกร้าๆจะใส่ให้ได้ นายร่วงตอบว่าอย่าวิตกละเกรงแต่ไม่ชนะจะเอาไปเสียอีก นักคุ้มไม่กล้าขัด ก็เกณฑ์คนให้สานตะกร้าสำหรับบรรทุกเกวียน ๒๕ ตะกร้าต่อ ๑ เล่ม เสร็จแล้ว นายร่วงเบิกประตูให้น้ำตะกร้าไปตักน้ำใส่จนเต็มแล้ว น้ำก็หาเร็วไม่ บรรทุกเต็มเกวียนทุก ๆ เล่มแล้ว ก็ให้คนแลเกวียนออกเดินทางจากที่นั้นมา ครั้นมาถึงคานแห่งหนึ่ง นักคุ้มมีความสงสัยว่าน้ำยังคงมีอยู่อยู่ประการใด แล้วก็พากันไปเปิดประตูนเกวียนดู ก็เห็นน้ำยังคงมีเต็มตะกร้าเป็นปกติอยู่ ก็พากันมีความอัศจรรย์ในใจทุกคน จึงมีกหลักจารึกทำเป็นเครื่องหมายไว้ เหตุตั้งนั้นไว้ จึงมีคำกล่าวเรียกว่า “หลักจารึก” อยู่ต่อมาจนกาลปัจจุบัน นักคุ้มได้นำเกวียนบรรทุกน้ำเดินทางผ่านเมืองตักโซ แล้วก็ไปถึงพระมหาราชธานี จึงเข้าไปหาท่านเจ้าพนักงานให้น้ำความขึ้นกราบเรียนท่านอรรคมหาเสนาบดีตามธรรมเนียม บัดนี้ตามบรรดาข้าราชการใหญ่น้อยแลประชาชนในราชธานีที่ทราบข่าว ก็แตกตื่นพากันมาคูนน้ำใส่ตะกร้าไม่ว่าวันนั้นเป็นอันมาก ส่วนท่านอรรคมหาเสนาบดีเมื่อได้ทราบเหตุดังนั้น ก็นำความขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระเจ้าพุทธมยุรีวงศ์ ครั้นสมเด็จพระบรมพิตรเหนือเกล้า ๆ ได้ทรงทราบเนื้อความแล้ว จึงมีพระราชดำรัสว่า ผู้มีวิชาการเกิดขึ้นเช่นนี้ ยังจะมีมนต์วิเศษใครรับอาสาไปบารับศัตรูได้ ในขณะนั้น บรรดาเจ้าหัวเมืองประเทศราชแลแสนนคราเข้ามาเฝ้าพร้อมกันอยู่หน้าที่นั่ง เมื่อได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้น จึงทูลออกญาเดโช ดำเนินกราบบังคมทูลสนองว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระอาสาแห่งพระองค์ออกไปจับตัวนายร่วง ซึ่งเป็นราชศัตรูมาถวาย ขอพระองค์อย่าได้ทรงพระวิตกละเลย แล้วก็กราบถวายบังคมลาออกไปเกณฑ์คนในเขตรของออกญาเดโช ดำเนิน ครั้นนั้น ชาวคราวก็ได้ทราบไปถึงนายร่วง ๆ ก็ตกใจหนีขึ้นไปเมืองพิจิตร ถึงเพลาทิวข่าวก็เข้าไปขออาหารชาวบ้านบริโภค ได้รับประทานอาหารกับปลาหมอคั้นรับประทานเนื้อปลาหมอกชิ้นแล้ว ยังอยู่แต่ที่ระแวกกับแก่งแลหนึ่งปลาเท่านั้น แล้วก็โยนไปในน้ำ บังคับว่า “ทำไมปลาไม่เบ้นขึ้น” พอว่าซาค่าลง ปลาหมอกก็กลับมีชีวิตเป็นขึ้นใน

ทันใจ แล้วก็วน้ำไป” ครั้นนายร่วงไปถ่ายอุจจาระหักกิ่งไม้ทำไม้ชำระแล้ว เธอบังคับให้มันนั้นเป็นไม้ก็กลับเป็นทามคำสั่ง มันก็ยังมิพษพิษอยู่จนถึงกาลปัจจุบัน เรียกว่าต้นไม้เหม็น” แล้วนายร่วงก็หนีต่อไปพักอาศัยอยู่ที่วัดสุโขทัย เวลานั้นอายุพอสมควรจะอุปสมบทได้ ท่านเจ้าอธิการวัดนั้นจึงบอกบุญแก่ท้าวให้จัดการบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ จึงเรียกกันว่า “พระร่วง” ส่วนออกญาเศโยภาษาไทยเรียกว่า “ขอมคำคิน” ออกญาเศโยได้ยกทัพไปถึงเมืองละโว้ (ลพบุรี) แล้วสืบถามตามชาวบ้านว่า นายร่วงอยู่ณที่ใด ชาวบ้านแจ้งว่าไปเมืองเหนือแล้ว ออกญาเศโยก็ส่งกองทัพเสกศานานำบรรดาทหารข้าแอกปลั้ไปผูกขึ้นที่เมืองสวรรคโลก สืบถามตามชาวบ้านว่า นายร่วงอยู่ที่ใดปลั้ ท้าวมืดคำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้มาหาเจ้าสวรรคโลก ชาวบ้านบอกว่า ข้าพเจ้าได้ยินข่าวว่าไปบวชอยู่วัดในเมืองสุโขทัยแล้ว เมื่อออกญาเศโยได้ข่าวแน่นอนดังนั้นแล้ว ก็ส่งกองทัพข้าแอกพระธรรมาพาทหารคำคินไปผูกขึ้นในวัดสุโขทัย โผล่ขึ้นเพียงหน้าอก ขณะนั้น พระร่วงถือไม้กวาดกำลังกวาดลานวัดอยู่ ออกญาเศโยจึงถามว่า นายร่วงอยู่ณที่ใด พระร่วงทราบแน่ในคดีจึงตอบว่า “ให้ท่านหยุดอยู่ก่อน อาตมาจะไปตามให้” ครั้นพระร่วงไปแล้ว ออกญาเศโยคอยอยู่ก็ไม่เห็นกลับมา ท่านจึงกระดิกตัวขึ้นลงก็ไม่ได้ เลยสิ้นชีวิตอยู่ ณ ที่นั้น ยังมีเป็นรูปหินอยู่จนทุกวันนี้^{***}

บัดนี้จะไล่กล่าวถึงเมืองไทย เรียกว่า สุโขทัย เมื่อเจ้าสุรคตสุทนต์วงศ์ บรรดาหม่อมขุนศรีพร้อมด้วยพราหมณาจารย์ ก็อัญเชิญพระร่วงผู้มีบุญอันประเสริฐขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงราชย์ มีพระนามว่า พระร่วง เมื่อได้ลาจากเทศมณฑลมาเป็นเจ้าครองราชย์แล้ว ก็มีใจกำเริบอาวธายังอิทธิฤทธิ์มอเมืองให้มนตรีรักษาแล้ว ตัวพระร่วงเองก็พาพรรคพวกพอสมควรเข้ามาในกรุงกัมพูชาธิบดี แล้วก็ตั้งพิธีบวงสรวงเทวดา มีทักพวยจาว่า “ข้าจะเข้าไปในพระราชวังของพระเจ้ากรุงกัมพูชาในคราวนี้ อย่าให้มีผู้ใดเห็นตัวเลย” แล้วก็จัดขบวนพรรคพวกที่มาด้วยเสร็จแล้ว พระร่วงก็ถือดาบ ๒ เล่มเดินตรงเข้าไปในพระราชวัง ท้าวมืดมีผู้ใดเห็นตัวพระยาร่วงที่เดินเข้าไปนั้นไม่ ในขณะนั้นบรรดาหม่อมขุนศรีทั้งหม่อมแสนคนเข้าไปคอยเฝ้าพระบาทอยู่พร้อมกัน แล้วพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรเห็นเกล้า ฯ เสด็จทรงเครื่องสุวรรณรัตน์สำหรับราชพิธีบรมราชาภิเษกด้วยกฤษณทัต ทรงพระขรรค์ราชยันต์มงคล เสด็จออกขึ้นประทับบน

* คูปลาพระร่วง ตอนท้ายเล่ม

** คูไม้ชำระพระร่วง ตอนท้ายเล่ม

*** คูเชิงอรอด หน้า ๑๔

พระที่นั่งบุษบกภายในเศวตฉัตร สำหรับมหากษัตริย์ราช พระยาร่วงก็ถือคานเข้าไปในพระที่นั่งธรรมสภากราบหาปราสาท สมเด็จพระบรมบพิตรเหนือเกล้า ๖ ทรงมีพระคำรัสตรัสถามมุขมนตรีมุขย่นาคว่า “เห็นคนแปลกเข้ามาๆเปล่า” เสนาบดีก็กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า “ไม่เห็นเลย” สมเด็จพระบรมนารถพระบาทเหนือเกล้า ๖ มีพระคำรัสว่า “ไทยคนนั้นยังอาจเข้ามาเพื่อปรารภนาสิ่งอันใด” เมื่อพระยาร่วงได้ยินพระสุรัสวดีพระบรมบพิตรทรงตรัสดังนั้น คานก็พลัดตกจากมือ ตกใจกลัว ฤทธิวาจาของตนจะสู้กับพระองค์มิได้ พระบรมบพิตรเหนือเกล้า ๖ เสด็จลงมาจะประหารชีวิต พระยาร่วงก็ทูลขอกราบถวายบังคมขอพระราชทานชีวิต สมเด็จพระบรมมหาราชามีพระคำรัสตรัสว่า “ฤทธิของตัวเองนี้ไม่ปรากฏว่าเป็นฤทธิแรงกล้าออก” แล้วพระราชทานพระราโชวาทต่าง ๆ พระยาร่วงก็กราบถวายบังคมลากลับคืน สดถึงวันหลังอีก พระบรมบพิตรเสด็จทรงพระขรรค์แล้วเสด็จประพาศยังหน้าพระลาน ฝ่ายพระยาร่วงอยากได้ราชสมบัติ ครั้นออกมาข้างนอกก็มีฤทธิขึ้น ซึ่งยังมีฤทธิใส่เข้าไปในพระยาร่วง จะผลาญสมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระประทุมสุริยวงศ์ทรงทักหน้าทิ่มนครเห็นมุขมนตรีเสน่เสนา มิได้เห็นศักรเข้ามาดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธ มีพระราชคำรัสด้วยพระสุรัสวดีอันคั่งว่า ไทยคนนั้นยังอาจถูกถูกแรงนัก อวดอ้างบุญฤทธิ กูจะละชีวิตไว้ต่อไปไม่ได้ ส่วนข้างนั้นครั้นเข้ามาถึงหน้าพระที่นั่ง ก็ทูลขอกราบด้วยความกลัวพระบารมี อันพระยาร่วงก็ตกใจเหลือกำลังลงมากราบถวายบังคมทูลอ้อนวอนขอพระราชทานชีวิตต่าง ๆ นานาว่า ข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จะมีอาจประทุษร้ายพระองค์ต่อไปอีกแล้ว สมเด็จพระบรมบพิตรเหนือเกล้า ๖ ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานชีวิตยกโทษให้ แล้วมีพระมิ่งเทวว่า “เอาเถิด ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป อย่าให้เมืองไทยเป็นส่วนปลาชดดิ้งแห่งแล่นบ้างต่อไปอีกเลย” ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงทราบชาติวงศ์พระยาร่วง ตรัสให้ถวายแต่สุวรรณมณฑา พระยาร่วงก็กราบถวายบังคมลากลับคืนไปกรุงสุโขทัย แล้วพระองค์ทรงพยากรณ์ว่า เมื่อรูปขอมคำคืนสูญหายไปเมื่อใด เมื่อนั้นแลกรุงกัมพูชาจึงจะแตกหักในเวลานั้น กรุงกัมพูชาธิบดีมีพระมहाษัตรีย์เจ้าทรงราชย์ทรงมีอำนาจเหนืออาณาประเทศ ครั้นพระบาทสมเด็จพระประทุมสุริยวงศ์ทรงราชย์มานาน พระอรรคมเหษีก็สมภพพระราชบุตรองค์ ๑ พระองค์มีพระชนมายุยืนยาวกว่ามนุษย์ทั้งปวง ได้เสวยราชสมบัติจนชั่วตลอดกาลนาน จึงเสด็จสู่สวรรคต แต่ไม่ปรากฏว่าพระชนมได้เท่าใด พระบาทสมเด็จพระเพ็ญไชยโกรพราช ได้ราชสมบัติเสวยราชสมบัติตามประเพณีแต่โบราณต่อมา.

พระร่วง นายกองส่วนน้ำ

จาก

เรื่องพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์สร้างพระนครวันครม

พุทธศักราชล่วงได้ ๑๕๐๑ ปี จึงพระร่วงบังเกิดขึ้นในเมืองสุโขทัย ได้เป็นนายกองส่วนน้ำ จึงให้แสนชลอมไถ่น้ำไปส่งพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ ๆ ได้เห็นชลอมไถ่น้ำมาได้ไม่ช้า จึงตรัสถามว่า ผู้ใดเป็นผู้จัดให้เอาชลอมไถ่น้ำมาส่งไม่ช้าได้ดังนี้ พวกไทยซึ่งคุมชลอมน้ำไปนั้น จึงกราบทูลว่า นายร่วงผู้เป็นนายกองว่ากล่าวสั่งไต่ถามคดีศัพท์ทุกประการ ให้แสนชลอมไถ่น้ำมาถวาย พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์จึงตรัสว่า เมืองไทยเกิดผู้มีบุญขึ้นแล้ว ตั้งแต่นั้นไปเมืองไทยจะไม่ไต่ถามแก่เมืองเขมรแล้ว พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์จึงว่าแก่ไทยซึ่งเป็นนายคุมน้ำไปถวาย ว่าอย่ามาส่งน้ำอีกเลย พวกไทยก็พากันกลับบอกแก่นายร่วง ขณะนั้นพระยาเคโซคำคินเจ้าเมืองขอมเข้ามาเฝ้า จึงตรัสบอกว่า เที่ยวนี้มีผู้มีบุญเกิดขึ้นในเมืองไทยให้เอาชลอมไถ่น้ำมาส่งแก่เมืองเรา เห็นเขาจะไม่ขึ้นแก่เมืองเราแล้ว พระยาเคโซคำคินจึงกราบทูลว่า กระหม่อมฉันจะรีบอาสาไปจับนายร่วงให้จงได้ พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ห้ามว่าอย่าไปจับเขาเลย พระยาเคโซคำคินไม่ฟังแล้วก็กราบถวายบังคมลามาจัดกองทัพเร่งรีบยกมา ท้าวพระยาเคโซคำคินนั้นคำนานในแผ่นดิน นายร่วงรู้ข่าวว่าเมืองเขมรยกทัพมาจะจับตัว ก็หนีไปถึงแดนเมืองพิจิตร ไปอาศัยอยู่ริมวัด จึงขอข้าวปลาอาหารชาวบ้านกิน ชาวบ้านก็ให้อาหารกับปลาหมอกิน ครั้นนายร่วงกินเนื้อเสียแล้ว ยังแต่ก้างจึงทิ้งลงในน้ำ ก้างปลานั้นก็กลับเป็นขึ้นว่ายน้ำอยู่ พระยาเคโซคำคิน ครั้นคำคินไปถึงบ้านที่นายร่วงอยู่ ก็ผูกขึ้นถามชาวบ้าน ๆ บอกว่า นายร่วงหนีไปอยู่บ้านอื่นแล้ว พระยาเคโซคำคินก็คำคินติดตามไป ครั้นนายร่วงรู้หนีไปอาศัยอยู่วัด ณ เมืองสุโขทัย ให้เจ้าอธิการบวชให้เป็นภิกษุ ครั้นเพลวันหนึ่งพระร่วงลงมามากวาดลานวัด พระยาเคโซคำคินก็ผูกขึ้นที่ใกล้พระร่วงยืนอยู่ที่นี่ แต่ไม่รู้จักตัวพระร่วง จึงถามว่า พระร่วงอยู่ที่ไหน พระร่วงจึงว่าอยู่ที่นั่นก่อนเทญ เราจะไปบอกพระร่วงให้ พระยาเคโซคำคินก็ผูกขึ้นมาได้ครึ่งกายก็คิกอยู่ไป

ไม่ได้ ครั้นนานมารูปกายพระยาเคโซคำคินก็กลับกลายเป็นศิลาไป จึงเรียกว่าขอมคำคินแต่
ครั้งนั้นมา

พระพุทธศักราชได้ ๑๕๐๒ ปี พระเจ้าสุโขไทยถึงแก่พิราลัย ไม่มีพระราชวงษานวงศ์
ที่จะครองราชสมบัติสืบไป เสนาบดีจึงไปอัญเชิญพระร่วงมาครองเมืองสุโขไทย พระเจ้าร่วงจึง
ทรงพระดำริว่า พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงสวามิภักดิ์แล้ว เหตุใดจึงให้พระยาเคโซ
คำคินมาจับเราเล่า เราจะยกกองทัพไปจับพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์บ้าง จึงครัดสั่งให้เกณฑ์พวก
พลโยธาเป็นอันมาก ยกจากเมืองสุโขไทยไปถึงเมืองเสียมราบจนถึงพระนครธม พระเจ้าประทุม
สุริยวงศ์ทรงทราบจึงครัดสั่งว่าให้พระร่วงมาเปิดประตูพระนครเชิญ พระเจ้าร่วงจึงยกพลไปเปิด
ประตูเมืองไม่ได้ พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์เห็นว่าพระเจ้าร่วงเปิดประตูเมืองไม่ได้แล้ว จึงครัดสั่งว่า
เราจะให้ประตูเปิดเอง ให้พระเจ้าร่วงเข้ามาเผ่าเราให้จงได้ พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ครัดสั่งนั้น
แล้วจึงครัดสั่งว่า ประตูเปิดเสีย ให้พระยาร่วงเข้ามาเผ่าเรา ประตูก็เปิดออกในทันใดนั้น พระ-
เจ้าร่วงกับพวกพลไทยทั้งปวงกลัวพระเดชานุภาพกราบถวายบังคมชมพระบารมีพระเจ้าประทุม
สุริยวงศ์ทั้งแก่พระนครธมนครวัดจนถึงเมืองเสียมราบ จึงได้ชื่อว่าเสียมราบแต่นั้นมา เมื่อพระเจ้า
ร่วงได้เผ่าแล้ว ทรงนับถือเป็นอันมาก พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ก็พระราชทานทรัพย์สินของ
ทองเงินโภชนาหารให้พระเจ้าร่วงแลขุนนางไพร่พลทั้งปวงกินอยู่ผาสุกยิ่งนัก เมื่อพระยาร่วงทูลลา
กลับมา พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ให้เอาทรัพย์สินของทองเงินในท้องพระคลังออกมาพระราชทาน
ให้พระเจ้าร่วงแลขุนนางกับไพร่ทั้งปวงเอามา ตามปรารถนาทุกคน

พระร่วงसानะลอมใส่น้ำ

จาก

พงศาวดารเหนือ

ขณะนั้น บุตรพระยาร้อยเอ็ดเป็นนายส่วยน้ำถึงแก่พิราลัย ขณะนั้นนายกองเกราเป็นส่วยน้ำ
ส่วยเมืองละโว้ไปส่งเมืองกัมพูชาธิปัตย์ ๓ ปีส่งทีหนึ่ง แต่นั้นมานายกองเกราคุมไพร่ ๓๐๐ คน
รักษาน้ำส่วยอยู่ในทุ่งทะเลชุบศร มีเรือเล็กร้อยหนึ่ง นายกองเกรามีบุตรคน ๑ อายุ ๑๑ ขวบ
ชื่อนายร่วง แต่ชาติก่อนเขาผลมะพร้าวทำน้ำอัฐบานถวายพระโกนาคมนพุทธเจ้า จึงว่าโรเป็นนั้น
ครั้นอยู่มาน้ำมากเขาเรือพายเล่นในท้องพรหมมากเหน้อยแล้วขึ้นมา จึงว่าน้ำลงเขี้ยวนัก ให้ไหล
กลับไปถึงเรือนเราเถิด พอตกค่ำลงน้ำก็ไหลกลับมาส่งถึงบ้าน นายร่วงเห็นดังนั้นก็นั่งอยู่ ครั้น
ต่อมา นายกองเกราเป็นนายกองนั้นตาย ไพร่ทั้งปวงจึงยกนายร่วงบุตรนายกอง เป็นนายกอง
บังคับไพร่ต่อมา

ครั้นอยู่มาน้ำ ครอบค้ำบหนักค้ำคุ่มเกี่ยว ๕๐ เล่มกับไพร่ ๑,๐๐๐ มานบรทุกน้ำส่วย
พระเจ้าพนมรุขรวิงศ์สืบมา ลังน้ำเล่มละ ๒๕ ใบ ครั้นมาถึงที่สระน้ำนั้นก็จอกเกี่ยวพร้อมกัน
จึงให้หานายกองให้เปิดประตูจะตักน้ำ หาพบนายกองไม่ ถามไพร่ ๆ บอกว่า นายร่วงบุตร
นายกองเป็นนายได้รักษา จึงบอกนาย ๆ ก็มาพูดจากับนักคุ่มว่า ลังน้ำเอามาหนักเสียเปล่า ครั้ง
นี้ไชวชะลอมใส่น้ำไปเถิด จะได้มากได้พอ นานจึงมาทัก นักคุ่มก็ตอบว่าตาทางจะชิงน้ำได้หรือ
นายร่วงว่ากลัวจะไม่มีที่ใส่อีก นักคุ่มกลัวก็รีบ จึงเกณฑ์सानะลอมเล่มละ ๒๕ ใบ ให้นำนักคุ่มนำ
กราบทูลพระเจ้าละแวกเถิด ครั้นกำหนดจะกลับ จึงเปิดประตูเอาชะลอมลงจุ่มน้ำยกขึ้นใส่เกี่ยว
บรทุกลงแล้ว นักคุ่มกลัวก็ยกไปจากที่นั้น ครั้นแรมรอนมาถึงแดนค่าน คนคุ่มน้ำมาสงสัย
ในใจอยู่ ว่าชะลอมจะชิงน้ำได้หรือ บันดาลให้น้ำในเล่มเกี่ยวนั้นไหลลงเห็นทั่วกันจึงสรรเสริญ
ฉะนั้น จึงจารึกลงไว้ที่นั้น จึงเรียกว่า ค่านพระจารึก จึงยกไปทางตึกไช ครั้นถึงเมืองเข้าแล้ว
ผู้คนเล่าลือกันว่าเอาชะลอมบรทุกมาไม่มีน้ำ พระเจ้ากัมพูชาจึงเอนักคุ่มนายกองคุ่มเกี่ยวไป
ถามก็ทูลทุกประการ ยกชะลอมน้ำแกลงเทลงในพะเนียงจนไม่มีที่ใส่ เสนาอำมาตย์จึงกราบทูล

พระเจ้ากัมพูชา พระเจ้ากัมพูชาตกพระทัยว่าผู้บุญเกิดแล้ว เราคิดจะจับตัวฆ่าเสียให้ได้ เสนา
พยุพมาศยกราชปริทิกพระยาพระเขมรก็เห็นด้วย จึงเกณฑ์ทัพเมืองขอมไปตามจับ ขอรับอาสา
ตามจับ นายว่องรู้ข่าวดังนั้นก็หนีไปตั้งแควนเมืองพิจิตร ไปอาศัยเขาอยู่ริมวัด ขอข้าวชาวบ้านกิน
ชาวบ้านเอาข้าวมาให้แก่นายว่องกับปลาหมอคับหนึ่ง นายว่องออกอาหารมากิน ทียบปลาข้างละ
แถบแล้วโอนลงไปในสระให้ปลาเป็นว่ายไปจนคุ้มเท่าบั้นนี้ นายว่องก็หนีไปจากที่นั้น ไปอาศัยอยู่
วัดเมืองสุโขทัย พอได้อุปสมบทสมภารจึงเรียรายชาวบ้าน เอานายว่องอุปสมบทเป็นภิกษุ จึงเรียก
พระว่อง ขอมคำคินมาถึงเมืองละโว้ที่สระน้ำเสวนั้น ถามชาวบ้านว่า นายว่องนายกองส่วยน้ำ
อยู่หรือ ชาวบ้านบอกว่าขึ้นไปเมืองเหนือ ขอมรู้ดังนั้นก็ยกแยกกันไป ครั้นไปถึงเมืองสวรรคโลก
ถามชาวบ้านว่านายว่องมาแต่เมืองใดมาอยู่ที่นี้หรือ ชาวบ้านบอกว่า เขาเล่าลือกันว่าไปอยู่เมือง
สุโขทัยบวชเป็นภิกษุอยู่ ขอมได้ความดังนั้นก็ไปเมืองสุโขทัย ผุดขึ้นกลางวัด พอพระว่องมา
กวาดวัดอยู่ ขอมจึงถามว่าพระว่องอยู่ไหน พระว่องบอกว่าอยู่ที่นี้เด็กจะบอกให้ ขอมก็อยู่ที่นั่น
เป็นหินอยู่คุ้มเท่าบั้นนี้

พระพุทธศักราช ๑๕๐๒ ปี เจ้าเมืองสุโขทัยท้วงคก เสนาบดีประชุมกันว่าวงศานวงศ์
ไม่มีแล้ว เราจะเห็นผู้ใดเล่า เห็นแก่พระว่องบวชอยู่วัด ก็เห็นด้วยอยู่พร้อมกัน จึงเสนากรม
การพร้อมกันไปวัด อัญเชิญพระว่องเจ้าหลานวช แล้วรับพระว่องเข้ามาครองกรุงสุโขทัย พระ
ยาศรีจันทร์บิณฑิศจึงยกพลขึ้นไปเมืองสาวกดี จึงเอาช้างแก้วที่วัดสวรรคตารามไปลูก ๑ กับพระ
ไทรบิฎก ครั้นไปถึงเมืองละโว้แขวงหลวง จึงให้เอางาช้างเผือกงาคำมาแกะเป็นรูปพระว่องกับ
เขี้ยวใหญ่ ทั้งพระไทรบิฎกกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าทั้งช้างแก้ว มานบรรจุไว้ที่หินปูน
ใช้ได้ ๑๐๒ ปี พระองค์สวรรคต

2622 912003 NV

จาก

พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ ฉบับโบราณยาว เลขที่ ๑/๗

เมื่อนั้น ยังมีนางพระยามีเมืองผู้หนึ่งชื่อนางอ้วเชียงแสน มีรูปโฉมงามนัก นางผู้นั้น
 มีใจเคียด^(๖) แก่พระยามีเมือง ด้วยเหตุฉนั้น ยังมีในวันหนึ่งนางอ้วเชียงแสนกระทำสู่ขวัญ^(๗)
 พระยามีเมือง พระยาก็ว่านางพระยามาสู่ขวัญถูกปานนี้แกงอ่อมลาคี (อ๋อयी) เท่าว่า^(๘) น้วย
 กว้างน้ำแกงมากไปหน่อยว่าอัน^(๙) นางพระยาเข้าใจว่าพระยามีเมืองมารยาว่าแก่ตน ลวคเคียด^(๑๐)
 บ่มักมาสู่มาหา^(๑๑) พระยามีเมืองที่เวียงเชียงแสน นางจึงยินดีมีใจใคว่มักพระยาร่วงอันเทียมาคำหัว
 แลจอกคงอยู่ภายนอกเวียง พระยาร่วงรู้ว่านางอ้วเชียงแสนมีใจมักตน ก็ย่องไปอยู่นอกด้วยนาง
 หลายทีนัก ภายหลัง พระยามีเมืองรู้ว่าพระยาร่วงมาใส่เมียน จักปองเอาพระยาร่วงด้วยดี จึง

(๑๑) บ่มีกัมาสำมาหา - ไม่สมัครใจไปหา มาสัระหว่างกัน

อุบาย^๑ หาพระยาร่วงมากินแกลบ^๒ พระยาร่วง^๓ บ่มาจาคำตอบว่าพระยาจำเมือง
 เป็นผู้น้อยกว่ากู^๔ พ้อย จักหา^๕ไปฉันนั้นไปละว่าอัน พระยาจำเมืองได้ยื่นคำพระยาร่วงกล่าว
 นั้นเกียนจัก จึงหาว่าคนผู้หนึ่งชื่อหาญบังนั้นมา แล้วใช้หื้อไปปองเอากวกน้อย^๕ ผู้หนึ่ง
 อันเป็นหลานพระยาร่วง มันได้เรียนศาสตรศิลป์อาคมกับพระยาร่วงทันัก หาญบังก็ไปปองยับ^๖
 เอาได้ตัวกวกน้อย หลานพระยาร่วงนั้น มาถวายพระยาจำเมืองเจ้าแห่งตน พระยาจำเมืองก็ตาม
 กวกน้อย กวกน้อยก็กล่าวให้พระยาว่า พระยาร่วงกับนางอัวคำเชียงแสนมักกัน ได้มาอยู่นอน
 ค่ายกันมีแก้วอัน พระยาจำเมืองพ้อยซ้ำถามว่า^๗ ในกรณี บ่ทันพระยาเจ้ามีงมกับหมู่ช้างนำ
 ยศบริวารมาทราบเมืองกู พระยาเจ้ามีงมไปทางใด ฤว่ากระทำตัวแปลงปลอมไปเป็นฉันท
 กวกน้อยกล่าวอำนาจพระยาจำเมืองบ่อาจจักอ้าได้^๘ จึงให้พระยาว่า พระยาร่วงรู้คิ่งว่ามหา
 เจ้าจักคอยเอาตัว ลวคบมาด้วยเพศอันเป็นพระยา^๙ บางคาบก็ขี่ช้างขี่ม้าปลอมหมู่มาก็มี บาง
 คาบณมิกคนเป็นกวากำไปก่อนหมกมี แล้วไปกำห้วยแม่ของฉันทแล
 เมื่อئั้น พระยาจำเมืองซ้ำหาอาคมแห่งตนผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวมุง ฉลาดจบด้วยศาสตร
 ศิลปมากนักกับทั้งหาญบังหื้อไปเรียนเอาศาสตรศิลป์ทั้งมูญกับด้วยกวกน้อยผู้นี้ได้แล้ว พระยา
 จำเมืองก็หื้อสองขาไปปองเอาพระยาร่วงจงได้ เขาสองคนก็สาธยายอาคม^{๑๐}หื้อรู้ว่าพระยาร่วงแห่งตน
 เป็นอันใดหื้อรู้ ยามนั้น พระยาร่วงสุโขทัยแปรตนเป็นกวากำพาหมู่มาทราบเมืองภูยาวแท้ ท้าว
 มุงกับหาญบังก็สาธยายมนต์แปลงตนเป็นหมา ๒ ตัวไล่กวากำ ๆ แล่นแรงนัก เขาไล่ตามเอา
 ทัน ท้าวร่วงแต่งเป็นรังค่อแขวนปลายไม้ย้อยสูงนัก ท้าวมุงกับหาญบังไล่ไปทัน พระยาร่วงแต่ง
 เป็นรังค่อแขวนปลายไม้ย้อย เขาทั้งสองพ้อยแต่งเป็นรังสองตัวใหญ่หนักจุกรังค่อผ่าคี่หื้อฟุ้งย้อยไป

(๑) หอ - ให

(๒) กินแกลบ - ร่วมแกลบ

(๓) ร่วง - ร่วงพระองค์

(๔) พ้อย - พลอย หรือ ชะวอย

(๕) กวกน้อย - ราชนิพาร

(๖) ปองยับ - พยายามจับ

(๗) พ้อยซ้ำถามว่า - จึงถามซ้ำอีกว่า

(๘) บ่อาจจักอ้าได้ - ไม่กล้าจับมันได้

(๙) ด้วยเพศเป็นพระยา - ด้วยตำแหน่งยศศักดิ์อย่างพระยา

ท้าวรุ่งพ้อยแต่งเป็นคันศรหนึ่งใหญ่หนักแล่นเข้าอยู่ในรูสูงในเก้าไม้^(๑) คันศรหนึ่ง ท้าวมุกกับหาญบังโล่ตามทันรอยคันศรใหญ่หนัก เข้าอยู่สูงในเก้าไม้คัน เขาซัดต้องรากไม้คันนั้นว่าคันเข้าอยู่^(๒)ร่นแล ต้องเอาจึงได้ว่าอัน ไม้คันนั้นลวกได้ชื่อว่าคันต้อง^(๓) มาก่อเท่ากับคันแล คันศรนั้นแล่นหนีทางรูเบี้ยวได้ ท้าวมุกกับหาญบังโล่ตาม ท้าวรุ่งแต่งเป็นจอมปลวกอันหนึ่ง กระทำฐาเกล้านคนเป็นหมวดหาญอยู่เหนือจอมปลวก เขาทั้งสองไล่ไปทันท้าวรุ่ง เก้าหั้นจอมปลวกมีหมวดหาญอยู่^(๔) อยู่เหนือจอมปลวก เขารู้ว่าท้าวรุ่งแต่งเป็นจอมปลวกอยู่ เขายับเอาหมวดหาญชักกรุนไปเยื่อ^(๕) ไปก็เยื่อสารยาสมน^(๕) หือแก้อย้อคามท้าวรุ่งเพื่อบหือท้าวรุ่งแต่งได้ ในที่นั้นลวกเรียกว่าร่นมาก่อเท่ากับคันแล

เมื่อนั้น ท้าวรุ่งยินล้าปากนักอศบได้ จึงบอกว่ากูพระยาร่วงคายว่าอัน เขาได้พระยาร่วงมาถวายแก่พระยาจำเมือง พระยาจำเมืองหือแบ่งทัพออกซ่งไว้จิม^(๖) ประตุเวียงเชียงสุม หนอภาคเณร พระยาจำเมืองหือแบ่งอาศนทันอนหือแบ่งพระยาร่วงนอนเป็นสุสนัก ประคูนันลวกเรียกว่าประตุซุส เมื่อลุดรแปลว่าประตุสนไสมาก่อเท่ากับคันแล

เมื่อนั้น พระยาจำเมืองรำพึงว่า กูจักฆ่าท้าวรุ่งกับเมือกูเสียก็ได้แล แต่ว่าเมืองได้กับเมืองกูจักเป็นเวรแก่กันสืบไปชะละ บัควรูกูจักฆ่า อนึ่ง เมียกูก็หากร้าย กูได้ผูกท้าวรุ่งไว้จักตัดแก่งสินไหมเอาเองกับบัควร ส่วนตนกูก็เป็นพระยาใหญ่ควรูกูหือไปไหว้สหายกู เจ้าพระยามังรายตนมีบุญสมภาร และมีปัญญาอันฉลาด อาจแต่งถ้อยคักความชอบสุคติ ควรวให้ท่านมาพิจารณาตัดแก่งความท่อนแก่เผือท้าวรุ่งอันมีวิวาทแก่กัน หือเป็นสุขควรแล้วอัน แล้วพระยาจำเมืองก็ให้หือเอาบรรณาการไปถวายแก่พระยามังรายขอหือมาชำระโทษ

เมื่อนั้น พระยามังรายตนมีพุทธยาไทรยรำพึงว่า โบราณธรรมแก่ก่อน เจ้าความยอมมาสู่ผู้ได้ความพิจารณาคาย บัคนสหายทั้งสองเป็นความกับกัน หากไปพิจารณาความแต่งเขาทั้งสองฉนั้น เมื่อกูไปเขาทั้งสองก็จักเป็นเวรแก่กันมากนักชะละ กูจักหือเอาพระยาร่วงผู้มีโทษมาแต่งสินไหมแก่นัน มันก็เป็นพระยามีอำนาจะมากนัก มันจักมีความละอายนักชะละ อนึ่ง

(๑) เก้าไม้ - โคนคันไม้

(๒) คันต้อง - คันทะดอน

(๓) ร่น - วาง ค้าง

(๔) เยื่อ - ทำ

(๕) ก็เยื่อสารยาสมน - ก็ทำพิธีสารยาสมน

(๖) จิม - ใกล้เคียง

พระยาศรีธรรมราช พระยานครหลวง กับพระยาศรีอยุธยา อันเป็นญาติพระยาร่วง ก็จักเป็น
 เหวแก่สหายๆ เจ้าพระยาจำเมือง ชะละครวญไปวังบ่เวรแก่สหายๆ เจ้าพระยาจำเมืองแลพระยา
 ร่วง หือหายกังวลครวญว่าอัน แล้วก็มาด้วยศบวิวารอันมากนัก มารอกเมืองญาว ทั้งหืออยู่
 ในที่ควร แล้วพระยาจำเมืองก็ออกมาค่อนมารับยินคั่นกัด้วยสหายมาแล้ว พระยาจำเมืองก็แต่ง
 ราชบรรณาการของฝากของแก้มทั้งหลายไปถวายแก่พระยามังรายคนเปนสหาย เจรจาปราไสยกัน
 ชุประการแล้ว^(๑) เล้าโทษพระยาร่วงแก่เจ้าพระยามังราย เจ้าพระยามังรายกล่าวว่า คูราสหาย
 เจ้า เรานี้เปนท้าวพระยาใหญ่ได้น้ำมุธากิเศกสรงเกษในหัวแห่งตนแล มีบุญสมภารศบวิวาร
 ชุคน ทั้งท้าวร่วงนั้นก็ได้ให้น้ำมุธากิเศกในเมืองสุโขไทยโพนแล้ว แม้นท้าวร่วงได้กระทำผิด
 สหายได้รักษาไว้ บัดนี้สหายจูงเอาท้าวร่วงมา เราจักพิจารณาตามคุณเล้าโทษ พระยาจำเมืองก็
 หือไปเอาท้าวร่วงออกมา หือกระทำสัจจานุสสัยค่อนหน้าพระยามังราย ท้าวร่วงก็ปลงปฏิญาณว่า
 ตนได้มักเมียพระยาจำเมืองแท้ ที่นี้พระยามังรายกระทำอุบายหือพระยาร่วงกับพระยาจำเมืองยินคี่
 ซึ่งกัน ด้วยปริยายหลายประการต่าง ๆ แล้วพระยามังรายจึงแต่งหือท้าวร่วงมาพระยาจำเมือง
 สหายคนเปนเบี้ยเกาลุงเกาลอง เปนค่าไทยว่า ๕๔๐,๐๐๐ เบี้ย ท้าวร่วงก็ยินคี่กับคำพระยามังราย
 ตักแต่งหือมาพระยาจำเมือง เพื่หือหายเวรนั้นแล

พระยามังรายกระทำหือพระยาทั้งสอง มีราชไมตรีสนิทคั่นกันยินคี่ว่าเก่า ด้วย
 เกษะไมตรีแห่งเจ้าพระยามังรายนั้นแล เมื่อภายหลังเจ้าพระยาจำเมืองไปสู่เจ้าพระยามังรายถึงที่อยู่
 พระยาจำเมืองเจ้าเชิญพระยามังรายว่า ท้าวร่วงนี้มีนัรศาสตร์คิลปอาคมต่าง ๆ มากนัก มักเป็น
 อันใดก็แต่งเปนอันนั้นได้คี่หือค้าย^(๒) เมื่อหน้าเยว^(๓) ท้าวร่วงมีใจต่อราชา ท้าวร่วงได้มาก
 เมียข้า สหายเจ้าได้มากคั่นแก่ท้าวร่วงหือมีสินขมาแก่ข้า ควรเราทั้งสองกระทำยั้งสสัยหือหมั้น
 จริงอย่าหือสงไสยชะระว่าอัน เจ้ามังรายจึงว่าคั่นแก่แล จันใจก็คั่นกับว่าสหายแล้วว่าอัน พระยา
 จำเมืองจึงแต่งเครื่องบูชาพระยามังรายมากนัก แล้วหือเล่นมหรสพยังหาทราขุญญ (แม่น้ำอิง)
 สามวันสามคืน หือแต่งปู้อาสนะ ๓ อันริมฝั่งน้ำขุญญ พระยาทั้งสามนั่งอิงฝั่งน้ำแม่ขุญญเล่น
 มหสพนั้นแล พระยาจำเมืองบูชาสักการ ด้วยเครื่องพระยาทั้งมณูหลายยั้งนัก แล้วพระยา
 มังรายก็ตั้งปฏิญาณคั่นสสัยคั่นกันว่า แท้ไปเมื่อหน้าเราทั้งสามพระยานจูงหือมีความสสัยความซื่อ

(๑) ชุประการแล้ว - ทุกประการแล้ว

(๒) คี่หือค้าย - แก้วจริงแล

(๓) เยว - คิกว่า คาคว่า หวังว่า

ต่อกันทราบต่อเท่าเสียงชีวิตชุน^(๑) ผู้ใดคำปากว่ารัก ใจบ่ซื้อ จักกระทำร้ายแก่ท่าน จึ่ง^๒หือ
มันผู้นั้นฉิบหายจากราชสมบัติด้วยกัณฑ์อันตราต่าง ๆ เทอะ^(๒) ว่าอัน แล้วก็หือเอามีคมา^๓แห่ง
มือกันชุน เขาเลือกใส่แพงยา^(๓) สู้กันกิน กระทำหือเป็นทหะมิตรสนิทติดต่อกับด้วยกันชุน
ในแม่น้ำชุนภูหันแล แม่น้ำนั้นคนทั้งหลายลวกเรียกว่า แม่น้ำ มาต่อเท่าบั้นแล

พระยาเมงรายก็ส่งอำลาพระยาทั้งสอง แล้วก็เมื่อ^(๔) สู่เมืองคน เสวยราชสมบัติโดยสุข
ในเมืองเชียงรายวันนั้นแล

เมื่อนั้น บ่าวท้าวรุ่งก็เมื่อเอาเบี้ยเกาลังเกาลอง คือ ๔๔๐,๐๐๐ เบี้ยมาหือสินขมาแก่
พระยาจำเมืองวันนั้นแล พระยาจำเมืองกับพระยาร่วงมีความรักกันยิ่งกว่าเก่า ท้าวรุ่งก็จำนำไป
ตอนศาสดรศีลปอาคมแก่พระยาจำเมือง ในวังหน้าเมืองที่หนึ่งทั้งวัน ที่นั้นปรากฏว่าวังคำ ภายหลัง
มาเรียกว่าวังกำ ต่อเท่าบั้นแล.

(๑) ทราบต่อเท่าเสียงชีวิตชุน - ทราบจนชีวิตหาไม่ทั่วทุกคน

(๒) เทอะ - เทอญ เด็ก

(๓) ใส่แพงยา - ใส่สมยา

(๔) เมื่อ - กลับไป

พระร่วงได้เทวพระขำเมือง

จาก

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๐

จะกล่าวถึงพระร่วงผู้ครองเมืองสุโขทัยก่อน ฝ่ายพระร่วงก็คิดถึงจำเมืองผู้เป็นเกลดอยู่เมืองพะเยา ก็เสด็จออกจากสุโขทัยมาเยี่ยมคูำเมือง ครั้นถึงแล้วก็สนทนากันด้วยถ้อยคำต่าง ๆ พระร่วงแลเห็นนางเทวีของจำเมืองมีรูปร่างงดงามบริสุทธิ์ดุจนางเทพธิดา พระร่วงปรารถนาจะเพียรพยายามเอาให้สมหวัง ยังมีคนหนึ่ง พระร่วงก็แต่งตัวให้เหมือนจำเมืองแล้วเข้าไปถึงที่นอนของนางนั้น ก็ทำสมพาสด้วยนางพะเยา ฝ่ายนางไม่รู้ ก็หวังใจว่าจำเมือง ก็นั่งเสียครั้นพระร่วงกระทำกมลด้วยนางแล้ว ก็รีบออกจากห้องนาง มีชานานในทันใดนั้น จำเมืองก็เข้าไปหานางอีก ฝ่ายนางเทวีก็ว่าในคืนนี้คู่แปลกประหลาดนัก พระองค์เจ้าต้องหม่อมฉัน ๒ ครั้ง ฝ่ายจำเมืองพิจารณาแล้วก็เข้าใจได้ว่า นอกจากพระร่วงแล้วไม่มีใครจะแปลกปลอมมาได้ พระร่วงก็คบภักดีต่ออยู่แล้ว ครั้นรุ่งเช้า จำเมืองก็เรียกผู้พลสุรเสนามาประชุม เทวว่าจะจับเอาพระร่วงให้ได้ ฝ่ายพระร่วงก็รู้ได้ว่าท่านจะจับตน ก็จำแลงเพศเป็นนักษทอง คือ นกเขื่องบินไป ฝ่ายจำเมืองก็ตั้งอธิษฐานอันพรหมตามความสัจย์ได้ตั้งไว้ด้วยกันแล้วเสกมนต์ไป ฝ่ายว่านางนั้นอ่อนกำลังลงก็ตกลงในหนองนั้น ๆ จึงได้ชื่อว่าหนองเอี้ยง จนเท่าทุกวันนี้ มีในแขวงเมืองพะเยานั้นแล แล้วนางนั้นก็กลับเป็นโคแดงโคไปในสระแห่งหนึ่งอ่อนกำลังเสียในที่นั้น สระนั้นจึงได้ชื่อว่าหนองวัวแดงจนเท่าทุกวันนี้ พอคนทั้งหลายจะไถลั่น วันนั้นก็กลับเป็นต้นคันเข้าดินไป ฝ่ายจำเมืองก็เสกเสียมด้วยทิพนันต์ชุกด้วยทนต์โค จำเพาะที่นั้นเป็นต้นเขาหินแข็งเหลือเกิน ต้นทวนนั้นคันไม้ไหว ทำจำเมืองจับได้เป็นพระร่วงขึ้นมา แล้วให้พะทำมระงจำคุกไว้ จักให้ยายแก่ผู้หนึ่งอุปฐากสำหรับกับข้าวกินทุกเวลา

ยังมีวันหนึ่ง ยายแก่ผู้หนึ่งไม่มีกับข้าวจะใส่สำหรับให้พระร่วงเสวย ยายก็แลเห็นไม้คาหีบ คือ ทัพปั้งปลาอันหนึ่งปลาติดอยู่นั้น ก็เอาใส่สำหรับไปให้พระร่วงเสวย พระร่วงเห็นดังนั้นก็มี ความน้อยใจหนักอกพูดไม่ออก ก็รำพึงว่า โอ้ ตัวกูหนอ จะมาสิ้นชีพเสียที่นี้หรือว่าไร ยาย

* เป็นอีกชื่อหนึ่งของ กวำพะเยา ในอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย

ผู้มาถูกลงถึงปานนั้น แล้วท่านก็ตั้งอธิษฐานขึ้นว่า ถ้าเลอาซูซ่าเจ้าจะยักยอกต่อไปข้างหน้านาน จะให้เป็นท้าวพระยาอย่างเดิมนี้ จึงให้ไม้คาตีบนออกปรากฏออกไปขึ้นเคียววัน ว่าแล้วก็เอาไม้คาตีบนกลับลงคืน ไม้คาตีบนก็ออกไปขึ้นทันใดนั้น จึงได้ชื่อว่าไม้คาตีบนพระร่วงมาจนทุกวันนี้ ที่พระร่วงจำแดงเพชเป็นคู่กันเข้าคืนไปนั้น จึงได้ชื่อว่าบ้านคู่กันจนถึงทุกวันนี้ ทั้งเมืองเอาเสียงชุกคามหาคน รอยชุกนั้นเป็นร่องไป ต่อภายหลังน้ำเค็มได้ คนทั้งหลายจึงเรียกกันว่า น้ำแม่คู่กัน ต่อมาเท่าถึงทุกวันนี้

ฝ่ายท้าวจำเมืองก็ใช้ราชสาสน์ไปเชิญพระยามังรายผู้เป็นเกลอมหาพิจารณาทูเหตุการณที่พระร่วงก็ยินยอมใจ ฝ่ายพระยามังรายก็เสด็จมาด้วยเสนาบดีทั้งสี่ และข้าราชการทั้งปวงมาพักอยู่บ้านเชียงหมื่น ฝ่ายท้าวจำเมืองและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พากันเอาพระร่วงไปสู่พระยามังราย ข้างแฉ่งแสดงความผิกและชอบหลายประการต่าง ๆ ให้พระยาทั้งสองฟัง เพื่อจะชักความโทสะโมหะ ของพระยาทั้งสองให้เป็นเกลอเป็นมิตรกันต่อไปอย่างเดิม ตักสินให้พระร่วงเสียทองคำหนักเท่าตัวนางให้จำเมือง แล้วพาเอาจำเมืองและพระร่วงทั้งสองไปในบ้านแห่งหนึ่ง ตั้งให้เป็นเกลอสหายกันอย่างเดิม คือว่าเกณฑ์ให้เป็นสหายกันเหมือนเก่า ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านเกณฑ์เท่าถึงทุกวันนี้แล แล้วเอาพระยาทั้งสองลงไปแม่น้ำสายตา แล้วให้เอาหลังพิงหรืออิงแม่น้ำสายตาอยู่ แล้วพระยามังรายก็ให้ออว่าท่า ตั้งแก่น้ำภายใน ทานทั้งสองอย่าคึกคักกบฏร้ายด้วยกันต่อไป แล้วก็ให้พระยาทั้งสองถือผ้าพัฒนาสาบานต่อกันไว้ ท้าวทั้งสองลงอิงอยู่นั้น แม่น้ำนั้นจึงได้ชื่อว่า แม่อิง จนเท่าทุกวันนี้ เมื่อแห่ท้าวทั้งสามมาถึงท่านั้น ๆ จึงได้ชื่อว่าท่านแห่จนถึงเท่าทุกวันนี้ ที่พระยามังรายตั้งโรงศาลหรือกว้านที่เอาท้าวทั้งสองไปคักสินความนั้น ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านกว้านจนเท่าถึงทุกวันนี้แล เมื่อราชทูตทั้งหลายไปคอยฟังคำคักสินพระร่วงนั้น ไปประชุมกันอยู่ตำบล ๑ หรือบ่อนักน้อยกว่า ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านบ่อจนถึงทุกวันนี้แล ฝ่ายจำเมืองก็ปูลงถามว่า พระร่วงนับคาศของเรชื้อพระยาดือ ฝ่ายมารดาที่เป็นผีเสื้อ เธอผู้มีฤทธิ์มาก จำแดงเพชเป็นอย่างใดก็ได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะคืนทองคำหนักเท่าตัวนางให้เธอก็หรือไม่ว่า ฝ่ายมังรายก็ว่าตามใจท่านเถอญ ฝ่ายจำเมืองก็คืนทองคำให้พระร่วงทั้งเก่าแล้วเอากันเป็นมิตรต่อไป

* แม่อิง ต้นน้ำเกิดจากกว้านพะเยา ในอำเภอพะเยา เป็นสายน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านเข้าไปในท้องที่อำเภอเทิง แล้วไหลไปลงแม่น้ำโขง ในท้องที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ฝ่ายมังรายก็กลับเมืองของตน ต่อมาได้ ๔ ปี พระยามังรายก็มาสร้างเมืองฝาง ท่านก็ทราบข่าวว่าเมืองลำพูนเจริญขึ้นมาก ก็มีความปรารถนาอยากได้ ก็ใช้ให้พาม้านไปกระทำเพียรพยายามเอาเมืองลำพูน อ้ายพาม้านรับสั่งแล้วก็ไปตามคำพระยามังรายหากใช้คน พอถึงเมืองลำพูนแล้วก็ติดตามบัญชาเห็นทั่วทั้งที่จะได้โดยง่าย ก็ใช้ลูกน้องมารอบทูลพระยามังราย ๆ ก็เอาริพลเสนาลงมาเอาเมืองลำพูน เมื่อศักราช ๖๓๖ ปี ต่อมาได้ ๕ ปี ไปสร้างเมืองภูกาม ๙ แล้วได้ ๓ ปี ไปตีเอาเมืองหงสาได้นางพาโคมาเป็นอัครเทวีมังราย ต่อมาได้ปี ๑ ไปตีเมืองอังวะแล้วเอาช่างฝีมือมา ๓๐๐ ครวมาไว้เมืองเชียงแสน ต่อมาได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ปี วอก อัฐศกเดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี ยามจะใกล้รุ่ง แรกสร้างเมืองเชียงใหม่นั้น ตั้งศาลาชายของคังแก่นนั้นมา คนทำงานมีหมื่นคน ทำประมาณได้เดือนหนึ่ง เมื่อจะสร้างเชียงใหม่นั้น มังรายก็ให้เสนาไปเชิญเจ้าเมืองที่เมืองพะเยาและพระร่วงที่เมืองสุโขทัย มาช่วยพิจารณา ครั้นเจ้าเมืองและพระร่วงมาถึงเชียงใหม่นี้แล้ว ท้าวทั้งสามก็พากันขึ้นอยู่บนยอดเขาสามยอดคุดขุนวอน เมือง พระยามังรายจึงถามพระร่วงว่า เมืองนี้จะมั่นคงหรือไม่ พระร่วงจึงกล่าวว่า เมืองนี้ข้าศึกจะเบียดเบียนกระทำร้ายมิได้ คนไหนมีเงินพันหนึ่งมาอยู่เมืองนี้จะมิเงินหมื่น ครั้นมีเงินหมื่นมาอยู่จะมีเงินแสน ฝ่ายมังรายจึงว่าเกิคมเป็นมนุษย์กลัวมันทำไมข้าศึก แล้วมังรายจึงถามเจ้าเมืองว่า ดีหรือในเขตแขวงเมืองนี้ เจ้าเมืองจึงตอบว่าดีจริง เหตุว่าเนื้อดินมีพรรณแรงดี ๕ ประการ มีไชย ๗ ประการ เมืองนี้มีสิทธินักแล แล้วท้าวทั้งสามก็ปรึกษาหารือโดยถ้อยความต่าง ๆ แล้วก็พากันลงมาในเมือง ครั้นกระทำสำเร็จทั่วบริบูรณ์แล้ว ยังมีฤๅษีองค์หนึ่งและท้าวเจ้าเมืองและพระร่วงทั้งสามก็กระทำไชยมงคลให้พระยามังรายเป็นเอกราชเมืองเชียงใหม่นี้ ครั้นเสร็จแล้ว พระร่วงก็เสด็จกลับเมืองของตน ฝ่ายเจ้าเมืองก็อยู่ด้วยมังรายนานประมาณแถมมาสคือเดือนหนึ่ง พระยามังรายก็ยกเทวโองการให้เจ้าเมืองผู้หนึ่ง แก้วลูกหนึ่ง สืบมาแต่พระยาลวจะจังกราชและคินเมืองแซ่พราณ เมืองเชียงเคียน ให้เจ้าเมืองคังเก่าแล.

พระยาเมงรายตัตสินความระหว่างพระร่วงกับพระยาจำเมือง

จาก

พงศาวดารโยนก

จุลศักราชล่วงได้ ๖๓๘ ปีชวศักราช เจ้าพระยาเมงรายครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองเชียงรายนคร ทรงคำนึงในพระทัยว่าตั้งแต่ให้ขุนฟ้าอาสาไปป้องกันเมืองหริภุญไชยก็แล้ว ยังมีได้รับข่าวการที่จะสำเร็จได้เมื่อใด ระหว่างนี้ไพร่พลทหารว่างการศึกสงคราม นานก็จะเรื้อมือไปจำจะยกไปตีเมืองพะเยาเสียก่อน ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงให้ประชุมพลพร้อมสรรพแล้ว ถึงวันศุภฤกษ์ก็เจ้าพระยาเมงรายก็ยกกองทัพไปยังแดนเมืองพะเยา

ฝ่ายพระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยาได้ทราบข่าวทัพพระยาเมงรายยกมา ก็ดำริการที่จะตอบโดยธรรมยุทธ จึงให้จัดแต่งทัพประทัพรบรองไว้ปลายแดนเมือง แล้วท้าวเธอก็กองพลโยธาทหารเป็นอันมากออกไปตั้งทัพคอยรับอยู่ปลายแดน ครั้นกองทัพเจ้าพระยาเมงรายยกมาถึงแดนต่อแดนได้พบกองทัพเจ้าพระยาจำเมือง จัดการต้อนรับโดยคัมภีร์ทศยุทธ์ เหตุหาไม่เวรต่อกันไม่ พระยาจำเมืองยอมยกแคว้นปากน้ำ ๕๐๐ หลังเรือนถวายแก่พระยาเมงราย แล้วพระยาทั้งสองก็กระทำสัตย์ปฏิญาณเป็นมิตรไมตรีกัน แล้วต่างก็เลิกทัพกลับคืนนครแห่งตน สถานที่อันพระยาทั้งสองนครกระทำสัตย์กันนั้น ปรากฏชื่อว่า ตำบลราชบาน สืบมาจนทุกวันนี้

พระยาจำเมืองเจ้านครพะเยาคนนี้เป็นบุตรพระยามังเมืองผู้ครองเมืองพะเยา ลำดับที่ ๔ ตั้งแต่ขุนจอมธรรมเป็นต้นมา พระยาจำเมืองเกิดปีจอสัมฤทธิ์ศก จุลศักราชได้ ๖๐๐ ปี วันพฤหัสบดี เดือนหก ขึ้น ๑ ค่ำ เวลารุ่งอาทิตย์ พุทธอยู่ราศีเมษ กุมลัคนา อังคารอยู่ราศีธนู พุทธสถิตอยู่ราศีกรกฎ สุร เสาร์ ราชู อยู่ราศีกัญ จันทรอยู่ราศีพิจิก เสวยอนุราชฤกษ์ ๑๗ ท้าวคนนี้มีสติปัญญายิ่งนัก เมื่อเจริญชนมายุได้ ๑๕ ปี ได้เรียนศาสตร์แพทกับเทพีสตินหนึ่งอยู่ ณ ภูเขาชอยค้วน ครั้นชนมายุได้ ๑๖ ปี ไปเรียนศิลปในสำนักพระสุกทันตฤาษี ณ กรุงละโว้ อาจารย์เกียวก้นกับสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย เหตุครั้งนั้น พระยาจำเมืองกับสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัยจึงได้เป็นสหายแก่กัน ครั้นจุลศักราช ๖๒๐ ปี พระยามังเมืองพิราลัย

พระยาจำเมืองก็ได้ครองเมืองพะเยาแทนบิดา ท้าวตนนี้มีบุญฤทธิ์ละม้ายคล้ายกันกับพระร่วง ในตำนานกล่าวว่า ท่านไป ณ ที่ใด ที่นั้นแตกกับรือนฝนกับรำ ท่านจักใคร่ให้บดก็บด จักใคร่ให้แตกก็แตก เหตุทั้งนั้น จึงขึ้นชื่อว่าเมือง สมเด็จพระร่วงเจ้าเคยไปมหาสู่เสมอมิได้ขาด ถึงปีใหม่พระร่วงเจ้าเคยยกจตุรงคเสนาไปคำเคียรเกลี้ยงน้ำแม่ของโคยทางเมืองพะเยา ทนทางที่พระร่วงเจ้าเที่ยวไปมายังปรากฏเป็นร่องลึก เรียกว่า แม่ร่องช้างมาจนเท่าทุกวันนี้

อยู่มาครั้งหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาสู่หาพระยาจำเมือง ณ เมืองพะเยา ได้เห็นนางอ้วนเชียงแสนราชเทวีของพระยาจำเมืองมีรูปโฉมอันงาม ก็บังเกิดความกำหนัดในนาง ๆ นั้นก็มีจิตปฏิพัทธ์ต่อพระร่วง จึงลอบลักสมรสลับวาสกัน พระยาจำเมืองทราบเหตุ ก็กุมเอาตัวพระร่วงไว้ แล้วจึงไล่ให้ไปเชิญพระยาเมงรายมาทักสิน

มีความตามตำนานเดิมกล่าวไว้ดังนี้ เมื่อนั้น พระยาจำเมืองรำพึงว่า กูจะฆ่าพระยาร่วงกับเมียกูเสียก็ได้แล แต่ฆ่าเมืองไต่กับเมืองกูจักเป็นเวรแก่กันสืบไปชะละ บ่ควรฆ่า อนึ่งเมียกูก็หากร้าย กูได้ผูกพระยาร่วงไว้ จักตัดแท่งสินไหมเอาเองก็บ่ควร ส่วนตนกูก็เป็นพระยาใหญ่ ควรกูให้ไปไว้สหายกูเจ้าพระยาเมงราย ตนมีบุญสมภารและมีบุญดาลลาต อาจตัดแท่งด้อยความชอบด้วยสุกสิ ควรให้ท่านมาพิจารณาตักแท่งความต่อนี้แก่ผิอและพระยาร่วง อันมีวิวาทแก่กันกันหือเป็นสนุกควรแล้วอันแล้ว พระยาจำเมืองก็ใช้หือเอาบรรณาการไปถวายแก่พระยาเมงรายขอหือมาชำระโทษ

เมื่อนั้น พระยาเมงรายคนมีอิธยาศัยรำพึงว่า ไบราณธรรมแต่ก่อน เจ้าความยอมมาสู่ผู้ใดก็ความพิจารณาตาย บัดนี้สหายทั้งสองเป็นความกับกัน หากไปพิจารณาความแห่งเขาทั้งสองฉนั้น เมื่อบไปก็จักเป็นเวรแก่กันมากนักชะละ ครั้นกูจะหือเอาพระยาร่วงมาตัดแท่งสินไหม มันก็เป็นพระยามีอำนาจพามากนัก จักมีความละลายนักชะละ อันพระยาศรีธรรมราชและนครหลวง กับพระยาศรีอุธยา อันเป็นญาติพระยาร่วงก็จักเป็นเวรแก่สหายเจ้าพระยาจำเมืองชะละ ควรกูไปรับบเวรแก่สหายกูเจ้าพระยาจำเมืองและพระยาร่วงให้หายกังวลควรชะละว่าอันแล้วก็มาก้วยยศบิวารเป็นอันมากมารอดเมืองพะเยาตั้งพักอยู่ในที่ควรแล้ว พระยาจำเมืองก็ออกมาต้อนรับยินดีนักด้วยสหายมาแล้ว พระยาจำเมืองแต่งราชบรรณาการของฝากทั้งหลายถวายแก่พระยาเมงรายคนเป็นสหายเจรจาปราศรัยกันทุกประการ เล่าโทษทั้งมวลแห่งพระยาร่วงแก่เจ้าพระยาเมงราย เจ้าพระยาเมงรายจึงกล่าวว่า คูราสหายเจ้า เราเป็นท้าวพระยาใหญ่ได้นำมูรธาภิเศกสรงเกต มีบุญสมภารยศบิวารทุกคน ดังพระยาร่วงนี้เล่า เขาเจ้าก็ได้นำมูรธาภิเศกใน

เมืองสุโขทัยโพ้นแล้ว แม่น้ำวรวังได้กระทำผิด สหายได้รักษาไว้บัดนี้ สหายจึงเอาพระยาร่วง
มา เราจักพิจารณาตามคลองคุณและโทษ พระยาร่วงเมืองก็หือเอาพระยาร่วงมาถาม พระยาร่วง
ก็ปลงปฏิญาณว่าคนได้มักเมียพระยาร่วงเมืองแท้ ที่นั้นพระยาเมงรายก็กระทำปริยายชักชวนให้
พระยาร่วงกับพระยาร่วงเมืองยินยอมซึ่งกันด้วยปริยายหลายประการต่าง ๆ แล้ว พระยาเมงรายจึง
แต่งหื้อพระยาร่วงมาพระยาร่วงเมืองสหายตนเป็นเบี้ยแก้ล้นแก้ลวง คือ แก้วแสนแก้วหมื่นเบี้ย

พระยาร่วงก็กระทำตามคำพระยาเมงรายก็แก้แต่งให้ขอขมาโทษต่อพระยาร่วงเมืองนั้น เพื่อ
ให้หายแค้นนั้นแล พระยาเมงรายก็ชักนำกระทำให้พระยาร่วงทั้งสองมีราชไมตรีสนิทติดต่อกันยิ่งกว่า
เก่า ด้วยเหตุนี้ไมตรีแห่งเจ้าพระยาเมงรายนั้นแล

เมื่อพระยาเมงรายได้เปรียบเทียบคดีในระหว่างพระยาร่วงทั้งสองประองคองเล็กแล้วความต่อ
กันแล้ว พระยาร่วงสามนครนั้นจึงให้ทั้งพิธีกระทำสัตย์ต่อกันและกัน ณ ริมฝั่งแม่น้ำขุนญ ให้ยก
พลับพลาตั้งราชอาสน์ทั้งสาม ณ ที่เดียวกัน ตั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์แลสรรพอาวุธพร้อมด้วยเครื่อง
สัจปานทั้งปวง แล้วกษัตริย์ทั้งสามองค์ต่างก็กระทำสัตย์ปฏิญาณสาบานตนว่าจักซื่อสัตย์ต่อกัน
ไม่เบียดเบียนกันจนตลอดชีวิต แล้วต่างองค์ต่างแหงเอาโลหิตที่นิ้วพระหัตถ์มารวมเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน ผสมกับน้ำสัจยานั้นเสวยทั้งสามองค์ เพื่อให้เป็นทัฬหีมนิคมสนิทแน่นอนไปภายภาค
หน้า เหตุซึ่งกษัตริย์ทั้งสามนั่งองค์กันกระทำสัตย์ต่อกัน ณ ฝั่งแม่น้ำขุนญนั้น ภายหลังมาแม่น้ำ
นั้นจึงมีนามปรากฏว่า แม่น้ำอิง สืบมาจนทุกวันนี้

แล้วพระยาเมงรายก็ลาสหายทั้งสองออกกลับไปเมืองเชียงรายนคร แต่พระยาร่วงสุโขทัย
นั้นอยู่ตอนาศาสตร์ศิลปอาคมต่าง ๆ ให้พระยาร่วงเมืองก่อน แล้วจึงลากลับคืนนครสุโขทัย.

พระร่วง กับ พระขำเมืองไปช่วยพระยาเมงราย สร้างเมืองเชียงใหม่

จาก

พงศาวดารโยนก

เจ้าพระยาเมงรายครองราชสมบัติในนครกุมภาม โดยสุทธสวัสดิภาพมาได้ ๕ ปี ฤกษ์ราช
๖๕๓ ปีเถาะตรีศก เจ้าพระยาเมงรายเสด็จไปประพาสข้างทิศเหนือ ถึงเชิงเขาอ้อยช้าง คือ
คอยสุเทพ มีหมู่บ้านตำบลหนึ่งชื่อบ้านแห่น ก็ประทับแรมอยู่ ณ ที่นั้นสามวัน ได้ทอด
พระเนตรเห็นสถานที่ตำบลนั้นเป็นชัยภูมิดี อนึ่ง ท้าวเธอทรงสุบินนิมิตว่า มีบุรุษผู้หนึ่งมา
บอกว่า ถ้าอยู่ที่นี้ท้าวพระยาจะมียศและสมบัติมากนัก ด้วยเหตุนี้ พระยาเมงรายมหาราชาเจ้าจึง
ทรงดำริจะสร้างพระนครใหม่ในสถานที่นั้น ครั้นเสด็จประพาสต่อไปข้างทิศเหนือ ประทับแรม
ในที่ตำบลหนึ่งสามวันก็ตำบลนั้น ได้เห็นนิมิตอย่างหนึ่ง คือชาวบ้านเอาหน้าง (คืออวนหรือ
ข่าย) มาชิงก้างล้อมเป็นรั้วรอบค่ายหลวงที่ประทับนั้น สถานที่นั้นได้ชื่อว่า รั้วหน้าง สืบมา
จนบัดนี้ แล้วเสด็จจากที่นั้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประทับแรมอยู่ที่ตำบลหนึ่งสามวัน
ในที่นั้นคนทั้งหลายสานเรือกล้อมค่ายหลวง ที่ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่า เรืองเรือก ออกจากที่นั้น
แล้วไปประทับแรมในป่าแห่งหนึ่งอีกสามราตรี ในราตรีวันสามทรงพระสุบินนิมิตเห็นอิศทวี
รูปงามคนหนึ่ง จึงให้ชื่อตำบลนั้นว่า เรืองโฉม ตามนิมิตนั้น แล้วเสด็จกลับจะมาเวียนกุมภาม
มาประทับแรมภายใต้ต้นลานใหญ่ต้นหนึ่ง จึงให้ชื่อตำบลนั้นว่า ยังพักเรียงลาน รุ่งขึ้นเสด็จ
เข้าเวียงกุมภาม

ครั้นอยู่ต่อมาเมื่อสิ้นฤดูทำนาแล้ว เจ้าเมงรายเสด็จทรงช้างคันไปประพาสได้มฤคยังเชิง
เขาอสุภบรรพต (คอยสุเทพ) ไปถึงป่าเลา ป่าคาแห่งหนึ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นเป็นที่
อัศจรรย์ยิ่งนัก ภายนอกรอบป่าคานั้นเป็นท้องทุ่งราบงาม ป่าคานั้นเป็นวงโอบรอบที่ราบอันหนึ่ง

อันประกอบไปด้วยหญ้าแพรกและหญ้าแห้วหมู มีฟานเผือกสองตัวแม่ลูกอยู่ในวงบ่าคาที่ลุ่มนั้น ครั้นเมื่อฟานทั้งสองออกจากลอมบ่าคานั้นเพื่อจักไปหากิน ก็พบหมูนุ้ยไล่ของฟรานเนื้อทั้งหลาย สุนัขรุมกันไล่ ฟานคู่นั้นก็กลับหนีเข้าอยู่ในลอมคากังเก่า สุนัขทั้งหลายแล่นไปแวดล้อมลอมคากอยู่ มีอาจเข้ากัดฟานนั้นได้ ฟานสองนั้นได้อยู่ในที่ชัยภูมิก็มิอาจสามารถไม่เซ็ดเซา แล่นออกมาไล่ชนสุนัขเป็นคราว ๆ สุนัขทั้งหลายมีอาจชนกัดได้ ก็พากันพ่ายหนีไป ฟรานทั้งหลายเห็น อัจฉรย์ จึงนำเหฺนนั้นกราบทูลเจ้าเมงราย ๆ ก็ทราบในพระทัยว่า สถานที่นั้นเป็นชัยภูมิที่สมควรตั้งพระนครได้ จึงสั่งให้เอาขามากวางล้อมลอมคานั้นไว้โดยรอบ แล้วก็ล้อมจับฟานทั้งสองนั้นได้โดยสะดวก จึงให้นำไปไว้บนเหฺนใกล้น้ำแม่หยวก ให้ทั้งค่ายระเนียดล้อมฟานทั้งสองไว้ ณ ที่นั้น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า เวียงฟาน มาจนบัดนี้

ครั้นพระยาเมงรายเสด็จกลับจากประพาสบ่าควังนี้มาถึงนครกุมภกัมแล้ว จึงดำรัสสั่งให้เกณฑ์พลภิกษาไปสร้างพระนครใหม่ ณ สถานที่นั้น เอาที่ลอมคากอันเป็นชัยภูมิไว้เป็นกลางใจเมือง เขาคัง ณ ที่ชัยภูมินั้นในวันพฤหัสบดีเดือนเจ็ด (เดือนห้า) ขึ้นแปดค่ำ คดี ๘ นาฬิกาเศษ คดี ๓๐ จันทรเสวยฤกษ์ ๗ ปุณฺเษฤกษ์ในราศีกรกฎ ยามแตรรุ่ง ๓ ลูก นาฬิกาเศษ ๒ บาท วัลักขณเมืองในราชมีนาไปราชู ยามศักราชขึ้นเดือนหก เป็นจุลศักราช ๖๕๔ ปีมะโรงจกาศก พระยาเมงรายเสด็จขึ้นพระราชนิเวศน์ม่นเทียรสถานใหม่เป็นฤกษ์ในวันนั้น แล้วให้สร้างบ้านน้อยใหญ่แวดล้อมเป็นอันมาก เรียกว่าบ้านท่าบ้านสูงเป็นต้น พระยาเมงรายสถิตสถานอยู่หน้าตะวันออกเฉียงเหนือแห่งที่ชัยภูมินั้น ที่เวียงเล็กอันประทับอยู่นั้นเรียกชื่อว่า เวียงเชียงม่น แล้วให้แผ้วถางค่อออกไปทางด้านตะวันออก เรียกว่าเวียงเชียงช้าง ในหน้าตะวันออกนั้น มีหนองใหญ่ (หนองหลวง) เป็นที่อาศัยแก่ฝูงช้างม้าโคกระบือลงอาบกินได้สะดวก

เจ้าเมงรายให้กรุยเขตที่จะขุดและก่อกำแพงนคร เอาที่ชัยภูมิบ่าคานั้นไว้เป็นกลางใจเมือง แล้ววัดแต่ใจเมืองออกไปด้านละ ๑๐๐๐ วาโดยรอบ เป็นขนาดวงกำแพงพระนคร

แล้วท้าวเธอทรงรำพึงในพระทัยว่า อาตมาจะสร้างพระนครครั้งนี้เป็นการใหญ่ ควรจะเชิญสหยาทั้งสอง คือพระยาร่วงเมืองสุโขทัย และพระยาร้างเมือง ๆ พระยามาปรึกษาหารือให้พร้อมกัน คิดแล้วคึงนี้จึงมีพระราชสาสน์ให้ราชบุรุษไปเชิญสหยาเจ้าทั้งสองนคร พระยาจ่าเมืองและพระยาร่วงเจ้าได้ทราบก็มาสู่สถานที่นั้นพร้อมกัน พระยาเมงรายก็จัดการต้อนรับสหยาทั้งสอง แล้วแจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พระยาทั้งสองฟังทุกประการ แล้วตรัสปรึกษาหารือ

ว่าจะสร้างปราการพระนครเอชัชฌุมิไว้กลาง แล้วตัดออกจากศูนย์กลางไปด้านละ ๑๐๐๐ วา เป็นเมืองกว้างได้ ๒๐๐๐ วา หรือ ๑๐๐ เส้น สหายเจ้าจะเห็นเป็นประการใด พระยาจำเมือง เห็นชอบด้วย แต่พระยาร่วงเจ้ากล่าวว่าควรทำฟังถึงกาลทั้งสอง คือกาลสัมปติและกาลวิปทีก่อน ภายหลังนั้นบุคคลมีปัญญาจักดูแคลนว่าบริวารฟังถึงกาลภายหลัง เบื้องว่าถึงกาลวิปติ มี อมิตราชักแกว่งซึ่งเวียงหากนจะเผ้าแค้นมิได้ พอได้เห็นก็จักยกกายหน้า ชำมักไกรตั้งแก่ ชัยภูมิไปเพียงด้านละ ๕๐๐ วา เป็นเมืองกว้าง ๑๐๐๐ วา ก็พอสมควร เมื่อสืบไปภายหลัง ฝ่ากาดสัมปติบ้านเมืองเจริญ มีคนมากหลายขึ้น เมืองก็หากจกกว้างใหญ่ใหญ่ลุยไปตามกาลสมัย แล้วพระยาร่วงเจ้าข้ากล่าว ว่า สุเทวฤๅษีและสุกทันตฤๅษีได้ยงदानสมบัติและอภิญญามีอำนาจ เป็นอันมาก เมื่อจะสร้างเวียงวิรุญไชย ยังเอาหอยสังข์มาครอบเอาเป็นประมาณ

พระยาเมงรายได้ฟังคำอธิบายของสมเด็จพระยาร่วงเจ้าดังนั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่สหายเจ้า ทั้งสอง ผิดกันนั้นเราจะตั้งล่วงแป (ด้านยาว) ๑๐๐๐ วา ล่วงซื่อ (ด้านสกัด) ๕๐๐ วา เด็ด พระยาทั้งสามสหายก็มีฉันทจิตและฉันทวาทีถูกต้องกัน แล้วพระยาเมงรายจึงเชิญสหาย ทั้งสองไปสู่ที่ชัยภูมิ เพื่อจะแรกตั้งราชมนเทียร ขณะนั้น มีหนูเผือกตัวหนึ่งใหญ่เท่าคนเกียน มีบิรวาร ๔ ตัว แล่นตามกันออกจากที่ชัยภูมินั้น ไปหนองบู่ฟักก่อนแล้วไปหนองแค้นญ่ ไปลง ระบุแห่งหนึ่งภายใต้ต้นไม้ผกเรือก คือว่าไม้ไนโครหรือไทร พระยาทั้งสามได้เห็นอัศจรรย์นิมิต กันนั้น จึงเอาเครื่องสักการะข้าวตอกดอกไม้รูปเทียนไปบูชาไม้ไนโครที่นั่น แล้วให้ลอมรักษา ไว้ด้วยดี ไม้ นั้นจึงปรากฏเป็นไม้เสื่อเมืองหรือศรีเมืองสืบมาจนทุกวันนี้

พระยาทั้งสามให้กวาดแผ้วที่อันจะสร้างเวียง ซึ่งเส้นเชือกกระดักคุ ถูว่าพื้นปดพิที่นั้น สูงเบื้องตะวันตกเฉียงไปทางตะวันออก พระยาร่วงกับพระยาจำเมืองจึงกล่าวว่า เมื่อข้าได้เห็น ชัยภูมิเมืองนี้ ประกอบด้วยศุภนิมิตมงคล ๗ ประการ ๆ ที่หนึ่ง ดังได้ยินมาว่า มีกวางเผือก ส่องทั่วแผ่ลงมาแต่ป่าใหญ่หนเหนือเข้าอาศัยอยู่ในที่ชัยภูมินี้ มีคนเป็นอันมากมากระทำสักการ บูชา เป็นชัยมงคลประการหนึ่ง อนึ่งมีฟานเผือกสองตัวแผ่ลงมาเข้าอาศัยในชัยภูมิที่นี้ใกล้ผู้สูงชัน ชัยหลายของนายพรานทั้งหลายได้ สุนัขพ่ายแพไป เป็นชัยมงคลประการที่สอง อนึ่งเราทั้งหลาย ได้เห็นมหาเสวตมุสิกหนูเผือกตัวใหญ่กับบิรวาร ๔ ตัวออกจากชัยภูมิที่นี้ เป็นชัยมงคลประการ ที่สาม อนึ่งพื้นภูมิสถานี่อันจะตั้งพระนครนี้สูงเบื้องตะวันตกเฉียงหาตะวันออก เป็นชัยมงคล ประการที่สี่ อนึ่งอยู่ที่นี้เห็นน้ำตกแต่เขาอุสุบรรพต คือคอกสุเทพ ไหลลงมาเป็นลำน้ำไหลขึ้น

ไปหนเหนือแล้วเลยไปหนตะวันออก แล้ววงลงไปทิศใต้แล้วไปทิศตะวันตก โอบอ้อมเวียน
กุมกาม ถ้าน้ำเป็นนครคนเกี่ยวกอดเมืองอันนี้ไว้ เป็นชัยมงคลประการที่ห้า หนึ่งแม่น้ำไหล
แค่อ้อมลงมาถึงหน้า ให้ชื่อว่าแม่น้ำ ไหลไปตะวันออกแล้วจึงไปทิศใต้ เทียบข้างแม่น้ำไป
ให้ชื่อว่าแม่โท หนึ่งหนองใหญ่มีอยู่หนตะวันออกเฉียงเหนือแห่งชัยภูมิ คือหนอีสานตั้ง
ท้าวพระยานานาประเทศจักมาบูชา เป็นชัยมงคลประการที่หก หนึ่งแม่น้ำระมิงค์อันเป็นแม่น้ำ
ใหญ่ไหลมาแต่มหาสระ ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าได้มาอาบยังคอยส่ง (คอยหลวง เมืองเชียงคาว
เรียกว่า คอยอ่างขาง คืออ่างทรง) ไหลมาเป็นขุนน้ำแม่ระมิงค์กรายไปตะวันออกเฉียง เป็น
ชัยมงคลประการที่เจ็ด รวมเป็นชัยมงคล ๗ ประการประกอบพร้อมดังนี้

สมเด็จพระร่วงเจ้าสุโขทัยและพระยาลำเมืองเจ้านครพะเยา กล่าวแต่คงเหตุอันเป็นชัย
มงคล ๗ ประการดังนี้ พระยาเมฆรวมหาราชก็มีน้ำพระทัยชื่นชมยินดียิ่งนัก ครั้นในพระทัย
ว่าสหายทั้งสองแห่งมีความรู้หลักยิ่งนักหนา แล้วท้าวเธอจึงนำพาพระยาทั้งสองไปประเวศ
เสวยบุศสถานทีอันจะซุกเป็นคูนครทั้งสี่ด้าน และทีอันจะก่อปราการวางตะบุม (บ่อ) และซุ้ม
ประตูเวียง ทิวทุกแห่ง แล้วก็พากันมานั่งพักอยู่หนอีสาน เลี้ยงโภชนาหารกัน ณ ที่นั้น ครั้น
เสร็จแล้วพระยาทั้งสองก็ให้ตั้งบวงสรวงพลีกรรมบูชาเทวดาทิ้งหลาย ครั้นได้เวลาพิชัยฤกษ์ก็ให้
ลงมือขุดคูเวียงและสร้างนิเวศน์พร้อมกัน มีจำนวนพลอันทำการพระราชนิเวศน์นั้นเท่าวันนั้น
๕๐,๐๐๐ คน ขุดคูพระนคร ๔๐,๐๐๐ คน รวมพล ๙๐,๐๐๐ คน แรกตั้งพิธีกลบบาตฝัง
นิมิตหลักเมืองในวันพฤหัสบดี เพ็ญเดือนแปด (คือเดือนหก) ปีวอกอัฐศก จุลศักราช ๖๕๘
จันทร์เสวยฤกษ์ ๑๖ ยามแตรจกใกล้รุ่ง ไว้ลัคนาเมืองในราศีมิถุน อาไปราศุ แรกลงมือขุด
และก่อปราการด้านทิศอีสานอันเป็นศรีนครก่อน อ้อมไปทิศทักษิณแล้ววงไปรอบทั้งสี่ด้าน ทำไป
พร้อมกัน แรกตั้งภาค (ตลาด) เชียงใหญ่ในขณะยามเที่ยงวันนั้น และการสร้างพระนครนั้น
ตั้งเคื่อนักแล้วเสร็จสำเร็จพร้อมทุกประการ เจ้าพระยาเมฆรวมให้ตั้งการมหรสพสมโภชฉลองเมือง
เชียงใหม่อันสร้างใหม่นี้วัน ๓ ทิวาราตรีกาล แล้วให้เลี้ยงคหุมนแสนและพลโยธาที่ทำการพระ
นครนั้น ด้วยมีจัดมั่งสาหารและสุรบาณเป็นการรื่นเริงทั่วหน้า และพระราชทานรางวัลเสร็จ
แล้ว พระยาทั้งสามพระนครจึงพร้อมกันขนานนามเมืองนี้ว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

ครั้นเสร็จการทั้งปวงแล้ว สมเด็จพระร่วงเจ้าและพระยาลำเมืองก็อำลาพระยาเมฆรวม
กลับคืนไปสู่นครแห่งตน ส่วนพระยาเมฆรวมก็เสด็จจากเชียงใหม่หรือเวียงเล็กเข้ามาครองราช
สมบัติในพระนครนพบุรีศรีพิงค์ไชยเชียงใหม่ โดยตำราญพระราชหฤทัยทุกเวลา.

พระร่วงทรงอภิเษกมะกะโทเป็นพระเจ้าฟ้ารั่ว

จาก

หนังสือราชธำมณ

ฝ่ายสมณเทวบุตร ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทำนายไว้ เมื่อครั้งเป็นเมหฬกษัตริย์อยู่นั้น จุติมาเกิดเป็นบุตรมะพะนายชื่อว่ามะกะโท และบิดานั้นเป็นพ่อค้าใหญ่อยู่บ้านเกาะวานแขวงเมืองมะกะมะ และมะกะโทนั้นมีน้องหญิงคนหนึ่งชื่อนางอ่อนเรือน น้องชายอีกนางอ่อนเรือนชื่อมะกะตา มะกะโทมีอายุสิบสี่ปี บิดานั้นก็ถึงแก่ความตาย มะกะโทได้เป็นนายพ่อค้าคุมลูกค้าสามสิบคน หาบขึ้นไปค้าเมืองสุโขทัย ครั้นมาจะใกล้ถึงตำบลลูกเขาปะทะลูกค้านคนหนึ่งป่วย มะกะโทจึงเช่ารับเอาหาบลูกค้าซึ่งป่วยนั้นแทน เมื่อขึ้นไปถึงยอกเขานั้นมีไข้ดูฝนก็บังเกิดเป็นพายุใหญ่ แล้วฝนตกฟ้าร้องฮอนฟ้าลงมาถูกคาน ซึ่งมะกะโทหาบหักลงจากบ่ามะกะโท ๆ ทำคานผลัดถึงสามครั้ง ฮอนก็ดับคานฟ้าลงถูกคานถึงสามหน จนหাবนั้นตกลงไปในเหว มะกะโทตกใจยืนตะลึงอยู่ในที่นั้น แลไปในบุรพทิศเห็นแสงอรุณสว่างขึ้น ครั้นแลมาฝ่ายประจิมทิศฟ้าแลบขึ้นเห็นเป็นวิมานและปราสาทราชมณเฑียรปรากฏแก่ตามมะกะโท มะกะโทจึงคิดแต่ในใจว่า เหตุใหญ่เป็นมหัศจรรย์ถึงเพียงนี้ ฝ่ายลูกค้าทั้งปวงก็มีเป็นอันตราย จึงคิดว่าตัวกู้นั้นเห็นจะมีวาสนาไปภายหลังแล้วมะกะโทก็พาหาบพ่อค้าทั้งปวงไปถึงตำบลบ้านมะกะวะ

พอเวลาเย็นก็เข้าอาศัยอยู่ และในคืนนั้นมีผู้ใหญ่เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง มีสติปัญญาทำนายนิมิต มะกะโทจึงแต่งเครื่องสักการบูชาอันสมควรแล้ว ก็ไปหาผู้นั้น จึงแจ้งนิมิตอันเป็นมหัศจรรย์ให้ฟังทุกประการ ผู้ทำนายนิมิตนั้นจึงว่าแก่มะกะโทว่า นิมิตของท่านนี้ใหญ่หลวงนัก จงเอาทรัพย์มากองสูงเพียงศีรษะเมื่อใดแล้ว เราจึงจะทำนายให้แก่ท่าน มะกะโทจึงคิดแต่ในใจว่า คราวนี้เรามาในที่นี้การ มีเงินอยู่แต่สามสิบบาทจะทำเป็นประการใด ในเมื่อขณะคึกคักอยู่นั้น พอมะกะโทแลเห็นจอมปลวกอันหนึ่ง อยู่ในที่นั้นสูงเทียมศีรษะ มะกะโทก็คิดขึ้นได้ค้ำยอุบายปัญญา จึงเอาเงินตราสามสิบบาทวางขึ้นบนจอมปลวกกระทำการบูชา แล้วจึงบอกแก่ผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ข้าพเจ้าบูชาแล้ว ผู้ทำนายนั้นจึงคิดว่า บุรุษผู้นี้มีปัญญาฉลาดใน

อุบายยิ่งนัก ควรที่จะมีบุญอยู่แล้ว จึงทำนายว่า แค้นสืบไป เมื่อหน้าหาบไม่ต้องบ่าท่านแล้ว
ซึ่งจะค้าขายสืบไปนั้นท่านอย่าได้กระทำเลย หากเป็นประโยชน์ไม่ ท่านจงอาสาท้าวพระยาเด็ก
ซึ่งว่าฝ่ายบุรพทิศเห็นเป็นแสงอรุณสว่างขึ้น จะมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในทิศตะวันออก จะ
อนุเคราะห์ตกแก่ให้มียศฐาศักดิ์แก่ท่านเป็นประมุขก่อน และซึ่งฝ่ายประจิมทิศ สายฟ้าแลบขึ้น
เห็นวิมานและปราสาทปรากฏแก่ท่านนั้น ท่านจะได้เป็นใหญ่ในทิศตะวันตก จะมีบุญญาธิการ
ทรงศักดานภาพเป็นอันมาก ท่านอย่าได้สงสัยเลย

มะกะโทครั้นได้ฟังคำทำนายก็มีความยินดี จึงอำลาบุรุษผัวนั้น ยกออกจากบ้านมะทะ
ก็มายังเมืองสุโขทัย ให้ลูกค้าหาบเที่ยวขายสิ่งของ ครั้นขายสิ่งของเสร็จแล้วก็ให้ลูกค้าทั้งปวง
กลับคืนไปยังเมืองมะทะมะ แ่ก้วมะกะโทนั้น เชื่อคำทำนายนิมิตมิได้กลับคืนไป จึงเที่ยว
หาที่พึ่งซึ่งจะผูกพันอาศัยนั้น จึงคิดว่าถ้าเราจะไปฝากตัวอยู่ด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่บั้นเล่า ก็ยังหา
ผ่าน่งหมั่นที่คิดได้ จึงเข้าไปอาศัยอยู่ด้วยนายข้างพระเจ้าสุโขทัย มะกะโทอุทิศสาหมิได้เกียรจวัน
ช่วยชำระมูลช้าง ทอดหญ้าช้างทั้งกลางวันกลางคืนมิได้ขาด นายข้างเห็นมะกะโทมีความอุทิศสา
หะก็รักใคร่เป็นอันมาก ครั้นนายข้างได้รับพระราชทานเงินเดือนครั้งใดก็แบ่งปันให้มะกะโททุกครั้ง

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไป ณ โรงช้าง ขึ้นทอดพระเนตรช้างพระที่นั่ง
อยู่บนเกย ทอดพระเนตรเห็นมะกะโทกวาดหญ้าช้างอยู่ จึงตรัสถามนายข้างว่า อ้ายคนนี้เป็น
บุตรของผูใด นายข้างจึงกราบทูลสมเด็จพระร่วงเจ้าว่า มะกะโทคนนี้เป็นบุตรรามัญเข้ามาอยู่
ด้วยข้าพระพุทธเจ้า ช่วยทอดหญ้าช้างและชำระมูลช้าง มีความอุทิศสาหะเป็นอันมาก สมเด็จพระ
พระร่วงเจ้าทรงพระเมตตาแก่มะกะโท จึงตรัสสั่งนายข้างให้เลี้ยงมะกะโทไว้อย่าให้ขาดสน เมื่อ
พระองค์ทอดพระเนตรช้างอยู่นั้น ภายหลังเสลาออกแล้ววันพระโขนงรุ่งเรืองเห็นแผ่นดิน ๑
กระเจายออกไป ทอดพระเนตรเห็นเบ๊ ๑ หนึ่งจึงตรัสว่า ลูกรามัญน้อยจงเก็บเอาเบ๊ ๑ หนึ่งไว้
มะกะโทกราบถวายบังคมแล้วจึงเก็บเอาเบ๊มาตามรับสั่ง ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตร
ช้างแล้ว ก็เสด็จกลับเข้าสู่พระราชวัง

ฝ่ายมะกะโทได้เบ๊ ๑ หนึ่งก็มีความยินดีนัก จึงคิดว่าแต่เราอยู่ทำราชการด้วยนายข้าง
พึ่งได้รับพระราชทานโน้นวัน เบ๊ ๑ หนึ่งจะทำอะไรดี อย่าเลยจะเอาไปซื้อพันธุ์ผักกาด
มาปลูกไว้ มะกะโทคิดแล้ว จึงเอาเบ๊ไปซื้อพันธุ์ผักกาด เจ้าของพันธุ์ผักกาดจึงว่า เบ๊ของ
เจ้าเบ๊เคียวนี้ เรามีธุที่จะดวงพันธุ์ผักกาดให้ มะกะโทจึงว่า เบ๊ของเราเบ๊เคียวนี้ เราเอาแต่

พอก็ค้นแล้ว เจ้าของพันธุ์ผักกาดจึงว่าเอาละ มะกะโทจึงเอาหัวมื่อซุบเซพะแล้วก็จิ้มลงใน
กระหายพันธุ์ผักกาดนั้น ฝ่ายเจ้าของพันธุ์ผักกาดจึงสรรเสริญแต่ในใจว่า บุตรรามัญผู้มีบุญญา
ฉลาดนัก นานไปจะได้เป็นผู้ดี มั่นคง ฝ่ายมะกะโทได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้ว จึงมาชุกดิน
กระทำที่ด้วยมูลช้าง จึงปลูกเมล็ดพันธุ์ผักกาดไว้ ออกส่ำบารุงร่อนน้ำก็งอกงามขึ้น

ครั้นต่อมา พระร่วงเจ้าเสด็จมาทอดพระเนตรข้างอีกครึ่งหนึ่ง มะกะโทจึงเลือกเก็บพันธุ์
ผักกาดมาชำระเสียให้หมดมูลดินแล้ว จึงขอยืมโต๊ะพานายช่างใส่พันธุ์ผักกาด นำเข้ามาถวาย
สมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ จึงตรัสถามว่า เอ็งได้พันธุ์ผักกาดนี้มาจากไหน มะกะโทจึงกราบทูลว่า
เบียดซึ่งพระองค์พระราชทานข้าพระพุทธเจ้าเบียดหนึ่งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเอาไปซื้อพันธุ์ผักกาดมา
ปลูก จึงได้นำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังดังนั้น ก็มีพระทัยยินดีนัก
จึงทรงดำริว่าบุตรรามัญน้อยฉลาดประกอบด้วยความเพียร จะเอาไปเลี้ยงไว้ใกล้เร้าจึงจะชอบ
จึงตรัสแก่นายช่างว่า ลูกรามัญน้อยนี้เราจะขอไปเลี้ยงไว้ นายช่างก็ถวายมะกะโทไปแก่สมเด็จพระ
พระร่วงเจ้า ๆ จึงมอบให้ไปอยู่ด้วยหัวบ่าพ่อครัว มะกะโทครั้นไปอยู่ด้วยพ่อครัวก็มีได้เกียดครัว
สมเด็จพระร่วงเจ้าครั้นเห็นมะกะโทอุทิศสาคะเป็นอันดีก็ชอบพระอัธยาศัย จึงทรงพระกรุณาโปรด
ตั้งให้เป็นขุนวัง มอบให้ว่ากล่าวในนอกพระราชวัง สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงพระเมตตาหนัก
หนึ่งบุตรในอุทร มะกะโทผู้เป็นขุนวัง มีความอุทิศสาคะ รักษาพระองค์กลางคืนเป็นกลางวัน
พระร่วงเจ้าทรงพระเมตตายิ่งขึ้นไป ข้าราชการน้อยใหญ่ทั้งปวง ก็มีความรักใคร่และยำเกรง
แก่ขุนวังเป็นอันมาก

ครั้นต่อมา มีหนังสือบอกมาว่า กองทัพแขกชวรายกทัพมาตีหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่เมือง
สุโขทัย ขอกองทัพเมืองสุโขทัยไปช่วย ว่าข้าศึกมีกำลังใหญ่หลวงนัก ถ้าข้าเห็นจะเสียเป็นมั่นคง
ข้าพเจ้าทั้งปวงก็จะเป็นเขตแดนแห่งข้าศึก สมเด็จพระร่วงเจ้าแจ้งในราชการดังนั้น จึงจัดแจง
กองทัพบุกเรือเสร็จแล้ว เมื่อจะยกไปนั้นพระองค์จึงมอบราชการและพระราชวังในนอกให้ขุนวัง
อยู่รักษา แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพหลวงไปปราบข้าศึกแขกชวา

ฝ่ายขุนวังนั้นเป็นใหญ่ได้บังคับกิจการทั้งปวง จะมีผู้ใดใหญ่ขึ้นไปกว่านั้นหามิได้ ขณะ
เมื่อถึงบุพเพสันนิวาสฤกษ์ของชนทั้งสองได้สร้างมา จึงผจญให้นางเทพสุศาสตร์ยั่วควา พระราช
ธิดาสมเด็จพระร่วงเจ้ากับขุนวัง เห็นกันแล้ว ให้มีความปฏิพัทธ์ผูกพันสนิทสนมหาแก่กัน
ขุนวังก็ลอบกระทำสงวนสวastyพระราชธิดา อยู่มาพระยาเจ้าโล้ซึ่งเป็นมิตรกับขุนวัง รู้คดีพิพ
ว่าขุนวังผูกพันรักใคร่กับพระราชธิดา พระยาเจ้าโล้มีความกรุดาแก่ขุนวัง จึงหาว่าท่านทำการ

ครั้นนั้น หาสมควรไม่ ถ้าทราบถึงพระมหากษัตริย์อันเป็นพระเจ้าอยู่หัว ท่านก็จะถึงแก่ความตายความฉิบหาย ท่านอย่าพึ่งกระทำความชั่วต่อไปเลย ครั้นขุนวังรู้ความดังนั้น จึงไปบอกแก่นามเทพสุธาสร้อยขาว ๆ ก็กลัวพระราชอาญาสมเด็จพระบิดา จึงคิดอ่านจะหนี พร้อมใจกันจึงจัดแจงผ้าพรรณนุ่มห่มและทรัพย์สินสิ่งของทองเงินที่อันมีค่าเป็นอันมาก รู้กันกับตำรวจเจ็ดสิบคนไพร่ไทยซึ่งเชื่อถ้อยร้อยเศษ จัดแจงเสร็จแล้ว ขุนวังก็พานางเทพสุธาสร้อยขาวขึ้นช้างพังตัวหนึ่งกับคนร้อยเจ็ดสิบคน ออกจากเมืองสุโขทัยหนีไปทางป่ากระดังงาแคว้นก่อนแล้ว มะกะโทคิดถึงพระเชษฐภคินีสมเด็จพระร่วงเจ้า จึงบ่นหาน้ำมาทักเมืองสุโขทัยกราบถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้าลงกับแผ่นดินแล้ว เขียนฉลากบอกเหตุซึ่งมีอัครราชย์แต่หลังไว้ทุกประการ แล้วมะกะโทก็พาพระราชธิดากับไพร่พลทั้งปวงยกไป ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จกลับ รู้ข่าวมะกะโทพาพระราชธิดาหนีไปจากเมืองสุโขทัย จึงตรัสให้กองทัพบกไปตาม

ฝ่ายกองทัพบกไปถึงแคว้นก่อนแล้ว จึงพบฉลากซึ่งมะกะโทเขียนไว้นั้น ก็พาเอาฉลากกลับมาเมืองสุโขทัย เข้าไปกราบถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้าแล้ว ทูลซึ่งได้ไปตามมะกะโทถึงแคว้นก่อน ก็ถวายฉลากมะกะโทแก่สมเด็จพระร่วงเจ้า ๆ จึงให้อ่านฉลากในหนังสือนั้นว่า ข้าพระพุทธเจ้า มะกะโทขอกราบลงกับพื้นพสุธาตลอดเป็นสักขีพยาน ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบถวายบังคมลาฝ่าพระบาทพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลไว้ให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยเดิมเหตุเมื่อจะมาสู่พระบรมโพธิสมภารนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคุมพ่อค้าสามสิบคน มากำถึงตำบลเขาปะทะระ พ่อค้าคนหนึ่งบ่นว่า ข้าพระพุทธเจ้าจึงเข้ารับทราบแทนแล้วหาบขึ้นไปบนภูเขา ให้บังเกิดเป็นอัครราชย์ ไขว่สันตฤกษ์กับนาคให้ฝนตก อสนีผาลงถูกคานที่ข้าพระพุทธเจ้าหาบนั้นหักลงถึงสามครั้ง แล้วข้าพระพุทธเจ้าแลไปเมืองบุรพพิท เห็นเป็นแสงพระอาทิตย์สว่างขึ้น ครั้นแลมาข้างประจิมทิศ ก็เห็นเป็นปราสาทราชมนเทียรอันรจนาปรากฏแก่จักขุข้าพระพุทธเจ้า ๆ จึงให้ผู้รู้ทำนาย ๆ ว่า ซึ่งเห็นสว่างในบุรพพิทนั้น คือพระองค์จะไต่พระนบารุงข้าพระพุทธเจ้าเป็นประถม ซึ่งว่าเห็นข้างประจิมทิศเป็นปราสาทราชมนเทียรนั้น ภายหลังข้าพระพุทธเจ้าจะได้มาเป็นใหญ่ในทิศตะวันตก บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำการทูลจิตลอบลักพาพระราชธิดาของพระองค์มา ทำให้เคืองฝ่าพระบาทนั้น โทษข้าพระพุทธเจ้าผิดหนักหนา ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานโทษ พระองค์จึงให้อภัยโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้าครั้งหนึ่งเถิด

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าแจ้งในหนังสือนั้นแล้ว ก็ทราบวามะกะโทคนนั้นนานไปจะได้เป็นใหญ่ในเมืองมอญ จะได้สืบราชประยูรวงศ์กษัตริย์ไปภายหลัง ก็มีได้ทรงพระพิโรธชกเคือง จึง

ออกพระโองการประกาศพระพรให้แก่มะกะโทว่า จงให้ไปเจริญที่ชายสวัสดิ์คามนิทานันเด็ก

เมื่อมะกะโทหนีไปนั้น ตั้งใจจะไปเกาะวาน ไปมิดุก หลงไปน้ำกระดิงมุลละมุ พักอยู่สามวัน ก็ไปจากมุลละมุดถึงเมืองวาน มะกะโทไปอยู่บ้านเคิมบิตามารคา บ้านนั้นได้ชื่อว่ามะกะโทมาทราบเท่าบั้น ครั้นมะกะโทถึงบ้านแล้ว บรรดาพรคพวกญาติพี่น้องและชาวบ้านทั้งปวงต่างคนมาประชุมกันชมบุญมะกะโทไปแต่ผู้เดียว บัณฑิตพระราชาธิดาสมเด็จพระร่วงเจ้ามาเป็นภรรยาแล้วก็ได้ทหารมาเป็นอันมาก และชาวบ้านนั้นก็นับถือมะกะโทว่า มะกะโทนั้นมีความสามารถมาก จะว่าสิ่งใดก็สิทธิ์ขาดกว่าแต่ก่อน ครั้นอยู่มามารตามะกะโทถึงแก่กรรมแล้ว มะกะโทและญาติพี่น้องทั้งปวงก็กระทำการปลงศพสำเร็จแล้ว มะกะโทจึงปรึกษาคณะญาติพี่น้องทั้งปวงว่า อติมาวง เจ้าเมืองเมาะกะมะนั้นมีอิทธิฤทธิ์ใหญ่หลวงนัก จำจะผูกพันเป็นไมตรีไว้จะได้เป็นที่พึ่งสืบไป บัณฑิตบิตามารคาทั้งหลายบุญไม่แล้ว นางอุณเรื่อนน้องสาวเรานี้มีรูปร่างอันงาม กอปรด้วยกิริยามารยาททั้งเจ็ดยวดยลาคอยู่ และเจริญด้วยสมควรจะมีเหย้าเรือนอยู่แล้ว เราก็จะใคร่ปลูกฝังนางอุณเรื่อนน้องสาวเราให้แก่อติมาวง ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด

ฝ่ายพรคพวกญาติพี่น้องทั้งนั้น ก็ยินยอมพร้อมใจด้วยมะกะโท ๆ จึงให้จักษของกำนัลแล้วแต่งหนังสือให้คนถือขึ้นไปถึงอติมาวงว่า ข้าพเจ้ามะกะโทมีใจรักที่ต่อท่าน จะยกนางอุณเรื่อนน้องสาวให้เป็นหญิงบำเรอเท่าของท่าน ครั้นอติมาวงได้แจ้งในหนังสือดังนั้นแล้วก็มีความยินดีนัก จึงให้เงินทองเสื้อผ้าเป็นรางวัลแก่ผู้ถือหนังสือโดยสมควร เมื่อผู้ถือหนังสือกลับมาแล้วอติมาวงก็คิดจะใคร่ได้เห็นตัวนางอุณเรื่อน ครั้นจะคอยให้เห็นต่อวันคืนก็เมื่อจะไปรับนั้น ไม่ทันใจปรารถนา จึงลงเรือแห่ปลอมขึ้นไปถึงหน้าบ้านมะกะโท ๆ เห็นแล้ว จึงแสวงให้นางอุณเรื่อนลงมาอาบน้ำ ณ หาดทรายด้วยหญิงสาวใช้สองสามคน หวังจะให้อติมาวงเห็น ครั้นอติมาวงได้เห็นนางอุณเรื่อนวันนั้น ก็มีความปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางอุณเรื่อนยิ่งนัก ครั้นกลับมาถึงเมืองแล้ว จึงจัดเรือสำเภาจะเชิญ แต่งคนให้ขึ้นไปรับนางอุณเรื่อนลงมาอยู่กับ ณ เมืองเมาะกะมะ

ขณะนั้น ราษฎรชาวบ้านทั้งปวงรู้ว่า อติมาวงขนานางอุณเรื่อนไปเป็นภรรยา ก็นับถือมะกะโทว่าเป็นพี่เมียเจ้าเมือง ต่างคนเข้าหาเป็นพรรคพวกบ่าวไพร่อมะกะโทเป็นอันมาก

อยู่มา อติมาวงจึงคิดว่ามะกะโทนั้นเป็นคนหยาบขำหามีความสัจย์สักตรงไม่ ไปอยู่ด้วยพระเจ้าสุริยทัย ๆ ทรงพระเมตตาชุบเลี้ยงให้เป็นศิแล้ว กลับลักพาพระราชธิดาอีกเล่า และบัณฑิตรทั้งปวงนับถือว่าเป็นพี่เมียเรา พวกเข้หาพึ่งพาเป็นอันมาก นานไปจะเป็นเสี้ยนหนาม

ศัตรู เราจะละไว้ไม่ได้ จำจะคิดฆ่ามะกะโทเสีย แต่จะฆ่าโดยทรมานนั้นมิได้ คนทั้งปวงจะนิทรา และพรรคพวกมะกะโทก็มีมากเกลือกจะไม่สำเร็จ จำจะคิดฆ่าด้วยกลอุบาย ครั้นคิดแล้วจึงเรียก คนสนิทเข้ามาสั่งว่า จะให้ไปลงมะกะโทไปกินเลี้ยงแล้วจะฆ่าเสีย ท่านจงไปปลงโรงใหญ่ ณ กลางหาคทรายกองลอย แล้วเอาเครื่องสาครวุธฝังไว้ในหาคทรายให้พร้อม ถ้าเห็นพวกมะกะโท เสพสุราเมาสิ้นแล้ว จึงให้ทหารเราจับฆ่าเสียให้สิ้น และคนสนิทก็ออกมาจัดแจงบอกกันทำตาม อลิมาวงสั่งทุกประการ

ฝ่ายนางอุณเรือนผู้น้องมะกะโทรู้ จึงแกลงหนังสือลับ ใช้คนลอบขึ้นไปถึงมะกะโทว่า อลิมาวงคิดการจะฆ่าพี่เสีย ถ้าอลิมาวงให้คนมาเชิญไปกินเลี้ยงนั้น อย่าให้ลงไป มะกะโท ครั้นแจ้งดังนั้นแล้ว จึงคิดว่าอลิมาวงเป็นน้องเขยเราแล้ว กลับคิดประทุษร้ายจะฆ่าเรานั้น เราก็หาหนิมิได้ และใจเราก็เป็นชายชาติทหารจะนั่งตายด้วยคมอาวุธดังนี้เพราะแพ้วเล่ห์กล ก็เป็นที่อภัยคนรัก เราจะคิดซ่อนกลฆ่าอลิมาวงเสียบ้าง มะกะโทจึงให้ตีมีดเห็นบริวารสี่สิบเล่ม แล้วจึงเรียกทหารเจ็ดสิบคนมาพร้อมกัน จึงบอกเนื้อความให้ตามหนังสือซึ่งน้องสาวบอกมาทุกประการ จึงแจกมีดเห็นแก่ทหารคนละเล่ม

ฝ่ายอลิมาวงจัดแจงการเสร็จแล้ว จึงใช้คนมายังมะกะโทว่า วันการบุญให้เชิญไปกินเลี้ยง มะกะโทครั้นแจ้งแล้วจึงว่าแก่คนใช้ว่า ท่านจงไปก่อนเถิด เราจึงจะตามไปภายหลัง ครั้นคนใช้นั้นกลับไปแล้ว มะกะโทจึงสั่งแก่ทหารเจ็ดสิบคนให้เฝ้าทิวเขินมิดซ่อนไปคนละเล่ม แล้วกำหนดกันว่า ถ้าอลิมาวงเลี้ยงสุรabanเมื่อใด จงกินแต่เนื้อ ยอมไว้แล้วดอบวันเสีย อย่าให้พวกอลิมาวงเห็น ให้พวกเขากินจนเมา ครั้นเราว่ามีจะไซ้ให้คงอยู่ ถ้าเราว่ามุงซุงให้กินข้าว ถ้าเราว่ามอบขอบเมื่อใด ให้เข้าทะเลบ่อนแทงอลิมาวง แล้วแทงพวกอลิมาวงเสียให้สิ้น อันสำคัญสามประการนี้เราสัญญาไว้ ท่านทั้งปวงจงระมัดระวังกำหนดสำคัญให้มั่น ครั้นมะกะโทสั่งแก่ทหารเสร็จแล้วก็พากันไป ณ โรงหาคทรายกองลอย

ฝ่ายอลิมาวงเห็นมะกะโทก็ทำเป็นยินดี ออกมาต้อนรับมะกะโท เข้าไปนั่งในโรงแล้วก็ทำเป็นสนทนาด้วยกันโดยไม่ครีศุขหาความรังเกียจแก่กันมิได้ อลิมาวงจึงให้ยกเอาพานเบี่ยง กระแจะน้ำดอกไม้ออกมาให้มะกะโท แล้วให้ยกของเลี้ยงมาจะให้มะกะโทกิน และพวกมะกะโท พวกอลิมาวงกินสุรabanเลี้ยงกันเป็นอลวนอยู่

ฝ่ายพวกมะกะโทเมาสุราแต่เนื้อแล้ววันเสีย ทำอาการดุจเมาให้อาเจียนดมระเหยรทำตาม มะกะโทสั่งทุกประการ จะให้แต่พวกอลิมาวงเสพสุราเมาอยู่ทุกคน ครั้นน้ำขึ้นครึ่งฝองจะใกล้

ท่วมหาคทรายกองลอย และน้ำในคลองนั้นท่วมหลังช้าง มะกะโทจึงว่ามุงซุง คนทั้งปวงก็งัดสุรา
เสี้ย ชวนกันกินข้าวสันทุกคน ครั้นคนทั้งปวงกินข้าวแล้ว มะกะโทจึงว่ามัจจะ คนทั้งนั้นก็
ระมัดคัวคอยพร้อมอยู่ แล้วมะกะโทจึงว่ามอบชอบ

ฝ่ายทหารทั้งเจ็ดสิบคน ก็ลุกขึ้นชักมิกเห็บเข้าตะลุมบอนแทงพวกอติมาปางซึ่งเมาสุรา
อยู่นั้นตายสิ้น แต่ตัวอติมาปางนั้นขึ้นขี่ช้างพังขับหนีลงข้ามคลองกองลอย และน้ำท่วมหลังช้าง ๆ
ว่ายน้ำไปมิพนัก พวกมะกะโทจึงตามทัน จับตัวอติมาปางได้ก็ฆ่าเสียในที่นั้น ที่ฆ่าอติมาปางเสีย
นั้นได้ชื่อว่า พกอติมาปางมาจนเท่าบัดนี้ และคลองซึ่งอติมาปางข้ามนั้นก็ได้ชื่อ ทองนางลอย แล

จุลศักราช ๖๔๓ ปี มะกะโทชนะแก่อติมาปางได้เมืองเมาะตะมะแล้ว มะกะโทจึงให้
ทหารเจ็ดสิบคนขนเอาเครื่องสาครราชูซึ่งอติมาปางฝังไว้ นั้น ขึ้นได้สิ้นแล้ว ก็ให้สืบสาวเอาทรัพย์
สิ่งของเงินทองของอติมาปางและพวกอติมาปางมาได้เป็นอันมาก ก็ปันบำเหน็จแก่ท้าวทหาร
โดยสมควร จึงให้ยศฐาภักดิ์ทั้งแก่กันเป็นขุนนางตามผู้ใหญ่น้อย แล้วให้ตรวจตราจัดแจง
บ้านเมือง ให้หาสมณเจ้าพราหมณ์ผู้เล่าผู้แก่ทั้งปวงมาพร้อมกัน มะกะโทจึงว่าแก่คนทั้งปวงว่า
ตัวเราเป็นพี่เยื่ออติมาปาง มิได้คิดประทุษร้าย และอติมาปางให้ไปดวงเรามาจะฆ่าเราเสียด้วยหา
สาเหตุมิได้ อติมาปางก็มิชอบก็ถึงแก่ความตายเอง แผ่นดินเมืองเมาะตะมะก็เป็นสิทธิของเรา
บัดนี้ เราจะให้ตั้งศาลาใหญ่ศาลาหนึ่ง สำหรับสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง
ไปมาอาศัย ให้ยืนอยู่กราบเท่าสิ้นแผ่นดิน สมณพราหมณาจารย์ทั้งปวงก็เห็นด้วยมะกะโท ๆ จึง
ให้ปลูกศาลาใหญ่ลงไว้ในท่ามกลางเมือง และมะกะโทได้เมืองเมาะตะมะครั้งนั้น กอปรด้วยความ
เมตตาสมณพราหมณาจารย์ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวง

ครั้นอยู่มา มะกะโทคิดจะสร้างเมือง จึงให้ขุนมุนสมณพราหมณาจารย์และชาวบ้าน
ทั้งปวงมาพร้อมกัน มะกะโทจึงว่าแก่ราชปโรหิต ขะเจียงสมิทร อาจารย์ทะเกษมทาสมิตร ว่า
ท่านเป็นโหราผู้ใหญ่ทั้งสามคน บัดนี้เราจะคิดสร้างเมือง ท่านจงหาฤกษ์ที่จะสร้างเมืองขึ้นเป็น
ราชธานี โหราทั้งสามคนก็หาฤกษ์ที่จะสร้างเมืองขึ้นเป็นราชธานีตามมะกะโทสั่ง ครั้นได้ฤกษ์
แล้ว มะกะโทจึงให้ไพร่พลทั้งเผ่าต่างแผ่นดินให้ราบเสมอ และเมื่อปราบแล้วแผ่นดินนั้นได้
เสียตัวหนึ่ง โหราจึงทำนายว่า เมืองเรานี้จะมีอำนาจมากจึ่งหนึ่งเสีย แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการ
สงคราม แล้วไถ่ดูเหลี่ยมตัวหนึ่ง โหราทำนายว่า เป็นนิมิตเมืองนี้จะขึ้นท่าเสา กอปรไปด้วย
เศรษฐีกระฎุมพีพานิชพ่อค้าจะไปมากำขายเป็นอันมาก แล้วไถ่ไข่นกยูงรังหนึ่งแม่ฟักอยู่ โหราจึง
ทำนายว่า เมืองนี้นานไปจะได้ช้างเผือกผู้ตัวหนึ่ง

มะกะโทได้ฟังโหรทำนายนิมิตต่าง ๆ จึงว่าซึ่งจะเกิดยุทธนาการสงครามไปเบื้องหน้านั้น ท่านทั้งปวงอย่าได้สะกั้งตกใจ ไว้เป็นการธุระแห่งเรา ๆ ก็เป็นเชื้อชายชาติทหาร จะกลัวอันใด กับบัจจามิตรข้าศึก ซึ่งทำนายว่าจะได้ช้างเผือกผู้ตัวหนึ่งนั้นเราก็ตีใจหนัก จะได้เป็นพาหนะอัน ประเสริฐ เป็นนิมิตมหัศจรรย์แก่เรามีเรา จะเป็นศรีพระนครอันนี้ ครั้นปราบแล้วแผ่นดินเสมอ แล้ว โหรชื่อว่าราชปโรหิตจึงให้แต่งเครื่องพลกรรมบวงสรวงเทพยดาตามประเพณีแล้ว มะกะโท จึงคิดว่า จะให้สร้างปราสาทโดยควร บัดนี้ตัวเรากียังหานามมิได้ จำจะให้บุตรไว้ก่อน และ จะแต่งเครื่องมงคลราชบรรณาการให้ทูตานุทูตจำทูลสาส์นไปขอพระนามต่อสมเด็จพระร่วงเจ้าก่อน ด้วยพระองค์เป็นกษัตริย์อันสูงใหญ่ แล้วได้มีพระเดชพระคุณชุบเลี้ยงเรามา ถ้าพระองค์ประสาท นามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาแล้วเมื่อใด จึงจะให้ทำปรางค์ปราสาทขึ้น มะกะโทคิดฉนั้นแล้ว จึงจัดแจงเครื่องราชบรรณาการกับทองคำหัตถิบัลลังก์ แต่งให้สมิงมะกับละคิด เป็นราชทูตจำทูล พระราชสาส์นกับไพร่พลร้อยเศษคุมเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปยังสมเด็จพระร่วงเจ้า ในลักษณะ พระราชสาส์นนั้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าผู้ชื่อว่ามะกะโท ผู้เป็นข้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระเดช เชาปากเกล้า ฯ ชุบเลี้ยงพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ และข้าพระพุทธเจ้ากระทำความผิกกลัว พระราชอาญาพาพระราชธิดาของพระองค์หนีไป พระเดชเคหาณภาพของพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรง พระคุณอันประเสริฐปกแผ่คุ้มครองอยู่ หากอันตรายมิได้ด้วยกันทั้งสอง บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ เมืองเมาะตะมะแล้ว ยังหาเครื่องราชบริโภคและนามมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอรบกวนวาทย์คม บาทยุทธ์มาให้แจ้ง ขอพระองค์จงประสาทนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ให้เป็นศรีสวัสดิ์มงคล แก่ข้าพระพุทธเจ้า ๆ ทั้งสองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะพระเดชเคหาณภาพสืบไป บัดนี้ข้าพระ- พุทธเจ้าแต่งให้สมิงมะกับละคิดคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการขึ้นมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

ครั้นสมิงมะกับละคิดกับไพร่พลร้อยเศษคุมเครื่องราชบรรณาการไปถึงเมืองสุโขทัย สมเด็จ พระร่วงเจ้าเบิกสมิงมะกับละคิดเข้าไปเฝ้า ครั้นแจ้งในลักษณะพระราชสาส์นนั้นแล้ว สมเด็จ พระร่วงเจ้ามีพระราชหฤทัยโสมนัสปรีดาภิรมย์ยิ่งนัก จึงทรงพระราชดำริว่า ครั้นจะประสาท นามให้แก่มะกะโทเป็นกษัตริย์ราชบุตรของหนึ่งมีพระราชสาส์นมานั้น ก็ดลเอาพระกมลหฤทัย จึง ตรัสปรึกษาแก่มุขมนตรีทั้งปวงว่า มะกะโทแต่ก่อนนั้นอาศัยเราแล้วทำความผิกกิดกลัวพาพระ ราชธิดาหนีไปยังประเทศเมืองมอญ บัดนี้กลับได้ราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะแล้ว ให้มาอ่อนน้อม ขอพระนามฉนี้ ท่านทั้งปวงจะเห็นเป็นประการใด

มุขมนตรีทั้งปวงบังคมทูลสมเด็จพระร่วงเจ้าว่า ซึ่งตรัสปรึกษากันนี้ พระเดชพระคุณ

หาที่สถิตมิได้ อันมะกะโทผู้นี้เป็นข้าอยู่ใต้ละออธงรัฐพระบาท ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงมาแต่
ก่อนก็จริง แต่ท่านมะกะโทนี้มีสมภารบุญบารมีเป็นอันมาก แล้วยังได้มีนิมิตอันประเสริฐ มีกุศล
สมภารบารมีไต่อบรมไว้กับพระราชธิดาของพระองค์ในกาลก่อนแล้ว ขอพระองค์จงพระราชทาน
พระนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไปกับมะกะโทจึงจะควร สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงตรัสว่า ซึ่งมีมุขมนตรี
ปรึกษานี้ก็ชอบแล้ว สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงกล่าวสรรเสริญสมภารบารมีมะกะโทว่ามีบุญคุณหนึ่งว่า
ตกลงจากฟ้า ครั้นจะให้นามตามประเทศภาษารามัญ ฝ่ายมะกะโทหาเชื้อสายมิได้ จึงพระราชทาน
นามโดยภาษาไทยตามนิมิต ลงใน แผ่นพระสุพรรณบัตร ทรงพระนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้ว
พระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งห้า คือ เสวตฉัตรหนึ่ง มงกุฎหนึ่ง พระขรรค์หนึ่ง
พัชราวลีหนึ่ง ฉลองพระบาททองหนึ่ง อีกทั้งเครื่องราชบริโภคนั้นอีกเป็นอันมาก ตรัสใช้ให้
อำมาตย์คุมไปพระราชทานมะกะโท ครั้นอำมาตย์กับสมิงมะกะกะคิดถึงเมืองแล้ว ก็พากันเข้า
ไปเฝ้ามะกะโท และอำมาตย์สมเด็จพระร่วงเจ้าถวายพระนามแผ่นพระสุพรรณบัตรกับเครื่อง
เบญจราชกกุธภัณฑ์แก่มะกะโท

ฝ่ายมะกะโทรับพระราชทานแล้ว บ่ายหน้ามาต่อบุรพทิศ ยกพระหัตถ์ขึ้นถวายบังคม
สมเด็จพระร่วงเจ้า ก็โสมนัสยินดีนัก แล้วมะกะโทให้หาฤกษ์ปลุกปราสาท ไห่ถวายฤกษ์
ในฤกษ์นั้นว่า วันพฤหัสบดี เดือนหก แรมสามค่ำ พุทธศักราชได้ ๖๔๘ ปี นักขัตฤกษ์
ยี่สิบสองเป็นราชาฤกษ์นั้น จะมีหญิงมีครรภ์แปดเดือนเดินมาเป็นนิมิต ได้ฤกษ์เสด็จหลุม
จึงมุขมนตรีและคนทั้งปวง ครั้นวันฤกษ์ก็พร้อมกันคอยท่าฤกษ์ และนิมิตถึงฤกษ์เวลากลางวัน
พอหญิงมีครรภ์คนหนึ่งเดินมาริมหลุม คนทั้งปวงพร้อมกันว่าได้ฤกษ์ แล้วก็ผลัดหญิงนั้นลงใน
หลุม จึงยกเสาปราสาทนั้นลงหลุม โสฬสตรีนั้นกระเด็นขึ้นมาเป็นอสรพิษแปดตัว อสรพิษ
เจ็ดตัวนั้นตายในสถานที่นั้น แต่ตัวหนึ่งนั้นเลื้อยไปข้างประจิมทิศ และไทรทำนายนว่า เมืองนี้จะ
บังเกิดกษัตริย์แปดพระองค์ จะทิวคคในเมืองนี้เจ็ดพระองค์ แต่พระองค์หนึ่งนั้นจะไปทิวคค
ฝ่ายประจิมทิศ ครั้นสร้างปราสาทสำเร็จแล้ว จึงให้พระโหราพฤคมาทักขัตฤกษ์พระราช
ภิเษกกับพระนาม ซึ่งสมเด็จพระร่วงเจ้าพระราชทานมานั้น ทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว
แต่รามัญชาวเมืองมะกะมะทั้งนั้นเรียกว่า พระเจ้าวโรคะโดยเจิญกะตาน เป็นปฐมกษัตริย์
ในเมืองมะกะมะ ในศักราช ๖๔๓ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วตั้งอยู่ในอุทิศธรรมเป็นอันดี กรอบครอง
รัตนเสมา อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุข มิได้มีภัยจามิตรข้าศึกมาเย้ย.

พระร่วงได้พระพุทธรูปสิงห์

จาก

ชินกาลมาลีปกรณ์

ไฉนว่า เมื่อพระศาสนาปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๗๐๐ ปี พระเถระที่เป็นชีนสาฬห^(๑) ยังมีอยู่ในลังกาทวีป ๒๐ องค์ ครั้นนั้นพระเจ้าสีหฬไคร้จะทอดพระเนตรรูปของพระพุทธรูป จึงเสด็จไปยังวิหารศรีตามพระสัทมเถระว่า เขาว่าพระพุทธรูปของเราทั้งหลายเมื่อทรงพระชนม์อยู่ได้เสด็จมาลังกาทวีปถึง ๓ ครั้ง ผู้ที่ได้เห็นพระพุทธรูปนั้น เคียงข้างจะมีอยู่หรือหาไม่ ทนไฉน ด้วยอาณภาพของพระชีนสาฬห ราชาแห่งนาคได้แปลงรูปมาเป็นคน แล้วเนรมิตตนเป็นรูปพระพุทธรูป เพื่อจะปลื้มความสงสัยของพระเจ้าสีหฬ พระราชาทรงบูชาพระพุทธรูป ๗ คืบ ๗ วัน ครั้นนั้นพระราชกรณียกิจสั่งให้หาช่างปฏิมากรรมชั้นอาจารย์มาแล้ว โปรดให้เอาขี้ผึ้งปั้นถาดแบบพระพุทธรูปมีการกึ่งที่นาคราชเนรมิต และให้ทำแม่พิมพ์ถาดแบบพระพุทธรูปนั้นด้วย แล้วให้เททองซึ่งผสมด้วยดีบุก ทองคำและเงิน อันหลอมละลายคว้างลงในแม่พิมพ์นั้น พระพุทธรูปปฏิมานั้น เมื่อชักและชักเงาเสร็จแล้ว งามเปล่งปลั่งเหมือนองค์พระพุทธรูปยังทรงพระชนม์อยู่

ฝ่ายพระเจ้าสีหฬ ทรงบูชาด้วยเครื่องสักการและความนับถือเป็นอันมาก โดยเคารพ แม้พระราชบุตร พระราชนัดดา พระราชปนัดดา ของพระองค์ ก็ได้ทรงบูชาพระสีหฬปฏิมาสืบ ๆ กันมา ต่อจากนั้น เมื่อพระสัมมาสัมพุทธปรินิพพานแล้วได้ ๑๔๐๐ ปี จุลศักราช ๖๑๘ มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่าโรจราช^(๒) ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัย ประเทศสยาม กำนันทิศตะวันออกเฉียงใต้ของชมพูทวีป^(๓)

(๑) ชีนสาฬห ผู้สันตสาวะ คือ เป็นพระอรหันต์

(๒) โรจราช สมัย พ. ศ. ๑๔๐๐ ได้แก่ พ่อขุนบางกลางท่าว เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง หรือราชวงศ์สุโขทัย ในศิลาจารึกเรียกว่า ศรีอินทราทิตย์ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพ่อขุนรามคำแหง

(๓) อินเดีย

ไต่ย็นว่า ที่ตำบลบ้านโค^(๑) ยังมีชายคนหนึ่งรูปร่าง มีกำลังมาก ท่องเที่ยวอยู่ในป่า มีนางเทพธิดาองค์หนึ่ง เห็นชายคนนั้นแล้ว ไคร่จะร่วมสังวาสด้วย จึงแสดงมารยาหญิง ชายคนนั้นก็ร่วมสังวาสกับนางเทพธิดาองค์นั้น เนื่องจากการร่วมสังวาสของเขาทั้งสองนั้น จึงเกิดบุตรชายคนหนึ่ง และบุตรชายคนนั้นมีกำลังมาก รูปร่าง เพราะฉะนั้น ชาวบ้านทั้งปวงจึงพร้อมใจกันทำราชาภิเษกบุตรชายคนนั้น บุตรชายซึ่งครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้น ปรากฏพระนามในครั้งนั้นว่า ไรจราช ภายหลังปรากฏนามว่า พระเจ้าร่วง^(๒) ไต่ย็นว่า ครั้งหนึ่งพระเจ้าไรจไคร่จะทอดพระเนตรมหาสมุทร แลคล้อมด้วยทหารหลายหมื่นเสด็จล่องใต้ไปตามลำน้ำนำจนกระทั่งถึงสิริธรรมนคร^(๓) ไต่ย็นว่า พระเจ้าสิริธรรม^(๔) ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น พระองค์ทรงทราบข่าวพระเจ้าไรจเสด็จมา จึงเสด็จออกไปต้อนรับ ทรงรับรองเป็นอย่างดีแล้ว ครั้นแล้วให้พระเจ้าไรจฟังถึงความอัศจรรย์ของพระสีหลปฎิมาในลังกาทวีป ตามที่ได้ทรงสดับมา พระเจ้าไรจทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ครั้นแล้วว่า เราจะไปทีนั้น (ลังกาทวีป) ได้ไหม พระเจ้าสิริธรรมทรงตอบว่า ไปไม่ได้ เพราะมีเทวดาอยู่ ๔ ตนชื่อสมณเทวราช ๑ รามเทวราช ๑ ลักขณเทวราช ๑ ชัคคคามเทวราช ๑ มีฤทธิ์เดชมาก รักษาเกาะลังกาไว้เป็นอย่างดี เมื่อเป็นคั้งนั้น สองยักษ์จึงส่งทูตไป ครั้นแล้วพระเจ้าไรจก็เสด็จกลับเมืองสุโขทัย

ราชทูตไปถึงลังกาทวีปแล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดขึ้นแก่พระเจ้าสีหล พระเจ้าสีหลทรงทราบเรื่องราวนั้นแล้ว ทรงบูชาพระสีหลปฎิมา ๗ คิน ๗ วัน แล้วพระราชทานให้แก่ราชทูต ราชทูตอุปัชฌาย์พระสีหลปฎิมาลงเรือแล้วกลับมา แต่เรือนั้นแล่นไปด้วยกำลังพายุพัดกระแทกกับหินในท้องทะเลซัดแตกไป ส่วนพระพุทธรูปปฏิมาประดิษฐานอยู่บนกระดานแผ่นหนึ่ง กระดานแผ่นนั้นลอยไปได้ ๓ วัน ถึงสถานที่แห่งหนึ่งใกล้สิริธรรมนครด้วยอำนาจพาณคราช ครั้นนั้นเทวดามาเฝ้าพระเจ้าสิริธรรมในเวลากลางคืนให้เห็นพระสีหลปฎิมาอย่างชัดเจน รุ่งเช้าจึงส่งเรือหลายลำไปในทิศต่าง ๆ แม้พระองค์เองก็ทรงเรือพระที่นั่งเสด็จไปทรงค้นหาพระสีหลปฎิมาด้วยการอธิษฐานของพระอินทร์ พระเจ้าสิริธรรมทรงพบพระสีหลปฎิมาประดิษฐานบนกระดานนั้นเข้าแล้ว ทรงนำมาสักการบูชา ครั้นแล้ว พระเจ้าสิริธรรมจึงส่งพระราชสาส์นถึงพระเจ้าไรจ

(๑) บ้านโค อาจเป็น บ้านโคก จังหวัดกำแพงเพชร

(๒) พระเจ้าร่วง ท่านผูกศัพท์บาลีว่า รุหฺราราช คำว่า รุหฺรา แปลว่า ล่วง ลุล่วง สำเ็จ ภาษาสันสกฤต ว่า รัฏ แปลเหมือนกัน ต่อมากำว่า ล่วง กลายเป็นร่วง คือ พระร่วง

(๓) ท่านผูกศัพท์บาลีว่า สิริมฺมณครฺ คงหมายถึง นครสิริธรรมราช

(๔) ท่านผูกศัพท์บาลีว่า สิริมฺมณราช คงหมายถึง พระเจ้าสิริธรรม

แจ้งว่า ได้พระพุทธรูปมาแล้ว พระเจ้าโรจจึงเสด็จไปสิริธรรมนคร แล้วัญเชิญพระสีหเทพปฏิมา
มาเมืองสุโขทัย ทรงสักการบูชา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นสันคติดกลันท์ แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินผู้ประเสริฐนั้น โปรดให้สร้างพระปรางค์ขึ้นองค์หนึ่งในเมืองสุโขทัย
ล้วนแล้วด้วยศิลา (แลง) และอิฐ ใบกปูนขาว^(๑) หุ้มแผ่นทองแดงแน่นหนา บัณฑิต
ไม่ไขแต่เห็นเป็นหิน งามยิ่งรูปพิศุขนิมาน ๖

ครั้นสร้างเสร็จแล้ว โปรดให้ฉลองมหาวิหารเป็นการใหญ่พร้อมกับมหาชนที่มาประชุม
กันจากนครต่าง ๆ มีสังฆนายก กำแพงเพชร^(๒) สุโขทัย และชัยนาทเป็นต้น และพระเจ้าโรจ
ทรงสะสมบุญเป็นอเนกแล้วสวรรคต

เมื่อพระเจ้าโรจล่วงลับไปแล้ว พระเจ้าราม^(๓) พระราชโอรสของพระเจ้าโรจครอง
ราชสมบัติในเมืองสุโขทัย พระเจ้ารามนั้นทรงบูชาพระสีหเทพปฏิมาเช่นเดียวกัน เมื่อพระเจ้าราม
ล่วงลับไปแล้ว พระเจ้าปาล^(๔) ได้รับราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงบูชาพระสีหเทพปฏิมา
เมื่อพระเจ้าปาลล่วงลับไปแล้ว พระเจ้าอุทกโชดก^(๕) พระโอรสของพระเจ้าปาลได้ราชสมบัติ
ในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงสักการพระสีหเทพปฏิมา เมื่อพระเจ้าอุทกโชดกล่วงลับไปแล้ว
พระเจ้าลิไทย^(๖) ทรงครอบครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้น และพระเจ้าลิไทยนั้นมีชื่อเสียง
ปรากฏว่า พระเจ้าธรรมราชา (พระมหาธรรมราชา) เพราะทรงศึกษาเล่าเรียนพุทธวจนะคือ
ไตรปิฎก เล่ากันว่า ครั้งหนึ่งเมืองชัยนาทเกิดทุพภิกขภัย^(๗) พระเจ้ารามธิบดี^(๘) กษัตริย์
อโยธยปุระ^(๙) เสด็จมาจากแคว้นกัมโพช^(๑๐) ทรงยึดเมืองชัยนาทนั้น ได้โดยทำเป็นท้าวเอาข้าวมา

(๑) คงหมายถึงพระกวีวิกรมหาธาตุ หรือพระปรางค์เมืองเสด็จ อำเภอศรีสุพรรณ จังหวัดสุโขทัย

(๒) ท่านผูกศัพท์บลิ้ว วรปการ

(๓) พระเจ้าราม คือ พ่อขุนรามคำแหง แต่ปรากฏตามศิลาจารึกว่า เมื่อสิ้นพ่อขุนบางกลางท่าวแล้ว พ่อขุนบางเมือง
ครองราชสมบัติ และเมื่อสิ้นพ่อขุนบานเมืองแล้ว พ่อขุนรามคำแหงได้เป็นพระอนุชาพ่อขุนบานเมืองจึงครองราชสมบัติ
ต่อมา แต่ท่านมีรจนานามกาลสมัยครั้นนี้ คงไม่ทราบเรื่อง จึงกล่าวไว้เช่นนั้น

(๔) พระเจ้าปาล คือ พ่อขุนบานเมือง

(๕) พระเจ้าอุทกโชดก คือ พ่อขุนงมหน้า หมายถึงพระเจ้าเลอไทย ความจริงพระองค์เป็นพระราชโอรสของพ่อขุนราม
คำแหง ไม่ใช่เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปาล แต่เพราะเรื่องลำดับเจ้าครองนครผิด พระราชโอรสจึงพลอยผิดไปด้วย

(๖) พระเจ้าลิไทย ท่านผูกศัพท์บลิ้ว สิเทอราชา คือ พระเจ้าลิไทย ที่ใกล้เคียงพระนามว่า พระเจ้าศรีสุริยพงษ์ตม
มหาธรรมราชาธิราช

(๗) ทุพภิกขภัย คือ ทำนาไม่ไถ่ผล ข้าวยากหยากแพง ประชาชนพลเมืองอดอยาก

(๘) พระเจ้ารามธิบดี คือ พระเจ้าอู่ทอง หรือที่เรียกว่า สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ ผู้สร้างพระนครศรีอยุธยา

(๙) อโยธยปุระ เจ้าแก้ว พระนครศรีอยุธยา

(๑๐) แคว้นกัมโพช ผู้แปลเจ้าแก้ว แคว้นลพบุรี ไม่ใช่แคว้นเขมรเมืองกันพูชา เพราะพระเจ้ารามธิบดีกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา

ขาย ครั้นนี้ก็ได้แล้ว ทรงตั้งมหาอำมาตย์ของพระองค์ชื่อว่า วัทธิเดช^(๑) ซึ่งครองเมืองสุวรรณภูมิ^(๒) ให้มาครองเมืองชัยนาท ส่วนพระองค์เสด็จกลับไปอยุธยาปุระ ต่อแต่นั้นมาพระเจ้าธรรมราชาที่ส่งราชบรรณาการเป็นอันมากไปถวายพระเจ้ารามาริบัติ ทูลขอเมืองชัยนาทนั้นคืน ฝ่ายพระเจ้ารามาริบัติก็ทรงประทานคืน (เมืองชัยนาทนั้น) แก่พระเจ้าธรรมราชา วัทธิเดชอำมาตย์ก็กลับไปเมืองสุวรรณภูมิอีก พระเจ้าธรรมราชา ครั้นได้เมืองชัยนาทคืนแล้ว ทรงตั้งพระมหาเทวีผู้เป็นพระกนิษฐา (น้องหญิง) ของพระองค์ให้ครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัย ทรงตั้งอำมาตย์ชื่อคิปัญญา^(๓) ให้ครองราชสมบัติในเมืองกำแพงเพชร ส่วนพระองค์อยู่เชิญพระสีหลปฎิมาไปบูชาที่เมืองชัยนาท เมื่อพระเจ้ารามาริบัติผู้เป็นใหญ่แก่แคว้นกัมโพชและอยุธยาปุระสวรรคตแล้ว วัทธิเดชอำมาตย์มาจากเมืองสุวรรณภูมิอีกแคว้นกัมโพชได้ ครั้นพระเจ้าธรรมราชาเมืองชัยนาทสวรรคตแล้ว วัทธิเดชอำมาตย์มาจากเมืองอยุธยาปุระอีกเมืองชัยนาท แล้วอยู่เชิญพระสีหลปฎิมาไปบูชาที่อยุธยาปุระ และมหาอำมาตย์ชื่อพรหมไชยก็ยกเมืองสุโขทัยได้

อนึ่ง คิปัญญาอำมาตย์ ครองสมบัติอยู่ในเมืองกำแพงเพชร ท่านได้ส่งมารดาของท่านถวายแก่พระเจ้าอยุธยาปุระ และมารดาของท่านนั้น ได้เป็นที่รักใคร่โปรดปรานของพระเจ้าอยุธยาปุระ ครั้นหนึ่ง นางได้ทูลถวายถ้อยคำเป็นที่รัก ทำที่เป็นทูลขอพระพุทธรูปทองแดงธรรมดา แล้วอยู่เชิญเอาพระสีหลปฎิมาส่งมาเมืองกำแพงเพชรโดยเร็วเร็ว ฝ่ายคิปัญญาอำมาตย์ก็ไยยังนัก บุกพาพระสีหลปฎิมาด้วยเครื่องสักการอันวิเศษเป็นอันมากด้วยความเคารพ

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้ามหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในเชิงราย ทรงทราบความอัศจรรย์ของพระพุทธรูปสีหลจากสำนักพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมาจากแคว้นใต้ ทั้งได้ทูลทอพระเนตรเห็นรูปขี้ผึ้ง ซึ่งภิกษุนั้นปั้นไว้ มีลักษณะเหมือนพระสีหลปฎิมา ทรงก็พระทัย แต่แล้วก็กลับเสียพระทัยใครจะทอทพระเนตรพระสีหลปฎิมา (องค์จริง) จึงตระเตรียมพลนิกายเสด็จมาเมืองเชียงใหม่ ทูลขอพลนิกายจากพระเจ้ากือนา พระเชษฐา แล้วพาทหาร ๘๐,๐๐๐ เสด็จไปโดยลัทธิบรรพตถึงสถานที่

จะเสด็จมาที่เมืองชัยนาท ข้ามผ่านเมืองลพบุรีแล้วไปถึงชัยนาท มิใช่จะออกมาจากกรุงศรีอยุธยาไปเขมรก่อนแล้วอันกลับมาเมืองชัยนาท ไม่น่าจะเป็นไปได้ คำว่า "แคว้นกัมโพช" จึงเห็นว่าเป็นเมืองลพบุรี โดยท่านผู้รจนานิพนธ์มาตีพิมพ์ครั้งนี้อีกชื่อเมืองที่เคยเป็นเมืองของขอมมาก่อน แล้วให้เรียกชื่อเดิมว่าแคว้นกัมโพช

(๑) มหาอำมาตย์วัทธิเดช คือ พ่อขุนหลวงพระร่วง

(๒) เมืองสุวรรณภูมิ คือ ท้องที่จังหวัดสุพรรณบุรี

(๓) อำมาตย์ชื่อ คิปัญญา ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า คิปัญญาอำมาตย์ อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ตรีปัญญาอำมาตย์ เจ้าเมืองกำแพงเพชร แต่ในตำนานพระพุทธสิหิงค์ว่า พระยาญาณเกศ เสวยราชสมบัติในนครวิจิตรปราการ คือเมืองกำแพงเพชร

ใกล้เมืองกำแพงเพชร ทรสสั่งให้หักกองทัพแล้วส่งทูตเข้าไปเฝ้าพระเจ้าติบัญญา ลำคัมนั้น ฝ่ายพระเจ้าติบัญญาก็ส่งราชสาส์น ไปสำนักพระเจ้าอโยธยapr พระเจ้าวักติเศษ (พ่อขุนหลวงพะงั่ว) รัชระเตรียมพลณายเสด็จมาถึงปากน้ำโพ^(๑) พระเจ้ามหาพรหมได้ส่งอำมาตย์ทุกกับพระมหาสุคนธรไปพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ อำมาตย์ทุกและพระมหาสุคนธรทั้งสองนั้น เข้าไปถึงนครแล้ว ได้กระทำปฏิสันถารด้วยด้วยคำสุภาพไพเราะ พระมหาสุคนธรอยู่ในเรือท่ามกลางกษัตริย์ทั้งสองเพื่อเป็นพยาน กษัตริย์ทั้งสองประทับอยู่ในเรือ (ชนาบอยู่) ๒ ช้าง พระมหาสุคนธรได้กล่าวคำค้ำคอไปนี้ เพื่อให้กษัตริย์ทั้งสองมีความสามัคคีต่อกัน

ข้อความที่พระมหาสุคนธรกล่าว ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า มหาบพิตรทั้งสองทรงมีบุญมาก มีปัญญามาก มีกำลังรพีผลมาก ทรงตั้งอยู่ในความสัตย์ แน่วแน่ออยู่ในความสัตย์ ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นบิดาของราษฎรทั้งหลาย ทรงเป็นผู้มีศีล เป็นที่รักใคร่ของประชาชนทั้งหลาย ขอมหาบพิตรทั้งสองพระองค์จงสามัคคี อย่าทรงพิโรธแก่กันเลย นึกเมืองกำแพงเพชร โน่นเกินนครเขื่องใหม่ ขอให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่าแบ่งแยกกันเลย ขอให้นครทั้งสองจงมั่งคั่งด้วยเชื้อก คือพระราชไมตรีเถิด ฯ

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้ทรงสลับคำของพระมหาสุคนธรนั้นแล้ว ต่างก็น้อมรับไว้เป็นอันดี พระเจ้าติบัญญาได้ประทานเครื่องบรรณาการมีพญาช้างอันเป็นของกำนัลเป็นต้นแก่อุปราชของพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมก็ประทานม้าเป็นต้นกับเครื่องราชูปโภคแก่พระเจ้าติบัญญา พระเจ้ามหาพรหมครั้นประทานเสร็จแล้ว จึงทูลขอพระสีหลปฎิมาต่อพระเจ้าติบัญญา พระเจ้าติบัญญาได้ประทานพระสีหลปฎิมาแก่พระเจ้ามหาพรหมตามพระประสงค์

ฝ่ายพระเจ้าวักติเศษส่งทูตไปเฝ้าพระเจ้าติบัญญา ให้ทูลถามว่า ขณะนี้ พระเจ้ามหาพรหมถอยกลับไปแล้วหรือยัง เรายกขึ้นมาจกรับกับพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้าติบัญญาทรงทราบความนั้นแล้ว จึงบอกพระมหาสุคนธรว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า กษัตริย์ทั้งสองนี้กล่าวหาญ มีกำลังรพีผลมาก ไม่มีใครสามารถที่จะห้ามได้ ขอพระคุณเจ้าโปรดให้พระเจ้ามหาพรหมถอยไปให้ไกล ให้ไปตั้งอยู่ที่เมืองตาก^(๒) พระมหาเถรจึงส่งทูตไปทูลเนื้อความนั้นแก่พระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมได้ทรงฟังคำทูลนั้น จึงตรัสว่า พระเจ้าวักติเศษขึ้นตามเรามา เราจะสู้รบกับพระองค์ แล้วก็ถอย

(๑) ปากน้ำโพ ท่านผูกศัพท์บาลีว่า มหานทีมุข แปลตามศัพท์ว่า ปากแม่น้ำใหญ่

(๒) เมืองตาก ท่านผูกศัพท์บาลีว่า ตากุปร

ไปจากเมืองกำแพงเพชร พระเถรียมการบอยู่ที่เมืองตาก พระเจ้าติบัญญาได้กราบทูลการถอย
ของพระเจ้ามหาพรหมให้พระเจ้าวัคคิเศรษฐทรงทราบ และพระเจ้าติบัญญาได้อนุญาตพระสีหลปฎิมา
แก่พระเจ้ามหาพรหมด้วยวาจาละมุนละม่อมของพระมหาสุคนธรเถร พระมหาเถรนั้น ได้อัญเชิญ
พระสีหลปฎิมาลงเรือมาทางเหนือถึงเมืองตาก ฝ่ายพระเจ้ามหาพรหมก็พระทัยกว้างขวางน้อมนุถ
ทรงอัญเชิญพระสีหลปฎิมาด้วยวาทองไปถึงเมืองเชียงใหม่โดยลำดับ ประคิษฐานพระสีหลปฎิมา
ในวิหารหลวง^(๑) ภายในนคร

ครั้งนั้น กษัตริย์ผู้เป็นพระเชษฐาของพระองค์ (พระเจ้ากือนา) ทรงปรารถนาจะสร้าง
ซุ้มจระนำขึ้นใหม่ให้เป็นที่พักประคิษฐานพระสีหลปฎิมาที่มุขด้านทิศใต้เจดีย์หลวงในวิหารหลวงนั้น
แต่เมื่อซุ้มจระนำทำไม่เสร็จ พระเจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระสีหลปฎิมาไปเมืองเชียงรายได้
พระประสงค์จะเอาไปทำแบบสร้างอีกองค์หนึ่งด้วยทองสัมฤทธิ์เหมือนองค์นั้น แล้วเลยอัญเชิญ
พระสีหลปฎิมานั้นไปถึงเมืองนครเชียงใหม่ ทรงกระทำอภิเษก^(๒) พระปฎิมาองค์นั้นที่เกาะคอน
แท่น^(๓) ด้วยสักการเป็นอันมาก แล้วอัญเชิญมาเมืองเชียงรายได้ ประคิษฐานในวิหารหลวง^(๔)
ที่ไว้พระพุทธรูป แล้วเอาทองเหลือง ตีบุก ทองคำ เงิน ผสมกันหล่อพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง
มีขนาดและรูปร่างเท่าและเหมือนพระสีหลปฎิมา แล้วทรงทำการฉลองพระพุทธรูปเป็นการใหญ่

กาลมาของพระสีหลปฎิมา

จบบริบูรณ์

(๑) เจ้าวัจ วัคคิเศรษฐ ในนครเชียงใหม่ กล่าวกันว่า ประคิษฐานไว้ในซุ้มจระนำประจำทิศที่องค์พระเจดีย์หลวง

(๒) กระทำอภิเษก คือ ทำพิธีสวดพุทธาภิเษก ชาวภาคพายัพเรียกว่า สวดเบิก

(๓) เกาะคอนแท่น ทำนุยกศัพทนามว่า ปลดลูกที่ปัก บัจจุบันเรียกว่า เกาะหลวง อยู่ในแม่น้ำโขง ตรงที่ว่าการอำเภอ
เชียงใหม่

(๔) วิหารหลวงในเมือง คือ วัดพระสิงห์ ในปัจจุบัน

พระร่วงอัญเชิญพระพุทธรูปสี่หังค์มากรุงสุโขทัย

จาก

นิทานพระพุทธรูปสี่หังค์ (ฉบับแปลใหม่ ๒๕๐๖)

ปริเฉทที่ ๓

ตั้งแต่บัดนั้นมา ประชุมชนทั้งหลายมีพระราชาและเสนาบดีเป็นต้น ได้บูชาพระสี่หังค์ ซึ่งมีลักษณะอันประเสริฐ โดยเคารพ เทวาทังหลาย มีอินทร์ พรหม เป็นต้น และยักษ์ นาคเหล่านั้น บูชารูปพระพุทธรูปสี่หังค์ทุกตน

มีเทพ ๔ ตน คือ สุนเทพ กามเทพผู้มีฤทธิ์มาก รามเทพ ลักษณเทพ ได้รักษาศักดิ์ศรีของพระพุทธรูปสี่หังค์นั้นทุกเมื่อ

จากนั้นมานานปี ถึง พ.ศ. ๑๕๐๐ มีพระธรรมิกราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ไสยรงค์ แปลว่า พระร่วงองค์ประเสริฐ ครองราชสมบัติในนครสุโขทัย

เหตุที่มีพระนามว่า พระร่วงองค์ประเสริฐนั้น หมายถึงการกระทำอย่างไร มีกิจการอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร จึงรู้ได้ว่าเป็นพระร่วงองค์ประเสริฐ

พระร่วงองค์ประเสริฐนั้น ทรงเป็นผู้ฉลาดในสนามรบ มีพระกำลังมาก มีกำลังทหารมาก มีกำลังทรัพย์สมบัติมาก มีกำลังอำนาจซึ่งเป็นผู้คุ้มครองสูง และมีกำลังสติปัญญามาก เพราะฉะนั้น พระองค์จึงมีพระนามว่า พระร่วงองค์ประเสริฐ

พระองค์เป็นพระราชาธิบดีองค์ถ้าเป็นเอก ไม่มีแผ่นดินใดจะเทียม มีอาณาเขตตามลำแม่น้ำคง^(๑) เรียงลำดับไปทางเหนือจนถึงแม่น้ำน่านเป็นที่สุด และทางใต้อยู่รยาลงไปถึงนครศรีธรรมราช ประชาชนสุโขทัยอยู่เย็นเป็นสุข มั่งคั่งด้วยสมบัติทั้งปวง

พระองค์มีพระนามอีกว่า พระร่วงนักรบ มีพระปรีชาฉลาด ทรงชนะ

(๑) แม่น้ำคง ฝรั่งเรียก Salwin ต้นเขตพม่าด้านใต้กับเขตไทยทางตะวันตก

อริราชศัตรู แวกล้อมไปด้วยราชกระดุมทั้งหลาย เสด็จมายังชายทะเล ถึงนคร
ของพระเจ้าศรีธรรมราช พระองค์กับพระเจ้าศรีธรรมราชได้ตรัสปราศรัยด้วยถ้อยคำ
ที่เป็นสารประโยชน์แก่กันและกัน

พระร่วงตรัสถามว่า หม่อมฉันมายังอาณาเขตของพระองค์ในที่นี้ เป็นที่
นำร่นรมย์เพลิดเพลินด้วยทะเลยิ่งนัก มีแวนแคว้นที่ติดต่อกับต่างประเทศและเกาะ
ต่าง ๆ ทางไหนบ้าง

ครั้นตรัสถามดังนี้แล้ว พระเจ้าศรีธรรมราชจึงชี้พระหัตถ์ทูลว่า พระราชา
โน้นอยู่ที่คโน้น เกาะสีหกลอยู่ที่คโน้น

พระร่วงองค์กล้า ทรงสับคำทูลของพระเจ้าศรีธรรมราชแล้ว จึงตรัสว่า
ไฉนว่า เกาะสีหกลมีพระพุทธรูปสร้างเรื่องมีชื่อเสียงมาก พวกเราทั้งหมดสามารถ
จะไปยังเกาะนั้นได้หรือไม่

พระเจ้าศรีธรรมราชทูลว่า ทางที่จะไปเกาะสีหกลนั้นต้องใช้เรือสำเภายใหญ่
ช้าง ม้า รถ ไปไม่ได้

และในเกาะสีหกลนั้น มีพระพุทธรูปองค์หนึ่ง มีฤทธิ์มาก อินทร์ พรหม
เทวดา อสูร มนุษย์มีพระอรหันต์เป็นต้น ได้ช่วยกันสร้างเสร็จในวันเดียว ประดิษ-
ฐานไว้ที่เกาะนั้น และบูชาพระพุทธรูปองค์นั้นด้วยหน้าทุกวันทุกคืน เป็นนิจกาล

ทั้งยังมีเทพเจ้า ๔ องค์ คือ สมุนเทพ รามเทพ ลักษณเทพ กามเทพ
ผู้มีฤทธิ์ รักษาพระพุทธรูปนั้น ทุกเมื่อ

พระร่วงองค์กล้า ทรงสับคำทูลนั้นแล้วตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ศรีธรรม-
ราช พระองค์รู้เรื่องด้วยฤทธิ์อำนาจมากกว่าหม่อมฉัน ถ้ากระไรพระองค์หาอุป-
ยัชพระราชาเกาะสีหกลให้ละทิ้งความกระต้างถือตัว ด้วยพระปัญญาและอนุภาพของ
พระองค์ สุดแต่จะให้ได้พระพุทธรูปองค์ประเสริฐ ที่มีนามว่าพระติหังคักแล้วกัน
พระองค์จงทำตามที่ว่านี้ทุกโอกาส เพื่อให้หม่อมฉันได้บูชาพระพุทธรูป หม่อมฉัน
จะสนองพระคุณให้ถึงพระทัย

พระเจ้าศรีธรรมราชทรงฟังพระราชดำรัสของพระร่วงแล้ว จึงรวบรวม
ตระเตรียมเรือสำเภารรทุกเสบียงกรังอันมีค่า และจัดทุกสิ่งไป ทูลเล่นเรือสำเภา
ไปถึงแผ่นดินสีหกล ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าสีหกลราชาองค์ประเสริฐ ถวายเครื่องบรรณาการ

มีค่า แล้วทูลถึงพระปรีชาฉลาดของพระร่วงองค์นั้นกันว่า มีฤทธิ์ มีกำลัง มีความเข้มแข็ง มีเดช มีอูบายนมาก แล้วถวายพระราชสาส์นแจ้งความประสงค์ของพระร่วงที่จะผูกสัมพันธ์ไมตรีอันดีงาม ปราบดาพระพุทธรูปสิ่งใดองค์ประเสริฐ เพื่อให้พระเจ้าสีหฬมอบพระพุทธรูปไปบูชา

ครั้งนั้น พระราชาสีหฬได้ฟังคำของทูตและทรงทราบพระราชสาส์นแล้ว มีพระทัยยินดีเคลิบเคลิ้ม ทรงถามชนรุ่นเก่า ๆ ว่า แท้ก่อนเราไม่เคยได้ยินคำเช่นนี้ เพิ่งจะมาได้ยินเดี๋ยวนี้ และที่พระพุทธรูปองค์ประเสริฐของเรานั้น ควรจะให้เขาไปหรือไม่ ชนเหล่านั้นทูลว่า ขอพระราชาพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ได้ยินเรื่องราวที่เล่ากันสืบ ๆ มาว่า พระอรหันต์ ๒๐ องค์ กล่าวพยากรณ์ไว้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้จะไปชมพุกุวี่ป ทวนกระแสน้ำขึ้นไปโดยลำดับจนถึงต้นกำเนิดแม่น้ำ ยังมีพระธรรมิกราชองค์หนึ่งในประเทศนั้น ทรงพระปรีชาฉลาดในการสร้างสมบุญกุศล จะก่อนว่าพระหัตถ์ของพระพุทธรูปให้บิสิฐรย์ ทรงปฏิบัติบำรุงตลอดพระชนมายุ ครั้นพุทธศาสนาของเราทั้งหลายครบ ๒๐๐๐ ปี จะมีพระธรรมิกราชองค์หนึ่งครองราชสมบัติในนครสีหฬนี้ อัญเชิญพระพุทธรูปสิ่งใดกลับคืนมายังเกาะสีหฬ โบราณท่านว่าไว้ดังนี้ แท้บัดนี้ การให้พระพุทธรูปสิ่งใดแก่เขาเหล่านั้น จะควรหรือไม่ ขอพระองค์ทรงพิจารณาทราบด้วยพระองค์เองเถิด ขอพระ

พระเจ้าสีหฬ ได้ทรงฟังคำกราบทูลนั้นแล้ว จึงตรัสว่า เราจะยอมให้ แล้วทรงบูชาพระพุทธรูปสิ่งใด ๗ วัน ผู้ประพันธ์เมื่อจะแสดงข้อความนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

ครั้งนั้น พระราชาสีหฬ ทรงศรัทธาสาส์น มีพระทัยขึ้นบาน
เพื่อพูนเป็นอย่างยิ่ง ทรงเล็งคืบบูชาพระภิกษุสงฆ์ในนครของพระองค์
ทรงบูชาพระพุทธรูปสิ่งใด ๗ วัน ๗ คืน

ครั้นพระองค์ทรงบูชาครั้งนั้นแล้ว จึงทรงอัญเชิญพระพุทธรูปสิ่งใดที่พระทัยอธิษฐานว่า ข้าแต่พระสัพพัญญูพุทธเจ้าเจริณ บัดนี้มีพระธรรมราชาองค์หนึ่ง ปรากฏพระนามว่า พระร่วงผู้ทรงชัย มีอิทธิฤทธิ์และความเข้มแข็ง ประกอบด้วยศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาของพระองค์ พระร่วงเจ้านั้น ทรงสั่งให้พระเจ้าวิธรรมราชอัญเชิญพระองค์ไปบูชาเพื่อประโยชน์ เกื้อกูล สาธุ ขอพระองค์เสด็จไปยังชมพุกุวี่ปเพื่ออนุเคราะห์พระร่วงเจ้านั้น อนึ่ง ในเวลาเสด็จไป ขอได้

โปรคทรงแสดงปาฏิหาริย์แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้น ให้เจ้านายทั้งหลาย

มีพระวรวงศ์กล้าหาญเป็นประมุข ได้เห็นปาฏิหาริย์ของพระองค์

ครั้นพระเจ้าสีหลอธฐฐานคั่งนี้แล้ว จึงอัญเชิญพระพุทธรูปสี่หังคองค์ประเสริฐไปถวายเคื่องบูชาพิเศษเป็นอันมาก ประดิษฐานไว้บนบัลลังก์ประเสริฐซึ่งได้ตกแต่งแล้ว ท่ามกลางลำเรือสำเภaprเสริฐที่ได้ประดับประดาไว้ ทรงนมัสการแล้ว จักราชบรรณาการอีกส่วนหนึ่งมอบกับมือราชทูต แล้วเสด็จกลับนคร

ครั้งนั้น พวกคนเรือแล่นเรือสำเภาไป จึงกลางสมุทร สายชักใบบนเสาศระโคงกัลลไม่ได้ สายสมอก็ทอดลงไม่ได้ เรือกระทบหินโสโครกไถ่น้ำแตกละเอียดเป็นจุณไป คนจนน้ำเป็นเหื่อเต่าปลาหมก ส่วนพระพุทธรูปสี่หังคก็ท้นน้ำ แต่ไม่จม ลอยอยู่บนผิวน้ำ มีอาภากรนั่งอยู่ตามธรรมคา เป็นที่งามประทับใจด้วยสิริวิลาส บ่ายพระพักตร์ลอยมายังรัฐของพระเจ้าศรีธรรมราช

กาลนั้น เทวคาประจำสมุทรและเทวคาประจำอากาศ ไปประชุมกันหมดที่เทวสมาคม จึงมิได้ช่วยป้องกันรักษาพระพุทธรูปสี่หังค นำจะมีฝ่ายตามฝ่ายตอบในกรณีนี้ คือฝ่ายตาม จะถามว่า พระพุทธรูปสี่หังคลอยน้ำได้ นี่ เป็นด้วยการแสดงฤทธิ์ของเทวคาใช่ไหม ? ฝ่ายตอบ จะตอบว่า ไม่ใช่ ถามว่า ทำไมจึงไม่ใช่ ? ตอบว่า ถ้าเป็นด้วยการแสดงฤทธิ์ของเทวคา เทวคาเหล่านั้น ก็จะถูกเทวคาด้วยกันคิดเคียนว่า ทำไมละทั้งพระพุทธรูปสี่หังคองค์ประเสริฐ ปล่อยให้ลอยอยู่กลางสมุทร และทั้งจะต้องขาดประชุมเทวสมาคมด้วย เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่การแสดงฤทธิ์ของเทวคา ถามว่า ถ้ากระนั้น เป็นการแสดงฤทธิ์ของใคร ? ตอบว่า เป็นการแสดงฤทธิ์ของพระพุทธรูปสี่หังคเอง ถามว่า ถ้าพระพุทธรูปสี่หังคมีฤทธิ์านุภาพ ทำไมจึงไม่คุ้มครองรักษาคคนที่เข้ามาอัญเชิญพระองค์ท่าน ปล่อยให้เขาถึงความฉิบหายล้มตาย แม้พระองค์ท่านก็ต้องลอยอยู่กลางสมุทร จะไม่ใช่การแสดงฤทธิ์ของพระพุทธรูปสี่หังคระมัง ? ฝ่ายตอบ จะตอบว่า การฉิบหายล้มตายของคนเหล่านั้น เป็นด้วยบุพกรรม (กรรมเก่า) ของเขาเองโดยแท้ พระพุทธรูปสี่หังคคุ้มครองรักษาคคนเหล่านั้นในทะเลไม่ได้ จริงอยู่ ชื่นชื่อว่าบุพกรรม แม้เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ เหมือนพระเจ้าวิทูษะรบกับศากยะราช พระศาสดาของเราทั้งหลายห้ามกษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่ายถึง ๒ ครั้ง ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ พระศาสดาเสด็จกลับ กษัตริย์ศากยะทั้งหลายจึงตายหมด พระเจ้าวิทูษะเสด็จกลับพร้อมด้วยกองทัพ นอนที่หาคทรายในแม่น้ำอจิรวดี พอตกก็ฝนตกท่าใหญ่ท่วมผู้คนเหล่านั้นตายหมด แล้วยังถูกระแสน้ำพัดพาไปในสมุทร และเดี๋ยวนี้ พระพุทธรูปสี่หังคไม่มีชีวิต แต่มีฤทธิ์ ก็ด้วยแรงอธิษฐานของพระ-

อรหันต์ แรงอธิฐานของพระเจ้าสีหฬ และแรงศาสนาของสัมมาสัมพุทธ ไม่ใช้ลำพังองค์
ท่านเอง เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่อาจคุ้มครองรักษาพวกเหล่านั้นได้ ครั้นแล้ว ฝ่ายตามไม่รู้จะ
ตามอย่างไรต่อไป ก็ยอมรับว่าถูกแล้ว เป็นเรื่องปฏิกิริยาของพระสติงค์

ในกาลเมื่อพระพุทธสติงค์มาใกล้แคว้นศรีธรรมราชนั้น เทวคาประจำสมุทรกลับมา
จากสมาคม เห็นพระพุทธสติงค์แล้วจึงเข้าฝัน บอกพระเจ้ากรุงศรีธรรมราชว่า ข้าแต่
มหาราช พระองค์ส่งราชทูตชื่อนั้นไปขอพระพุทธรูปสติงค์ในสำนักพระเจ้าสีหฬ พระเจ้าสีหฬ
ทรงบูชาพระสติงค์องค์ประเสริฐตลอด ๗ วัน แล้วอัญเชิญมามอบกับมือราชทูต ฝ่ายราชทูต
อัญเชิญพระสติงค์มาถึงกลางสมุทร เรือแตก คนเหล่านั้นตายหมดในสมุทร แต่รูปพระสถูปพญ
พุทธนั่งลอยมาบนผิวน้ำอีก ๓ วัน จากวันนั้น ก็จะมีถึงที่นี้ พระองค์จึงเตรียมเรือไว้ก่อนรับ
ด้วยเครื่องสักการะโคยถ้วน ครั้นกล่าวดังนี้แล้วก็หายไป พระเจ้าศรีธรรมราชตื่นบรรทมด้วย
อาณภาพเทวคา จึงทรงเรียกประชุมพวกชาวเรือโคยถ้วน จัดเรือสำเภาใหญ่ลำหนึ่งกับเรือ
เล็ก ๗ ลำ บรรทุกเครื่องบูชาสักการะพร้อมสรรพ ให้ไปค้นหาพระพุทธรูปสติงค์ คนเหล่าน
ั้นเห็นพระพุทธรูปองค์ประเสริฐนั่งอยู่บนผิวน้ำ ต่างก็มีใจเต็มตันไปด้วยความปีติ นมัสการ
แล้วช่วยกันยกพระพุทธสติงค์ขึ้นประดิษฐานบนอาสนะที่ตกแต่งไว้กลางลำเรือสำเภาใหญ่ บูชา
แล้วแล่นเรือกลับ เมื่อเวลาจะมา ได้ใช้เรือเร็วลำหนึ่งล่องหน้าไปทูลข่าวนั้นแก่พระเจ้าศรี
ธรรมราช

พระเจ้าศรีธรรมราชทรงทราบข่าวนั้นแล้ว ทรงพระโสมนัสอย่างยิ่ง ยกพระหัตถ์ขึ้น
เหนือพระเศียรถวายนมัสการ เมื่อสรรเสริญพระคุณของพระพุทธรูป จึงตรัสว่า

โอโฮ พุทธคุณ	นาม	อุปปเมยโย อจินโตโย
อญญ	พุทธโป โห	นิชชีโว นิจโจโล สติ
ภิกขุ	ภิกษุ นาย นาวาย	ชวานโต อากโต มม
อิโต ยาว	ชีวนโตหิ	อิมสุส สรณิ คม
ธมมสุส	สรณญายปี	สจฺจนสุส สรณิ คมาติ.

โอ ! พระพุทธคุณ หาที่เปรียบมิได้ คิดไม่ถึง พระพุทธรูปองค์
นี้แล ปราศจากชีวิต เคลื่อนเองมิได้ แต่เป็นคั่งว่ามีสติ เห็นภัยในวิภวสงสาร
เมื่อเรือแตกยังลอยมาหาเราได้ ทั้งแต่ันต่อไปตลอดชีวิต เราขอถือพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก ฯ

ครั้นทรงสรรเสริญพระพุทธรูปอย่างนั้นแล้ว ทรงจัดแจงการรับรองไว้ทำ คอยการมา
ของพระพุทธรูปสัก ครั้นถึงวันที่ ๓ เรือบรรทุกพระพุทธรูปมาถึงท่าเรือ คนเหล่านั้นจึงกราบ
ทูลให้ทรงทราบ พระองค์บ่าวประกาศชาวเมืองให้ถือเครื่องบูชาไม้ของหอมและดอกไม้เป็นต้น
ทรงจัดเครื่องบูชาพิเศษเป็นอันมาก เป็นต้นว่าหม้อทองหม้อเงิน เต็มไปด้วยของหอมดอกไม้
และผงจันทร์ และมีจามร พัดโบก ฉัตร ธงชัย ธงปฏิภาณ ล้วนแต่กำทองกำเงินประดับด้วยรัตน
๗ ประการ และเครื่องดนตรีมีองค์ ๕ พิณ ตะโพน เบิ่งมวง กลองทัด สังข์ บัณเฑาะว์
อันเป็นเครื่องประโคม เสกจ้อออกจากนครพร้อมด้วยกองทัพนับจำนวนมากเสด็จไปยังท่าเรือ ครั้น
ถึงแล้วเสด็จลงจากราชยานประนมหัตถ์ถวายนมัสการบูชาแล้ว ทรงสทูลพระพุทธรูปสัก เหมือน
ทูลพระเทพมงคลรังทรงพระชนมมัยอยู่ว่า

ภนฺเต สัพพัญญุสมฺพุทฺธ	สาธุ อากมฺนิ ตว
อิหิ เทวมนุสฺसानิ	มมาทิตานุกมฺปิตุ
อปิฉ สาสนํ คฺยุหิ	ปญฺจวสุสสสสุสสํ
อภิวทฺตมุ สัพพะเส	รํภาณมาทิตนฺตติ.

ข้าแต่พระสัพพัญญูพุทธผู้เจริญ การเสด็จมาของพระองค์เพื่อทรง
อนุเคราะห์เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในที่นี้ มีข้าพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นการ
ดีแล้ว อนึ่ง ศาสนาของพระองค์จงจำเริญอยู่ตลอด ๕๐๐๐ ปี เพื่อเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายมีพระร่วงเป็นอาทิ ฯ

พระเจ้าศรีธรรมราชทูลพระพุทธรูปสัหังคังคังนี้แล้ว ถวายนมัสการอัญเชิญให้ประดิษฐาน
บนวาทองแล้ว อัญเชิญเข้าสู่ภายในนครด้วยเครื่องบูชาสักการะพิเศษ ประดิษฐานไว้บนบัลลังก์
อันประเสริฐกลางมณฑปที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง

บริเวทท์ ๓ นิทานพระพุทธรูปสัหังคังเสด็จมาอึงชมพรวีป

จบแล้ว

บทที่ ๕

ครั้งนั้น พระราชา อุปราชา ยุพราช ราชบุตร์ เทวี และนางสนมกำนัล แวดล้อม
ด้วยกลุ่มประชาชนทั้งหมกและเสนาข้าราชการ บูชาพระพุทธสถิตินี้ถึงคัลลอก ๗ คิน ๗ วัน ด้วย
เครื่องบูชาพิเศษต่าง ๆ โดยราชานุภาพของพระองค์ และเทวดาทั้งหลาย มีอินทร์ พรหม
เป็นต้น ไพร่ปรายเครื่องบูชาสักการะทักให้ตกจากอากาศจุตสายฝนลงมาบูชาองค์พระพุทธ-
สถิตินี้ พระเจ้าศรีธรรมราชทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์อัศจรรย์นั้นแล้ว มีพระทัยเลื่อมใสเป็น
อย่างยิ่ง จึงเปล่งพระอุทานตรัสว่า

สพลี มม ขาติ หิ เทวคุรุ
สพลี นยนิ มม โลกนาถ
ยทิทํ ทว สาสามพุทฺธิ
อกริ มหิตํ ทว ปุชฺเณยํ
มมานุกมฺปาย กโรตุ ภนฺเต
สปาฏิหาริ ชนกายมฺหุเด
สุขาย หิตาย ชนสฺส วฑฺฒ
ปาเปตุ สกฺเค ปวเร ทิพฺเพ จาติ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การเกิดของ
ข้าพระพุทธเจ้าฉันว่ามีผล ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นที่พึ่งของโลก นัยน์ตาของ
ข้าพระพุทธเจ้าฉันว่ามีผล ข้าพระพุทธเจ้าได้ยกย่องหรือฟ้นศาสนาของพระองค์
แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำการสมโภชฉลองและบูชาพระองค์แล้ว ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ได้โปรดอนุเคราะห์เอ็นดูข้าพระพุทธเจ้า ขอได้
โปรดแสดงปาฏิหาริย์ท่ามกลางประชุมชน เพื่อเจริญสุขประโยชน์ของประชาชน
ขอให้เขาถึงสวรรค์ชั้นทิพย์อันประเสริฐ เทอญ ฯ

ขณะเมื่อพระเจ้าศรีธรรมราชกำลังอาราธนาอย่างนี้ พระพุทธรูปสถิตินี้ได้ลอยจากบัลลังก์
ประเสริฐที่ประดิษฐานอยู่ ขึ้นสู่อากาศ ประดิษฐานอยู่ในท้องฟ้า เปล่งรัศมี ๖ ประการไป
ทั่วทุกทิศ ด้วยแรงคำพยากรณ์เต็มของพระอรหันต์ ๒๐ องค์และด้วยแรงอธิษฐานของพระเจ้า
สถิต หมู่มหาชนเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วต่างก็ยกกระพุ่มมือประณมเหนือศีรษะของตน สรรเสริญ
พระพุทธคุณ โบกผ้าแช่ต้องสาธุการกระทำการบูชาสักการะ

ฝ่ายพระเจ้าศรีธรรมราช ทอดพระเนตรเห็นป้าท้าวหิรัญนัยแล้ว ได้ถวายนมัสการแล้ว
ลุกขึ้นเสด็จไปยังกองทัพของพระร่วงองค์ประเสริฐโดยด่วน ครั้นเล่าเรื่องราวทั้งหมดทูลถวาย
พระร่วง พระร่วงได้ทรงฟังแล้วมีพระทัยเปี่ยมไปด้วยปีติ ทรงยกอัญชลินทร์เหนือพระเศียร
สรรเสริญพระพุทธรูป ทรงบำวประกาศพลนิกายทั้งหมดให้ถือเครื่องบูชา พระองค์แคว่กล้อมไป
ด้วยอุปราช ยุพราช และหมู่อำมาตย์มีนายทหารผู้กล้าหาญเป็นหัวหน้า เสด็จเข้าไปในเมือง
ศรีธรรมราช ทรงดำเนินด้วยพระบาท แหงนพระพักตร์ทอดพระเนตรคูเมืองบน ทรงทำ
อัญชลีเหนือพระเศียร ถวายนมัสการพระพุทธรูปถึงองค์ประเสริฐ เมื่ออาราธนาให้เสด็จลงมา
ได้ทูลเป็นคำถวายว่า

ภนฺเต ภนฺเต โลกนาถ	ภนฺเต โลกมหิทธิกั
อหฺนํ ติภวเสฏฺฐิ	ปถมามิ อิตฺ ปุเร ฯ
อหฺนํ กตฺตกาโมมฺหิ	อาราธเตว ภาวสย
ขมฺพุทฺธิปมฺนุสฺสานิ	เทวานญฺจามกมฺปิตุ ฯ
ยวตฺตา สาสนา ตฺยํ	ติฏฺฐนฺติ อภิวตฺตํ
มม วาเส สุโขเทยฺย	อภีรรมตฺร อิตฺ ฯ
อมฺหากิ อนุกมฺปาย	ลฺลตํ สวียา ชลํ
ชินฺ โอรุยฺห เม สีส	นีสํ ชนสมมฺุเขติ ฯ

ข้าแต่พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ข้าแต่พระผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ในโลก
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าขอนมัสการพระองค์ผู้ประเสริฐในสามภพ
ข้าพระพุทธเจ้าใคร่จะอาราธนาอัญเชิญพระองค์จากที่นั้ไปประดิษฐานอยู่ในเมือง
โน้น เพื่อทรงอนุเคราะห์มนุษย์ชาวชมพูทวีป และเทวาททั้งหลาย ตรามเท่าที่
ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่เพื่อความเจริญ เมืองสุโขทัยเป็นที่อยู่ของข้าพระ-
พุทธเจ้า น่ารื่นรมย์ยิ่งกว่าเมืองนี้ ขอพระองค์โปรดเสด็จไปเพื่อทรงอนุเคราะห์
ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระพุทธผู้รู้เรื่องด้วยพระสติวิลาส จงโปรดลงมาประทับ
บนสิริระชาพระพุทธเจ้าก่อนหน้ามหาชนเด็ก ฯ

ขณะเมื่อพระร่วงเจ้าอาราธนาอย่างนี้ พระพุทธรูปองค์ประเสริฐเสด็จลงมาจากอากาศ
ประดิษฐานบนพระเศียรของพระองค์ ครั้นนั้นประชาชนชาวเมือง ทั้งในเมืองนอกเมืองและ

เหล้าทหารเป็นอันมาก ได้กระทำสาธารณภัยเสี่ยงกึกก้อง พระร่วงเจ้าทรงอัญเชิญพระพุทธรูป
 สติหังคณ์ด้วยพระเศียรไปประดิษฐานบนวอทอง ห้อมล้อมด้วยพระราชา อุปราช มีกองทหาร
 มากมายเหลือประมาณ พร้อมด้วยเครื่องบูชาสักการะมากมายมิได้ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูป-
 สติหังคณ์มาสู่เมืองสุโขทัย ดังนั้น ท่านผู้ประพันธ์เมื่อจะแสดงข้อความนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาให้
 เกิดรสในการฟังว่า

อติราชาวโร วรพทุธรูปี
 ขณณ โอศรี สิวสา วหนุโค
 กณณการขจิตเต วิมเล สิตเล^(๑)
 สิวิกา ปวเร นิสัทาปิย ตัม
 ๆ เป ๆ

พระราชผู้ประเสริฐยิ่ง (พระร่วงเจ้า) ทรงอัญเชิญพระพุทธรูป
 องค์ประเสริฐ ซึ่งลงมาจากอากาศในทันใดนั้น ด้วยพระเศียร นำมาประดิษ-
 ฐานบนวออันประเสริฐ ร่มเย็น สะอาดหมดจด ประดับด้วยช่อฟ้า แวดล้อม
 ด้วยตะโพน บัณเฑาะว์ สังข์ กลองขนาดใหญ่ เช่นกลองที่กลิ้งที่จะประมาณ
 และแวดล้อมด้วยการพ้อนรำขับร้องบรรเลง หาประมาณมิได้ มีเจ้านาย
 ข้าราชการทหารผู้องอาจกล้าหาญจำนวนมากนับไม่ถ้วน ทั้งมีทหารรถ ทหารม้า
 ทหารช้าง ทหารราบ จำนวนมากเหลือประมาณสุดที่จะพุดได้ แวดล้อมเป็น
 กระบวน

พระราชผู้ประเสริฐ พร้อมด้วยกระบวนกองทัพหาประมาณมิได้
 ทรงบำเพ็ญพระกุศลสุดที่จะประมาณ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปสติหังคณ์ประเสริฐ
 มาถึงเมืองสุโขทัยด้วยพระทัยว่าเริงยินดีเป็นอย่างยิ่ง ๆ
 ครั้นถึงแล้ว โปรดให้สร้างวิหารอันสมควร ตกแต่งเสร็จแล้วประดิษฐานพระสติหังคณ์
 ไว้ในวิหารนั้น ทรงตั้งเครื่องบูชาทั้งมวล เช่น ประทีป รูป ของหอม และพวงมาลัย ทรง
 บูชาเป็นนิจกาล

นิทานพระสัพพัญญูพุทธรูปสติหังคณ์มาเมืองสุโขทัย ฟังทราบดังได้กล่าวมาแล้วนี้

บริเวณที่ ๔ จบ

(๑) น่าจะเป็น สุกเล ซึ่งแปลว่า มีหินอย่างดี

บริเฉทที่ ๕

ต่อจากนั้น เวลาล่วงเลยมานาน พระร่วงนักรบทิวังคต ราชบุตร
ของพระองค์ทรงนามว่า พ่อขุนบาล (เมือง) ครองราชสมบัติตามลำดับ
พ่อขุนบาลทรงบูชาพระพุทธสิหิงค์ด้วยความเคารพ ทรงมั่นคงอยู่ในทศพิศ
ราชธรรม^(๑) เมื่อสิ้นบุญแล้วก็ทิวังคต พระราชบุตรมีพระนามปรากฏว่าลิไทย
ได้เป็นพระราชาครองราชสมบัติ ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธสิหิงค์โดยความ
ไม่ประมาท เพื่อให้ประดิษฐานอยู่ได้นาน พอสิ้นบุญก็ทิวังคตเช่นเดียวกัน

พระราชบุตรของพระเจ้าลิไทยปรากฏพระนามว่า เจ้าน้ำท่วม เมื่อ
สิ้นบุญแล้วทิวังคต ต่อจากนั้นมาถึงกษัตริย์พระนามว่า อัครดงลือไทย^(๒)
ครองราชสมบัติในสมัยนั้น พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิศราชธรรม มีพระเกียรติ
ยศปรากฏพระนามว่า พระธรรมราชา พระองค์ทรงทะนุบำรุงพระพุทธรูป
สิหิงค์เป็นนิจกาล พระองค์ทรงบำรุงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรง
ปกครองไม่เบียดเบียนราษฎร ทรงศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา ถึงวัน
พระ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ กระทั่งวันพระ ๘ ค่ำ ทรงรักษาศีล ๘ บ้าง คีล
๑๐ บ้าง เสมอมา พระองค์ทรงปกครองแคว้นแค้นและชนบทเหมือนพระร่วง
ทรงปกครองมาแล้ว

(๑) ทศพิศราชธรรม คือ ธรรมของพระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติ ๑๐ อย่าง ได้แก่ ทาน การให้ คีล การประพฤติ
สุจริตทางกาย วาจา บริจาค การเสียสละ อาชวะ ความซื่อตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ทปะ การประพฤติความ
เพียรทำประโยชน์ อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ขันติ ความอดทน เมตตา ความมีไมตรี
จิตรักใคร่

(๒) ลำดับกษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง ตามศิลาจารึก มีดังนี้

(๑) พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงกษัตริย์ในตำแหน่งพระพุทธสิหิงค์ว่า รตนรุโกล ซึ่งแปลว่าพระร่วงนักรบ

(๒) พ่อขุนบาลเมือง พ.ศ. — ๑๘๒๑

(๓) พ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๒๑ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๘๗๓

(๔) พระเจ้าลิไทยหรืออุทกโศกคตราช คือ เจ้าน้ำท่วม หรือ พระยาจมน้ำ ในนิทานพระพุทธสิหิงค์ ท่านผู้
ศรัทธาชื่อว่า อุทกโกลีโก นาม ราช

(๕) พระยาเลิไทย หรือ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ทรงแต่งไกรภูมิพระร่วง) ครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ.
๑๘๕๐ — ๑๘๕๔

(๖) พระยาไสยลือไทย พ.ศ. ๑๘๕๔

ครั้งนี้ พระราชทานครอยุธยา ทรงพระนามว่า รามาริบัติ^(๑) เห็นว่าพระธรรมราชาประมาท เป็นโอกาสแล้ว จึงเสด็จไปจากนครสองแคว^(๒) เข้าโจมตียึดเมืองสุโขทัยได้ แล้วมอบให้พระราชบุตร พระนามว่า เจ้าเพชร^(๓) ครอบครอง พระองค์เสด็จกลับอยุธยา

พระเจ้าอัครดลือไทย ทูลขอพระเมตตาจกเพื่อได้คืนไปครอบครอง เมืองอีก พระรามาริบัติโปรดให้ทำสังฆทาน แล้วประทานเมืองสองแควให้ครอบครอง

พระเจ้าอัครดลือไทย อัญเชิญพระสติหังคไปด้วย บุชายอยู่ในนครสองแควเป็นนิจกาล พระองค์ตั้งอยู่ในธรรม ครอบครองราชสมบัติตลอดพระชนม์ เมื่อสิ้นบุญแล้ว พระองค์ก็ทิวงกต นครสองแควกลับตกมาเป็นราชสมบัติของพระรามาริบัติอีก และพระรามาริบัติทรงรับพระสติหังคองค์ประเสริฐลงเรือใหญ่ไปประคิฐฐานบนอาสนะร่วมกับพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์มากองค์ด้วยกันในเมืองอยุธยา มีเครื่องบูชาสักการะเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นคนภายนอกจะสังเกตรู้ว่า พระพุทธรูปองค์ต่างจากพระพุทธรูปธรรมดา ย่อมรู้ได้ยาก

นิทานพระสติหังคองค์ประเสริฐออกจากการสุโขทัยมาถึงเมืองอยุธยา พึงทราบดังได้กล่าวมาแล้ว

บริเลทที่ ๕ จบ

(๑) สมเด็จพระรามาริบัติที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ. ศ. ๑๙๙๓ - ๑๙๑๒

(๒) นครสองแคว คือ เมืองพิษณุโลก

(๓) เจ้าเพชร ในหนังสือจินดามณีแปลว่า วัคคิเศษ คือ ชุนหลวงพะงั่ว ต่อมาได้เสวยราชย์ในอยุธยา ทรงพระนามว่า บรมราชาธิราชที่ ๑ เจ้าเพชรไม่ใช่พระโอรสของสมเด็จพระรามาริบัติ แต่เป็นพี่พระมหาดเล่ห์ของสมเด็จพระรามาริบัติ ส่วนพระโอรสของพระรามาริบัติคนนั้น คือ พระรามแก้ว

พระร่วง กับ กษัตริย์สหาย

จาก

ชินกาลมาลีปกรณ์

บันทึก จะกล่าวถึงเรื่องวงศ์ลาวสืบต่อไป

เล่ากันมาว่า ในกาลก่อน มีสัตว์คนหนึ่งได้ทำบุญไว้มากเกิดขึ้นด้วยอุปปาติกปฏิสนธิ^(๑) ปรากฏขึ้นที่ใต้ต้นพุทราต้นหนึ่ง ในที่อันเป็นร่มฉยสถานในนครยางคปุระ (เมืองเงินยาง) และสัตว์คนนั้น เพราะได้กระทำบุญไว้มาก จึงเป็นคัมภีร์ มีฤทธิ์ ประกอบด้วยเรียวแรง ความ ว่องไว ความบากบั่นบากบั่น มีวาจากนเชือดดี และมีทบะ คือเครื่องครัดคอหน้าที เพราะ ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๗ อย่างดังนี้ จึงเป็นหัวหน้าของมหาชน ได้สร้างนครยางคปุระขึ้น เป็นกษัตริย์องค์นครองราชสมบัติก่อนกษัตริย์อื่นในนครนั้น พระองค์ปรากฏทั่วแคว้นโยน (โยนก) ว่า ลาวจิงคราช ไดยินว่า ลาวจิงคราชนั้น มีพระราชบุตร พระราชธิดา พระราชปณิกา สืบต่อกันมา ๒๓ พระองค์ ครองราชสมบัติโดยลำดับ ในจำนวนกษัตริย์ เหล่านี้ กษัตริย์องค์สุดท้ายทรงพระนามว่า มังราย ประสูติที่ขุน จุลศักราช ๖๐๑ (พ.ศ. ๑๗๘๓)^(๒) เมื่อพระบิดาล่วงลับไปแล้ว พระองค์ทรงกระทำราชภิเษก เมื่อพระชนม์พรรษา ได้ ๒๒ ปี ในปีที ๒ จากราชภิเษกนั้น พระเจ้ามังรายพระชนม์ได้ ๒๓ ปี ทรงสร้างเมือง เชียงราย เมื่อจุลศักราช ๖๒๔ (พ.ศ. ๑๘๐๖) ในปีนั้น พระองค์เกิดพระราชบุตรพระนาม ว่า เจ้าเครือ ทอมาในปีที ๔ เป็นปีฉลู เจ้าครามเกิด พระเจ้ามังรายได้ยกเมืองเชียงของ^(๓) เมื่อจุลศักราช ๖๓๑ (พ.ศ. ๑๘๑๓) ต่อจากนั้น พระองค์ทรงสร้างกุนศร^(๔) เมื่อจุลศักราช

(๑) อุปปาติกปฏิสนธิ คือ ปรากฏร่างกายขึ้นมาเอง ไม่ได้อาศัยนิคมารคาเกิด หรือนัยหนึ่ง จะถือว่านิคมารคาไม่ปรากฏ ว่าเป็นใคร จึงเรียกว่า อุปปาติก

(๒) พุทธศักราชที่กล่าวในหนังสือทุกแห่งนับอย่างคัลลังกา คือ นับในปีปัจจุบัน ไม่ใช่ในปีที่ล่วงแล้ว จะเห็นได้ว่าพุทธ ศักราชของลังกามากกว่าของไทย ๑ ปี เช่น พุทธศักราชไทยได้ ๒๕๐๐ ปี พุทธศักราชลังกาก็จะเป็น ๒๕๐๑ ปี

(๓) ท่านผูกศัพท์มาว่า ธรบุรี คณฺหิ แปลว่า อีกเมืองเชียงของ

(๔) กุนศร แปลตามศัพท์ว่า นรทัญญา คนภายหลังเข้าใจว่า เมืองผาง

๖๓๕ (พ.ศ. ๑๘๑๗) ในปีนั้น พระองค์เกิดพระราชบุตรอีกองค์หนึ่งพระนามว่า เกริง^(๑) จากนั้นอีก ๒ ปี พระองค์ทรงทำสงครามกับพญากาว แล้วยึดเมืองทหบุรี^(๒) ได้ จากนั้นมาถึงปีกุน จุลศักราช ๖๔๙ (พ.ศ. ๑๘๓๑) กษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ พระเจ้ามังราย ๑ พระยาเมือง ๑ พระเจ้าโรจ^(๓) ๑ เป็นพระสหายกัน นัดประชุมกันในสถานที่แนะนำ การแพ้ การชนะ ผูกมิตรภาพซึ่งกันและกันแน่นแฟ้น แล้วต่างก็เสด็จกลับนครของตน ๆ ทำนานเดิมปรากฏดังนี้ จากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้ามังรายได้ส่งเจ้านายให้เป็นไส้ศึกในนครทหิปัญชัย ลำดับนั้นพระเจ้ามังรายซึ่งมีพระชนมายุ ๕๓ ปี ในปีมะโรง จุลศักราช ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๓๖) พระองค์มีทหาร ๑ แสน แวกล้อมเสด็จมานครทหิปัญชัย ทรงทำสงครามกับพระเจ้าผู้บาซิบได้พระเจ้าผู้บาซิบไปแล้ว ทรงได้ชัยชนะ โปรดให้ยกเสวกถลันขึ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแคว้นโยน (โยนก) ทั้งสิ้นและในนครทหิปัญชัย จากนั้นพระองค์ทรงสร้างนครเชียงใหม่^(๔) ในท้องที่ระหว่างภูเขาลูกศิรี (คอยสุเทพ) กับแม่น้ำปิง^(๕) เมื่อปีวอก จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๔๐) เมื่อพระเจ้ามังรายรบกับพระเจ้าผู้บาซิบชัยชนะแล้ว พระเจ้าผู้บาซิบพร้อมด้วยบริวารเสด็จหนีไปนครเขลางค์ ถึงแม่น้ำเจ้าปิงนครเขลางค์ ไม่อาจข้ามยังอยู่ได้ จึงเสด็จหนีไปทางทิศใต้พร้อมกับเจ้านครเขลางค์ ผู้เป็นพระราชอนุชาของพระองค์ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองหนีไปทางทิศใต้ พระเจ้ามังรายได้เกณฑ์ชนชาวมลิกกะ^(๖) ผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่ในนครเขลางค์ และมลิกกะผู้เป็นใหญ่ขึ้นนั้นได้ชักชวนชาวนครทั้งหมดละทิ้งนครเขลางค์เก่า^(๗) เสีย แล้วสร้างเมืองเขลางค์ใหม่นั้นขึ้น เมื่อปีฉลู จุลศักราช ๖๖๓ (พ.ศ. ๑๘๔๕) ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปีจุลศักราช ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๐๖๐) นครเขลางค์นั้นมีเจ้าครองราชสมบัติ ๕๕ พระองค์ โดย

(๑) ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์เขียนตัวบาลีว่า กุสฺส ปุกฺโก เทวฺย นาม ราชา ชาโก คำว่า เทวฺย น่าจะคัดลอกจากต้นฉบับผิด เพราะต้นฉบับคงจะเป็นอักษรขอม ในต้นฉบับคงจะเขียนด้วยอักษรขอมว่า เกริง แต่ผู้อ่านคงจะอ่านตัว ก เป็นตัว ก และอ่านตัว ง เป็นตัว ข ไป เกริง จึงกลายเป็น เทวฺย นามที่แท้จริงนั้น คือ เจ้าเกริง ซึ่งเป็นสำเนียงชาวเหนือ ใกล้เคียงกับ “เกรียง” ตามสำเนียงใต้ และคำว่า เทวฺย นี้ ก็มีในพื้นแห่งเดียว ในเรื่องต่อไปเมื่ออ้างถึงพระราชบุตรของพระเจ้าผู้บาซิบว่า เกริง ตลอด จึงเห็นได้ว่าที่เขียนว่า เทวฺย นั้นผิดแน่ ที่ถูกต้องเป็น เกริง สอบต้นฉบับใบลานเดิม เป็น เกริง

(๒) ทหบุรี เข้าใจว่าให้แก่เมืองมอญ คำว่า ทห แปลว่า ไข่, สละ, มอญ, เมืองมอญเป็นชื่อเมือง

(๓) พระเจ้าโรจ คือ พระเจ้าเวรมาคาแห่ง ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๑ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๘๗๓

(๔) ทำเนียบกษัตริย์บาลีว่า นพพิสิณคว

(๕) คือ แม่น้ำปิง

(๖) ชนชาวมลิกกะในที่นี้ เข้าใจว่าเป็นชนชาติไทยใหญ่ คือ เงี้ยว

(๗) นครเขลางค์เก่า ที่ชื่อวันเรียด ลำปางหลวง อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ลำดับนับจำนวนปีล่วงแล้วได้ ๒๑๕ ปี

ต่อมาได้รัชชนะพระเจ้าภูบาแล้ว พระเจ้ามังรายได้สร้างนครกุมภาม^(๑) เมื่อจุลศักราช ๖๖๕ (พ.ศ. ๑๘๔๗) แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์กู่คำ^(๒) ขึ้นในนครนั้น เรียงรายไปด้วย พระพุทธรูป ๖๐ องค์ พระเจ้ามังรายมีพระชนมายุ ๗๒ ปี^(๓) เป็นราชกุมารอยู่ ๒๒ ปี ครองราชสมบัติในแคว้นโยน (โยนก) แห่งเดียว ๓๑ ปี และครองราชสมบัติในแคว้นโยน (โยนก) บ้าง ในแคว้นพังก์^(๔) บ้าง ๑๔ ปี สวรรคตเมื่อจุลศักราช ๖๗๓^(๕) (พ.ศ. ๑๘๕๕)

เรื่องพระเจ้ามังราย

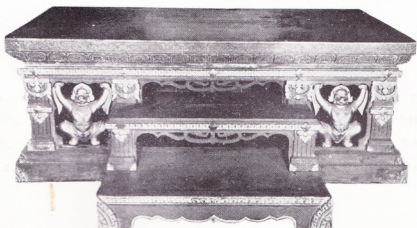
จบ

(๑) นครกุมภาม ในพงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร เรียก นครกุมภาม ปัจจุบันนี้เป็นที่ตั้งอำเภอสารภีใน จังหวัดเชียงใหม่ และในหนังสือเล่มนี้ (ชินกาลมาลีปกรณ์) หน้า ๑๐๔ มีชื่อเรียกภาคกุมภาม

(๒) เจดีย์กู่คำ อยู่ในท้องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอปัจจุบัน บัดนี้เหลือแต่ฐานเจดีย์ องค์เจดีย์พังทลายไปแล้ว

(๓) และ (๔) ในพงศาวดารโยนกว่า “อยู่จำเริญมาจุลศักราช ๖๗๔ มีมะเส็งนพทก เจ้าพระยาเมืองรายมีพระชนมายุได้ ๘๐ ปี อยู่มาวันหนึ่ง เสกไปประพาสกลางกลางเมือง อสุณีบาทกคกต้องเจ้าพระยาเมืองรายทิววกคในท่ามกลางเมืองนั้น อยู่ใรราชสมบัติได้ ๖๐ พรรษา เป็นลำดับที่ ๒๕ นับแต่ลาวจักรราช”

(๕) แคว้นพังก์ คือ แคว้นเชียงใหม่

พระแท่นมนังคศิลา

(บน) แผ่นหินของเดิม

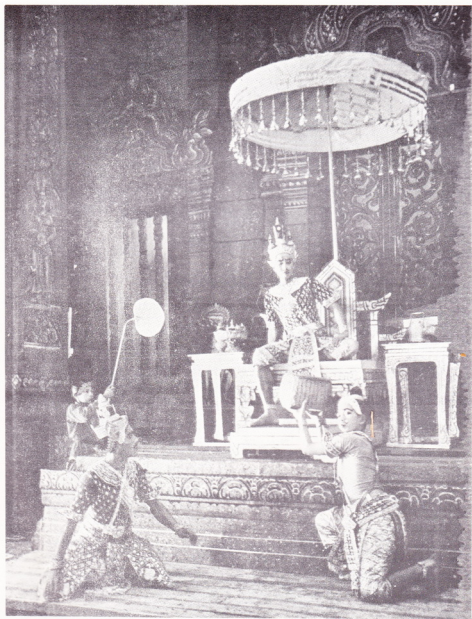
ฐานรองทำด้วยไม้ ฝีมือออกลายของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานวชิรานุวัตตวงศ์
มีกล่าวถึงไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

“ขการหินนี้ ชื่อมนังคศิลาบาตร สถาปไว้หินนี้ จึงทั้งหลายเห็น ”

“ ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๑๘๓๕) ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชชนาลัย
สุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า จึงให้พันขการหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับ
เดือนออก แปรวัน ฝูงปู่ครูเถรมหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขการหินนี้ สวดธรรมแก่อุบาสกฝูง
ท่วยจำศีล ฝึกใช้วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่ง
เหนือขการหิน ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้านถือเมืองกัน ”

(ล่าง) ถ้วยขยายให้เห็นลวดลายจำหลักของพระแท่นมนังคศิลา

นักคุ้ม ขำหลวงขอม นำขะลอมบรรจุน้ำ ฉวยหัวพันธนูสุริยวงศ์
ในการแสดงละคร เรื่อง พระร่วง หรือ ขอมดำดิน
พระราชพิธีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ โรงละครอนุกิตติการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

แสดงเรื่องพระร่วง

ตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี

ประกอบบทละคอน เรื่อง พระร่วง หรือ ขอนคำลีน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อจุลศักราชประมาณ ๖๐๐ ปี หรือพระพุทธศาสนายุคกาลประมาณ ๑๗๘๐ พรรษา แผ่นดินซึ่งเป็นประเทศสยามเวลานี้ ตอนใต้เป็นอาณาเขตของขอมอยู่มาก เมืองละโว้ (คือเมืองลพบุรีทุกวันนี้) ก็เป็นเมืองส่วยขึ้นประเทศขอม และในละโว้นั้นมีทะเลสาบอันหนึ่งซึ่งน้ำจืดบริสุทธิ พวกพราหมณาจารย์ขนานนามว่า ทะเลชุบศร อาศัยเหตุตามลัทธิในศาสนาพราหมณ์ ถือกันว่า เมื่อพระนารายณ์เฝ้าคารลงมาเป็นพระรามนั้น แม้จะแผลงศรผาลาญศัตรูเมื่อใด ย่อมเอาคมพระแสงศรลงชุบในห้วงน้ำอันมีในทีเกล็ดเสียก่อนแล้วจึงแผลง บรรดาห้วงน้ำที่พระรามวาทารได้ชุบพระแสงศรต่อมาจึงเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ทุก ๆ แห่ง และทะเลชุบศรนี้ เป็นที่อ้างแห่งหนึ่งว่า เป็นห้วงน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยอาณาภาพของพระราม หรือของพระลวะ (ลพ) ผู้เป็นราชโอรส ซึ่งเป็นผู้มีฤทธาานุภาพมาก ต่อมาจึงเอานามของพระลวะมาขนานเป็นนามเมืองว่าละโว้ แท้ที่จริงชื่อที่เรียกว่าเมืองละโว้นี้ เห็นว่าน่าจะถ่ายมาจากเมืองลวะปุระในมัธยมประเทศ (อินเดียน) ซึ่งว่าเป็นเมืองที่พระลวะสร้างนั้นเสียด้วยซ้ำไป ชื่อลวะนี้ ชาวอินเดียเองแผลงเป็นละพะก่อน (เพราะอักษร ว ในภาษาสันสกฤตเป็น พ ในภาษาประกฤต) เพราะเหตุนี้จึงเป็นลพในภาษาไทย เลยเป็นชื่อเมืองลพบุรี ที่จริงชื่อเก่าเรียกว่าละโว้ ใกล้กับศัพท์ลวะเดิมมาก เป็นที่เสียค่ายของผู้อุปมาภาษาวิจารณ์ ที่เมืองนี้ไม่ใช่ชื่อละโว้อย่างเดิม

อาศัยเหตุที่น้ำทะเลชุบศรเป็นน้ำที่ถือกันว่าประกอบด้วยสิริมงคลคงได้กล่าวมาแล้วนั้น พระเจ้าแผ่นดินขอมจึงได้ตั้งพระราชกำหนดให้พ่อเมืองละโว้ตักน้ำทะเลชุบศรไปส่งยังพระนครหลวง ซึ่งเป็นราชธานีของประเทศขอม ไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธีกำหนด ๓ ปี ครั้ง ๑

ในที่นี้ควรจะอธิบายความเพิ่มเติมไว้สักหน่อยหนึ่ง เพื่อให้ผู้ศึกษาพงศาวดารและประเพณีโบราณเข้าใจความชัดขึ้น ความอธิบายนี้เป็น ๒ ข้อดังนี้ คือ

๑. มีธรรมเนียมของชาวอริยกะแต่เดิมมา ที่ทำพิธีถวายอภิเชกแก่พระเจ้าแผ่นดินของตนแต่แรกได้ผ่านพิภพ พิธีอภิเชกนี้ยะ อย่างหนึ่งนั้น เรียกว่ามูรธาภิเชก คือพระเจ้าแผ่นดินทรงน้ำอภิเชก พิธีมูรธาภิเชกนี้ไม่ได้ทำแต่เวลาเสด็จผ่านพิภพเท่านั้น ถึงในการพระราชพิธีสำคัญอย่างอื่น ๆ ที่ถือเอาความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ ก็ย่อมมีการทรงมูรธาภิเชก พิธีอันนี้พวกพราหมณาจารย์ได้นำเข้ามาสู่ประเทศสยามและประเทศชอม และยังคงใช้อยู่เป็นพระราชประเพณีจนทราบเท่าทุกวันนี้ ตามคัมภีร์พิธีไสยศาสตร์ (มีพระโอคะระยะพราหมณะ อันเป็นอัครกถาแห่งพระคัมภีร์ทุกเวท และพระคัมภีร์พราหมณะ อันเป็นอัครกถาแห่งพระคัมภีร์ยชุเวท เป็นอาทิ) น้ำที่ควรใช้เป็นน้ำมูรธาภิเชกนั้น ต้องนำมาจากห้วงน้ำล้วนแต่ที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ น้ำในที่นี้มีสวัสดิมงคลแก่ใจ ๆ ในแคว้นแคว้นพระราชอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นก็ตองนำมาถวายเป็นน้ำสรงมูรธาภิเชกด้วย เพราะฉะนั้น จึงมีพระราชกำหนดบังคับไว้ให้หัวเมืองซึ่งเป็นราชธานีมา ส่งน้ำอันมีสวัสดิมงคลมาถวาย สำหรับสรงมูรธาภิเชกเป็นสำคัญในความยินยอมเป็นราชขอบเขตสีมาด้วยอีกประการ ๑ ถ้าเมืองใดไม่ส่งก็เป็นอันแสดงกิริยาที่ไม่ยอมเป็นราชธานีมา ชักแข็งต่อพระราชอำนาจ เป็นเหตุที่ต้องปราบปรามและเอาโทษฐานกบฏ เป็นประเพณีแต่โบราณดังนี้

๒. คำว่า “พ่อเมือง” กับ “เจ้าเมือง” ๒ คำนี้ผิดกันมาก ถ้าพิจารณาที่คำศัพท์ที่ใช้ คงจะเข้าใจได้ว่า คำว่า “พ่อเมือง” นั้น หมายความว่าชาวเมืองนั่นเอง ที่ราษฎรพลเมืองยินยอมพร้อมกันยกขึ้นเป็นหัวหน้าอย่างเป็นพ่อปกครองครอบครัวยุคชาวเมืองนั้น จึงเรียกว่า “พ่อเมือง” ตำแหน่งที่เรียกว่า “เจ้าเมือง” นั้น ความหมายว่าผู้ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของประเทศตั้งแต่งตั้งไปอยู่ ควบคุมราชการต่างพระเนตรพระกรรณ คือเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน ผิดกันกับพ่อเมือง โดยอธิบายดังนี้ พระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้ เพราะฉะนั้น พระร่วงนั้นเป็นไทยชาวเมืองละโว้ ถ้าเป็นขอมคงจะตั้งเป็นเจ้าเมือง

ตำนานเรื่องพระร่วงพ่อเมืองลพบุรีได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยนี้ มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ เรื่องราวที่กล่าวเล่าโดยหลงปฏิกิริยาเกินไป มีใจความดังนี้ว่า

๑. นายกองเกรา พ่อเมืองละโว้ ซึ่งเป็นนายกองส่งส่วยน้ำ มีบุตรชายคน ๑ ชื่อนายร่วง

เมื่อนายกงเกราทนาย นายร่วงได้แทนที่ และนายร่วงนั้นมีอำนาจวาจาสิทธิ์ว่าให้อะไรเป็นอย่างไร ก็เป็นได้อย่างนั้น ครั้นถึงคราวส่งถ้วยน้ำทะเลชุบศรไปพระนครหลวง นายร่วงเห็นว่าคักน้ำใส่คุ่ม ขนไปลำบากนัก จึงให้เอาไม้สานชะลอมเอาไปจุ่มลงในทะเลชุบศร แล้วส่งให้น้ำอยู่ในชะลอม น้ำก็ไม่รั่วชะลอมไปได้ นักกุ่มเจ้าพนักงานขอมที่มาเร่งส่งน้ำเห็นคังนั้นยังไม่สิ้นสงสัย นายร่วงจึงส่งให้น้ำไหลออกมาเสียหมดชะลอม นักกุ่มก็ตกใจกับปาฏิหาริย์ของนายร่วง รีบนำชะลอม น้ำไปถวายพระเจ้าพันธุรมุสรีวงศ์ พระเจ้าแผ่นดินขอม ณ พระนครหลวง กราบทูลให้ทราบว่ามีบุญเกิดขึ้นที่เมืองละโว้ พระเจ้าพันธุรมุสรีวงศ์ได้ทรงทราบดังนั้น ทรงพระดำริเกรงว่า นายร่วงจะเป็นราชศัตรู จึงให้ขอมไปจับนายร่วงมาถวาย ถ้าจะจับเป็นมาได้ก็ฆ่าเสีย ขอมนี้ก็มีฤทธิ์ ได้รับรับสั่งแล้วก็คำแตรกแผ่นดินมา จึงเรียกว่าขอมคำดิน นายร่วงได้ทราบข่าวว่า พระเจ้าพันธุรมุสรีวงศ์จะให้จับตัว จึงหนีขึ้นไปบวชเป็นภิกษุอยู่ที่เมืองเหนือ จึงเรียกว่าพระร่วง ไปอาศัยอยู่ที่วัด ณ เมืองสุโขทัย (ในที่นี้ข้าพเจ้าต้องกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับท่านผู้รวบรวมพงศาวดารเหนือ ในข้อที่อธิบายว่า ที่เรียกว่า พระร่วงนั้น เพราะไปบวช ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่าน่าจะเรียกว่าพระร่วงอยู่ก่อนแล้ว โดยเหตุที่คำว่าพระนี้ ในภาษาไทยโบราณใช้เรียกผู้ที่นับถือทั่วไป ภิกษุเป็นที่นับถือจึงเรียกว่าพระ แต่พระเป็นคำเรียกยกย่อง กฤตสิทธิ์เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พ่อเมืองก็คงเรียกว่าพระอยู่แล้ว พระก็คงจะให้เรียกกันว่า พระร่วงมาแต่ก่อนบวชแล้ว เปรียบอย่างชาวเขียงใหม่เรียกใคร ๆ ที่เขานับถือว่าเจ้าทั้งนั้น ภิกษุเรียกว่าเจ้า คังนั้นเป็นตัวอย่าง) วันหนึ่งพระร่วงลงมาทักควักอยู่ ขอมคำดินไปโผล่ขึ้นในลานวัด แลเห็นพระร่วงไม่รู้จัก จึงถามว่านายร่วงชาวละโว้ที่หนีขึ้นมาอยู่สุโขทัยนั้นอยู่ที่ไหน พระร่วงจึงสั่งว่าคอยอยู่ที่นี้เถิด จะไปบอกพระร่วงมาให้ ด้วยอำนาจวาจาสิทธิ์ของพระร่วง ขอมก็กลายเป็นหิน เลยติดแผ่นดินอยู่ที่ตรงนั้นจนตราบเท่าทุกวันนี้ (ที่ในเมืองสุโขทัยทุกวันนี้ ก็ยังมีหินก้อนใหญ่ก้อนหนึ่งเป็นหินเขียวจมอยู่ในแผ่นดินที่ลานวัดพระมหาธาตุ ใครไปเที่ยว พวกชาวเมืองเขียงให้ดูได้ว่า นั่นแหละขอมคำดิน คังข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้วโดยละเอียดในหนังสือเรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง") ในขณะนั้น พ่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยสิ้นพระชนม์ลง ไม่มีผู้ใดจะสืบพระวงศ์ เมื่อภิกษุที่พาไปแพรหลายว่า พระร่วงมีวาจาสิทธิ์ได้สาปขอมให้กลายเป็นหินไปได้ คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นผู้มีบุญญาภาพ จึงพร้อมกันอัญเชิญให้ลาผนวชออกครองราชสมบัติ ณ กรุงสุโขทัย ถวายพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์าริบทิ (ศรีอินทราทิตย์)

เรื่องตำนานที่กล่าวมาในหนังสือพงศาวดารเหนือคังนี้ ผู้อ่านที่ไม่มีความเชื่อถือในกา

ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ให้อ่านแล้วก็เลยเหมาเอาว่าเป็นนิทานแต่งขึ้นเล่าเล่นทั้งอัน เหมือนเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ เพลวไหล ไม่สมควรที่จะเอาใจใส่ต่อไป แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้าเองเห็นว่า จะเป็นนิทานไปหมกที่เดียวไม่ได้ คงจะมีเรื่องจริง แต่หากเล่าต่อเติมเพิ่มความอัศจรรย์ต่าง ๆ ขึ้น ตามนิสัยของคนในชั้นหลังที่ชอบเล่าเรื่องอะไรให้วิเศษแปลกประหลาด เป็นอกนิหารของเจ้านายที่ทนนับถือ ความจริงอันควรเชื่อได้ในเรื่องนั้นๆ คือพระร่วงนี้ได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นวีรบุรุษเป็นผู้มีสติปัญญาไหวพริบ เช่นการคิดภาษะนออย่างใหม่ขึ้นใช้ทักน้ำ ที่เรียกว่า ชะลอม นั้น น่าจะมุ่งความแก่เพียงว่าเป็นภาษะนที่สานด้วยไม้อย่างชะลอม ไม่ใช่ปั้นด้วยดินอย่างคุ่มหรือโอ่ง และไม่ใช่ว่าเป็นชะลอมตาห่าง ๆ อย่างที่ใช้ใส่ผลไม้ คงเป็นคาน้ำ และมีชั้นยาภายในจึงทักน้ำได้ไม่รั่ว กล่าวโดยย่อ คือพระร่วงเป็นผู้คิดทำกระออมกรขึ้น เป็นของคิดขึ้นใหม่ จึงพากันตื่นตื่นเห็นเป็นวิเศษ ที่ว่าวาจาสิทธิ์นั้นก็อาจจะอธิบายได้ว่า พระร่วงเป็นผู้ที่พลเมืองนิยมนับถือมาก จะมีปัญหาสิ่งอะไรก็เป็นไปตามปัญหาทุกประการ จึงเป็นผู้ที่ควรพระเจ้าพันธุ์มยุรีวงศ์จะทรงวิทกว่า จะเป็นหัวหน้านำไทยที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาให้กำเริบ และต้องให้คิดกำจัดเสีย ส่วนนายทหารที่ส่งมานั้น ก็คงจะเป็นผู้ฝีมือ และทั้งจะให้โอกนิหารพระร่วงมากหนักขึ้น จึงต้องกล่าวว่ามิถุทธิ์มีเคขมาก ส่วนข้อที่ว่าคำคินมาจากเมืองขอมนั้นน่าจะมากเกินไป อันที่จริงคงจะยกเข้ามาตรง ๆ ก่อน พระร่วงจึงได้ทราบเหตุและหลบไปบวชเสียที่สุโขทัย ถ้าขอมได้คำคินมาแก่พระนครหลวง ที่ไหนพระร่วงจะได้รู้ตัวและหลบหนีไปได้ ฝ่ายนายทหารขอมเมื่อมาใกล้ละโว้ ทราบว่าพระร่วงหนีไปแล้ว ครั้นว่าจะยกติดตามไปก็ไม่สะดวก ด้วยเหตุที่สุโขทัยเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่ภายนอกขอบขัณฑสีมาของพระเจ้าพันธุ์มยุรีวงศ์ ทัพที่ยกมาก็จะเกดเจมาแต่เพียงพอรบละโว้ซึ่งเป็นเมืองเล็ก หากจะยกจู่โจมเข้าไปในแดนสุโขทัย ก็คงจะเกิดมีเหตุต้องรบพุ่งกับชาวสุโขทัย ถ้ายังไม่พอ ขอมจึงต้องหันลงใช้อุบายเพื่อล้างผลาญพระร่วง คือปลอมแปลงตัวเป็นไทย และไปโดยอาการอันดีลับ ประหนึ่งว่าแทรกพื้นแผ่นดินไป จึงเรียกขอมคำคิน แต่ครั้นไปถึงสุโขทัยแล้ว ไปพบพระร่วงเป็นภิกษุอยู่ไม่รู้จัก จึงเข้าไปตามหาพระร่วง ฝ่ายพระร่วงคงจะเห็นผิดสังเกต เพราะคนแต่งเป็นไทยแก่พูดสำเนียงแปร่งเป็นขอม จึงกล่าวประวิงไว้ แล้วไปตามโยมว่าออกมาจับตัวได้ แต่อย่างไร ๆ ก็ดี ไม่มีที่สงสัยในข้อที่พระร่วงนี้ได้เป็นหัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงชัยจนได้เป็นอิสระภาพพ้นจากอำนาจขอม ทั้งประเทศไทยเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีมีกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงอาณาภาพแผ่อาณาเขตยิ่งขึ้นโดยลำดับมา เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในทางพงศาวดารและจดหมายเหตุได้พบแล้ว น่าจะเชื่อว่า พระร่วงนี้

ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยก่อนกรุงเก่า และบรรดากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ คน
ทั้งหลายเอนามวงศ์มาเรียกว่า พระร่วงเจ้าทุก ๆ พระองค์ พระร่วงเจ้าองค์เป็นปฐม คือ
ขุนศรีอินทราทิตย์ ที่ปรากฏพระนามในจารึกศิลาหลักอักษรไทยที่เมืองสุโขทัยนั้นเอง (ข้อที่ใน
พงศาวดารเหนือกล่าวว่า ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีจันทราธิบดีนั้น ก็ไม่ค้านกับความเห็นที่
ข้าพเจ้าได้แสดงมา เพราะนามจันทราธิบดีนี้ น่าจะเป็นอันเดียวกับจันทราทิตย์ อย่างเช่น
พระนครินทราชา พระมหินทราธิราช นี่ก็คือนามพระอินทราชานันต์เอง และอินทรีจันทร์ใน
โบราณกาลมักใช้ควบ ๆ กันอยู่ เช่นตำแหน่งหลวงอินทรมนตรี ก็มีสร้อยต่อว่าศรีจันทรุมาร
ทั้งชื่อเจ้ากรมพระสนมพลเรือนก็มีเป็นพยานอยู่ว่า ใช้ได้ทั้งอินทราทิตย์และจันทราทิตย์) ถ้า
ความเป็นจริงเช่นนั้นไว้ พระร่วงเจ้าองค์เป็นที่สองนั้น คือพระเจ้าปดุง หรือเรียกในภาษา
ไทยตามที่จารึกไว้ว่า ขุนบาลเมือง (อันเป็นชื่อเดียวกับจำเมือง ซึ่งมาใช้เป็นตำแหน่งขุนนาง
อยู่ในปัจจุบันนี้) และพระร่วงเจ้าองค์ที่สาม ก็คือ ขุนรามกำแหงมหาราช ผู้ที่จารึกหลักศิลา
ที่กล่าวแล้วนั้น และเป็นผู้สร้างพระแท่นมนังศิลาบาตร กับมีข้อความเห็นความต่อไปว่า พระเจ้า
ศรีอินทราทิตย์นี้ ได้อภิเษกกับนางเสือง ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้ากรุงสุโขทัยพระองค์ก่อน
ด้วยเหตุที่เป็นผู้สืบพระวงศ์ของพระเจ้ากรุงสุโขทัยองค์ก่อนประการ ๑ และเพราะเหตุที่ชาวเมือง
สุโขทัยได้พร้อมกันถวายราชสมบัติด้วยอีกประการ ๑ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงได้ประดิษฐาน
ราชวงศ์มั่นคงในพระนครสุโขทัยสืบมา.

สันนิษฐานเรื่องพระร่วง

จาก

สาส์นสมเด็จ

นามพระร่วงสุโขทัยนั้น ประหลาดอยู่ที่ไม่มีปรากฏในศิลาจารึกครั้งสุโขทัยเลยที่เดียว ในจารึกศิลาหลักที่ ๒ ซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสือประชุมจารึกสยามของศาสตราจารย์เชคเคส์ มีเล่าเรื่องไทยซึ่งเมืองสุโขทัยจากเขมรว่า พ่อขุนผ้าเมืองเจ้าเมืองรากับพ่อขุนบ้านกลางท้าว เจ้าเมืองบางยาง ช่วยกันตีเมืองสุโขทัยจากพวกขอมเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พ่อขุนผ้าเมืองผู้ซึ่งพระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ทรงสถาปนาเป็นประเทศราชและประทานราชริศเป็นชายา (มีบ้านเมืองตนพอใจแล้วจึง) อภิเษกพ่อขุนบ้านกลางท้าวเจ้าเมืองบางยางให้ครองเมืองสุโขทัย มียศเป็นเจ้าและมิ้นนามว่า “กมรเทญญศรีอินทราธิราช” เช่นเดียวกับยศและนามของตนเอง อันพระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ทรงตั้งแต่ปางก่อน ทั้งนี้ นี่เป็นต้นเค้าของคำที่ว่า “พ่อขุนศรีอินทราธิราช” ในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง หรือว่าอีกนัยหนึ่ง คือเป็นต้นราชวงศ์สุโขทัย พิศุทธะหรือชื่อที่เรียกว่า (พ่อขุน) “บ้านกลางท้าว” เห็นจะเป็นชื่อซึ่งเช่นเดียวกับพระนามพระเจ้า “รามคำแหง” ซึ่งบอกไว้ในจารึกว่า พระบิดาทรงตั้งให้เป็นพระรามคำแหง แต่พระนามเดิมของพระเจ้าศรีอินทราธิราชก็ดี ของพระเจ้ารามคำแหงก็ดี ว่าอะไรไม่ปรากฏ ในหนังสือเก่าซึ่งแต่งในมณฑลพายัพ เรียกพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่า “พระร่วง” ทั้งนั้น ตรวจดูตามเรื่องไปตรงกับพระเจ้ารามคำแหงก็มี เช่นเมื่อพระยาเมืองสรวงสร้างเมืองเชียงใหม่ ว่าเชิญพระร่วงสุโขทัย กับพญาจำเมือง เมืองพะเยาไปช่วยกัน แต่ถ้ายังไม่มีหลักฐานแน่นอน จะต้องทรงไว้ก่อนว่า พระเจ้าอินทราธิราชทรงพระนามเดิมว่า “ร่วง” แต่จะเป็น “ร่วง” หรือ “รุ่ง” ก็ว่ายาก ถ้าวาดตามความที่ไทยเราเข้าใจกันทุกวันนี้ จะเป็น “ร่วง” ไม่ได้ เป็นอัปมงคล ต้องเป็น “รุ่ง” หมายความว่าสว่าง ที่พระยาพระนามไปแปลงเป็นภาษามครปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องต่าง ๆ เอาคำ รุ่ง (เรื่อง) ไปตั้งเป็นหลักว่า ไรจราช อรุณราชก็มี เอาสำเนียงที่เรียกไปตั้งเป็นหลักว่า รังกราช สว่างกราช ไสยรังกราช ไสยณรังกราชก็มี ประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่เรื่องประวัติพระร่วงอันมีแก่นสาร ไปปรากฏอยู่ในมณฑลพายัพทั้งนั้น ส่วนความรู้ที่เมือง

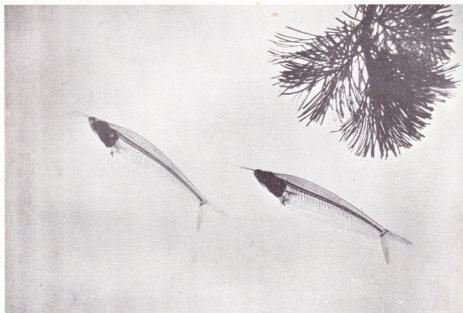

พญาเคโซ
แม่ทัพขอม
และทหารขอม
ขุนายม่น บินยาว
ซึ่งเป็นคนไทย

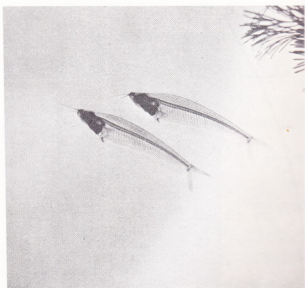
ภาพจากการแสดงละครเรื่อง พระร่วง หรือ ขอมคำตัน ของ กรมศิลปากร
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓

พวกแก้วดี
และ
ชาวเมืองสุโขทัย
ช่วยกันจับ
พญาเคโซ ขอมคำตัน

ปลาพระร่วง
(คูเวียงหน้า ๑๐๑)

สุโขทัยเอง ตลอดจนมาจนกรุงศรีอยุธยา เช่นปรากฏในพงศาวดารเหนือ เรื่องเหลวเป็นเท่าก้วย
 ๕๕
 ทงนั้น.

จากสำเนาสมเด็จ ฉบับวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

พระคำรัสเรื่องพระร่วง ทำให้ได้สติคิดเห็นอะไรไปมาก ทั้งจะกราบทูลต่อไปนั้ อัน
 เรื่องนิทานพระร่วงนั้น เป็นนิทานเก่าแก่ และเราก็นิยมชมชอบกันเสียด้วย เทียวได้มีแหมอยู่
 ที่ไหนต่อที่ไหน ชอบด้วยอะไร ชอบด้วยพระร่วงเป็นผู้มีบุญเพราะมีวาจาสิทธิ์ ลงแห่งก็กล่าวไป
 ถึงต้นเคียวว่า พระร่วงเป็นลูกนางนาค ลงแห่งก็กล่าวจำเพาะแก่กนิหารพระร่วง นิทานอันนั้น
 ไม่ใช่มีแต่ในเมืองเรา เมืองเขมรก็มี เขาชอบกันเหมือนกัน จนกระทั่งถ่ายทอดมาให้ชื่อเป็น
 เพลง เป็นพระโคง นางนาค พระโคงเป็นชื่อลูกกษัตริย์ ซึ่งออกไปเที่ยวประพาสน้ำ ได้ไป
 สมจรกับนาค เขาอ่านเป็นเสียงราบว่า พระโคง มาถึงเมืองเรา จึงเลื่อนไปเป็นพระทอง สระ
 โอ กับ ออ สับกันอยู่เสมอ ในเมืองมอญเมืองพม่าจะมีเรื่องพระร่วงอยู่หรือไม่ ยังไม่พบ
 แต่เชื่อว่าจะมีเหมือนกัน โดยพระคำรัสอันได้ทรงสังเกตมา ว่านามพระร่วงนั้นไม่ใช่เป็นนาม
 จำเพาะแก่พ่อขุนบ้านกลางท้าวผู้เดียว ย่อมใช่เป็นชื่อพญาผู้ครองสุโขทัยหลายองค์นั้นคั่นัก ทำ
 ให้ได้สติเห็นเป็นหนึ่งแน่ลงไปได้ ว่าเขาชื่อพระร่วงมาใช้เรียกเป็นชื่อพญาผู้ครองสุโขทัย เพื่อ
 จะยกยอให้เป็นผู้มีบุญเท่านั้น ที่แท้ไม่ใช่ชื่อของพญาผู้ครองสุโขทัยองค์ใดองค์หนึ่งหมด หนังสือ
 พงศาวดารเหนืออันก็ทำให้ชื่อผิด เพราะหลงการที่เอาเรื่องพระร่วงมายกให้พระยาผู้ครองสุโขทัย
 และเข้าเอาเรื่องทำอยู่ทองยกมาถวายสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๑) ด้วย ถ้าให้ชื่อว่าหนังสือ
 นิทานเมืองเหนือแล้ว จะพ้นความหลง เพราะความจริงเป็นเช่นนั้น ถ้าให้ชื่อให้พ้นหลง ความ
 เป็นเท่าก้วยก็ได้รับอภัย

ได้คิดในพระคำรัสอีกอย่างหนึ่ง ที่ตรัสบอกว่าพระแก้วหนังสือ ใช้ชื่อพระร่วงเป็นหลาย
 อย่าง ไสยณรงค์ราชก็มี ได้พบชื่อพระยาศรีไสยณรงค์และพระยาไสยณรงค์มามาก แต่คำหน้า
 ผากไม่ทราบว่าเป็นคำ ไสย จะหมายถึงอะไร มาได้เรื่องตามที่ตรัสบอก เป็นอันเทียบเอาชื่อพระร่วง
 ที่แต่งไว้ว่า ไสยณรงค์ราช ซึ่งตรงกับชื่อ พยาไสยฤไทยนั้นเอง.

จากสำเนาสมเด็จ ฉบับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

นิทานเรื่องผู้มีบุญ เช่นเรื่องพระร่วง มีทุกประเทศหมด ทั้งพม่า มอญ ไทย เขมร
 และเอาเรื่องของเมืองหนึ่งไปปนเข้ากับเรื่องเมืองอื่น แล้วเลยเชื่อกันว่าเป็นเรื่องในเมืองนั้น มีมาก

มายหลายเรื่อง ว่าเฉพาะเมืองไทย มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือและในคำให้การ (ขุนหลวงหาวัด) ชาวกรุงเก่าเป็นต้น พิศเพราะเหตุเป็นคำเล่าให้กันฟังตามที่เคยได้ยินผู้อื่นเล่า ผู้ฟังจำได้บ้าง จำไม่ได้เขาเรื่องอื่นเข้าต่อเติมบ้าง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงคำรัสเรียกว่า “นิทานยายแก่” ถ้าศึกษาพิเคราะห์อีกทางหนึ่ง ก็เป็นเรื่องในสมัยเมื่อชาวเมืองเชื่อกวามทรงจำของตน ไม่น่าพาต่อหนังสือ ถือว่าเป็นสลกสำคัญ ยกตัวอย่างดังเรื่องราววงศ์พระร่วง ที่จริงก็มีจารึกลงแผ่นศิลาไว้หลายแผ่นแต่ในสมัยราชวงศ์นั้นปกครองกรุงสุโขทัย เช่น จารึกของพ่อขุนรามคำแหง และจารึกเรื่องพ่อขุนบ้านกลางท้าวซึ่งเมืองสุโขทัยได้จากขอม ทั้งจารึกของพระมหาธรรมราชาพระยาสิทธิไทยที่ออกทรงผนวชเป็นต้น แต่ไม่มีใครเอาใจใส่อ่านเรียน ทอดทั้งมา จนเมื่อถูกละระหม่อมทรงผนวชเสกจึงขึ้นไปเมืองเหนือ ไปทอดพระเนตรเห็นหลักศิลาของพ่อขุนรามคำแหงและจารึกหลักภาษาเขมรของพระมหาธรรมราชาสิทธิไทยอยู่ที่เนินปราสาทในวังเมืองสุโขทัย โปรดให้อาจารย์หลวงมากรุงเทพฯ ทรงพยายามอ่านและให้แปลภาษาเขมรออกเป็นภาษาไทย จึงกลับเริ่มเรื่องราววงศ์พระร่วงบ้าง แต่ก็ยังปรับเอาเข้ากับเรื่องพงศาวดารเหนือไม่ได้ มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงตั้งโบราณคดีสโมสรแล้ว แท้หน้ามา จึงได้ลงมือค้นเรื่องราวพงศาวดารกรุงสุโขทัยกันจริงจัง และจับได้ว่าเรื่องที่กล่าวในหนังสือพงศาวดารเหนือเป็นนิทานยายแก่โดยมาก แต่จะว่าเรื่องไม่มีมูลเลยก็เกินไปไม่ได้ ยกตัวอย่างดังเช่นที่ว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเมืองเชียงแสนลงมาสร้างเมืองพิษณุโลก แล้วสร้างพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๐ นั้น พระองค์ท่านทรงสังเกตเห็นก่อนผู้อื่นว่า ลักษณะพระพุทธรูป ๒ องค์นั้นเป็นแบบใหม่กว่าที่อ้าง เมื่อมาตรวจเรื่องภายหลัง ก็ได้เล่าในศิลาจารึก เรื่องทรงกันหมด เว้นแต่ที่ว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ที่แท้คือพระมหาธรรมราชาพระยาสิทธิไทยทรงรอบรู้พระไตรปิฎก และเมื่อเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองสขานาลัยต้องยกกองทัพมาตีเมืองสุโขทัย เมื่อพระบิดาสวรรคต และสร้างเมืองพิษณุโลกเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๐๐ สมกับลักษณะพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธชินสีห์ เป็นแบบลังกา ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในเวลานั้น ว่าโดยย่อ ถ้าเปลี่ยนพระนามพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเป็นพระมหาธรรมราชา เปลี่ยนเมืองเชียงแสนเป็นเมืองสขานาลัย และเปลี่ยน พ.ศ. ๑๕๐๐ เป็น ๑๕๐๐ เรื่องก็ตรงกัน

จากสำเนาสมเด็จ ฉบับวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

ข้อ ๖. แต่ประหลาดอยู่ที่ชื่อเรียกว่า “พระร่วง” นั้น ในศิลาจารึกหรือหนังสือหลวงแต่ครั้งสุโขทัย ไม่มีเลย ถ้ากล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ไหน ก็ออกพระนามพระองค์

นั้น แต่ในหนังสือซึ่งแต่งจากนิทาน คือที่ว่าพระแท่นนั้น เรียกพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัยว่า “พระร่วง” เหมือนกันหมด แม้แต่งเป็นภาษามครเช่นเรื่องตำนานพระสิทธิศักดิ์ที่เรื่องชินกาลมาลินีก็ใช้เอาชื่อพระร่วงไปแปลงเป็นภาษามครว่า “รังกราช” บ้าง “โรจนราช” บ้าง ที่สุดหนังสือแต่งในกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งอ้างถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัย เช่นเรื่องนางนพมาศเป็นต้น ก็เรียกว่าพระร่วง คราวกับมีแต่พระร่วงองค์เดียวที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัย หรือพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยมีหลายองค์ แต่ทรงพระนามว่าพระร่วงเหมือนกันทุกพระองค์ จึงเห็นประหลาด ชวนให้หม่อมฉันคิดกันว่าจะเป็นเพราะเหตุใด

ข้อ ๗. ค้นดูก็แลเห็นเหตุ ค่ายในบรรดาหนังสือ “เชลยศักดิ์” ซึ่งแต่งจากเรื่องนิทาน ถักกล่าวถึงพระร่วงแห่งใด ย่อมกล่าวเนื่องด้วยเรื่องมีฤทธิ์เดชยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ ทุกแห่ง ออกนามว่า “พระร่วง” เป็นอันหมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้พิเศษพระองค์นั้นพระองค์เดียว ก็พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองสุโขทัยเมื่อเป็นอิสระมี ๕ พระองค์ด้วยกัน คือ

๑. พระเจ้าศรีอินทราทิตย์

๒. พระเจ้าบ้านเมือง

๓. พระเจ้ารามคำแหง

๔. พระเจ้าเลอไทย

๕. พระเจ้าลิไทย

ทั้ง ๕ พระองค์นั้น มีหลักฐานรู้ได้แน่นอนว่าพระเจ้ารามคำแหงมีอายุภาพมาก และแด่พระราชอาณาเขตได้กว้างขวางยิ่งกว่าพระองค์อื่น ๆ หมด ในหนังสือเชลยศักดิ์ก็เรียกพระเกียรติพระร่วงตรงกับพระเกียรติพระเจ้ารามคำแหง ที่กล่าวในศิลาจารึกและจดหมายเหตุจีนก็หลายอย่าง เช่นว่าทรงทั้งแบบหนังสือไทย ว่าได้เสด็จไปเมืองจีน และว่าได้ช้างทำเครื่องสังโลกมาจากเมืองจีน เป็นต้น และยังมีที่เป็นข้อสำคัญอยู่ในพงศาวดารโยนก ว่าพระยาเมฆราชสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อบวออก พ.ศ. ๑๘๓๔ ได้เชิญ “พระยาร่วงเจ้าเมืองสุโขทัย” กับ “พระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยา” อันเป็นสหายไปปรึกษาด้วย สอบ พ.ศ. ๑๘๓๔ นั้นก็ตรงกับรัชกาลของพระเจ้ารามคำแหง อีกแห่งหนึ่งซึ่งว่าพระร่วงไปรับพระพุทธสิหิงค์มาจากเมืองนครศรีธรรมราช ๆ ก็พึงเป็นอาณาเขตกรุงสุโขทัยเมื่อรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง คู่มือหลักฐานพอจะลงความเห็นเป็นยุติ

ได้ว่า ที่เรียกพระร่วงนั้น หมายถึงพระองค์พระเจ้ารามคำแหงนั่นเอง

ข้อ ๘. เหตุใดจึงเรียกว่า พระร่วง ข้อนี้ได้แต่เกิดขึ้นนิฐานตามเค้าเงื่อนที่มีอยู่ในศิลาจารึกว่า เมื่อแรกพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระนั้น อาณาเขตกว้างไกล กว้างก็ยิ่งน้อย ชุนสามชนเจ้าเมืองฉะ (อยู่ที่ตำบลแม่สอศ แขวงเมืองตาก) จึงกลายกกองทัพเข้าตีเมืองตาก พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ยกกองทัพไปรบ แพ้พ่ายชุนสามชน แต่ราชโอรสพระองค์น้อย พระนามเดิมว่ากระไรไม่ปรากฏในศิลาจารึก ปรากฏแต่ว่าพระชนษาได้ ๑๕ ปี กล้าหาญ ชี้อ้างบุพพลเจ้าต่อคำจนถึงไค้ช่นช้างกับชุนสามชน ชุนสามชนแพ้ กองทัพเมืองฉะก็แตกหนีไป กรุงสุโขทัยกับทั้งพระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงรอกพันอันตราย พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงพุนบำเหน็จสถาปนาราชบุตรองค์น้อยที่มีความชอบครั้งนั้นให้เป็น “พระรามคำแหง” นำสันนิษฐานว่าราชบุตรพระองค์น้อยนั้นจะทรงพระนามเดิมว่า “ร่วง” (หมายความว่า รุ่งเรือง มีโชคล้วน) พวกชาวพระนครจะเรียกกันว่า “พระร่วง” อยู่ก่อนแล้ว เมื่อไปรบพุ่งมีชัย แม้พระบิดาราชสถาปนาให้ทรงพระนามว่า รามคำแหง คนทั้งหลายชอบเรียกว่า “พระร่วง” อยู่ตามเคย ไม่อยากเรียกพระนามใหม่ให้ห่างปากไปเสียกว่าแต่ก่อน พระนามว่า “พระร่วง” จึงยังติดพระองค์อยู่ต่อมา และยิ่งรู้จักและเรียกกันแพร่หลายออกไปเมื่อเป็นขุนพลเที่ยวรบพุ่ง เมื่อรัชกาลพระเจ้าบานเมือง และที่สุดเมื่อเกริกพระเกียรติในรัชกาลของพระองค์เอง คนสามัญจึงยังเรียกกันว่า “พระร่วง” หรือ “พระยาร่วง” เมื่อเสวยราชย์ ตามสะดวกปาก ครั้นนานมา กรุงสุโขทัยบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ จนศิลาจารึกก็ลบล้างไป หนังสือซึ่งเขียนหรือจารึกไว้ในสมัยสุโขทัย ก็สูญเป็นอันตรายสูญไป พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงสุโขทัย ตามที่เรียกกันในทางราชการ ก็หายไปด้วย เหลือแต่นามพระร่วง ซึ่งคนยังเรียกกันติดปากอยู่ ผู้แต่งหนังสือก็ใช้แต่นามพระร่วงในเมื่อกล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัย หรือถ้าว่าอีกอย่างหนึ่ง เรื่องพงศาวดารต่าง ๆ ที่รวมไว้ในหนังสือพงศาวดารเหนือ ล้วนแต่งเมื่อศิลาจารึกลบล้างและไม่มีหนังสือเก่า ถึงแก่ครั้งกรุงสุโขทัยจะอาศัยสอบสวน เหมือนอย่างว่า “แต่งเมื่อวานขึ้นนี้” ทั้งนั้น เรื่องที่กล่าวจึงละเอียดถึงปานนั้น

จากสารสินสมเด็จ ฉบับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๖

ราชวงศ์พระร่วง หรือ ราชวงศ์สุโขทัย

จาก

ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑

ตอนว่าด้วยเรื่องพงสาวดารในจารึกกรุงสุโขทัย

ของ

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเลส์

จะกล่าวเรื่องพงสาวดารตามที่มิในศิลาจารึกที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เรื่องทั้งราชวงศ์สุโขทัย มีความปรากฏในศิลาจารึกวัดมหาธาตุ (หลักที่ ๒) ในเล่มนี้ เป็นใจความว่า.....ผู้ตั้งราชวงศ์นี้มี ๒ คนด้วยกัน คือ พ่อขุนผ้าเมือง ๑ แลพ่อขุนบ้านกลางทาว ๑ ได้ช่วยกันตั้งราชวงศ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ พ่อขุนผ้าเมืองเป็นลูกของพ่อขุนศรีนาวนำถม ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสุโขทัยแต่ครั้งนั้นเมืองสุโขทัยเห็นจะเป็นเมืองประเทศราชของขอมอยู่

พ่อขุนผ้าเมืองนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาพระราชทานนามว่า กมรเตงอัญศรีอินทรวปดิโนทราทิตย แลได้พระราชทานพระราชธิดาพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระนางสิงขรมหาเทวี พ่อขุนผ้าเมืองเป็นเจ้าเมืองราช เมืองนี้จะอยู่ที่ไหนยังสงสัยอยู่ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงอยู่ในทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย บางทีจะอยู่ที่ริมแม่น้ำสัก

ส่วนพ่อขุนบ้านกลางทาวนั้น เป็นเจ้าเมืองบางยาง ครั้นนั้นเมืองสุโขทัยมีข้าหลวงเขมรชื่อโฮตญาลาง เป็นผู้รักษามือง หรือสำเร็จราชการอยู่ พ่อขุนบ้านกลางทาวผู้เป็นมิตรสหายของพ่อขุนผ้าเมือง ที่แรกจะเป็นเพราะเหตุใดไม่ปรากฏ สองสหายนั้นจึงได้ตั้งใจตั้งเมืองสุโขทัย บางทีจะเป็นเพราะพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ลงในเมืองสุโขทัยก็เป็นได้

ที่แรก พ่อขุนบ้านกลางทาวได้เมืองศรีสัชนาลัย ส่วนพ่อขุนผ้าเมืองเมื่อได้เมืองบางยางแล้ว ก็นำพลมาทางเมืองราช เมืองศรีสัชนาลัย ถึงเมืองสุโขทัย ส่วนข้าหลวงขอมได้ต่อสู้เป็นสามารด แต่ไม่อาจสู้ได้ ต้องยอมแพ้แลทั้งเมืองสุโขทัยไป

เมื่อสองสหายได้เมืองสุโขทัยแล้ว พ่อขุนผ้าเมืองได้นำพลออก แลได้อภิเษกพ่อขุนบ้านกลางท้าวให้เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ถวายพระนามตามพระนามของคนที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่า “กรมเทงอัญศรีอินทราธิราช” ในตอนต้นศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เรียกโดยย่อว่า อินทราธิราช เป็นพระนามราชบิตาของพ่อขุนรามคำแหงนั่นเอง พ่อขุนศรีอินทราธิราชซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยนั้น ในหนังสือชินกาลมาลินี^{*} และสังกนิทาน^{**} เรียกว่า โรจราช หรือ สุรางกราช คือพระร่วงนั่นเอง

พ่อขุนอินทราธิราชมีโอรสด้วยกันพระชยานามว่านางเสือง ๓ องค์ องค์ที่ ๑ สิ้นชีพิตักษัยเสียแต่ยังเยาว์ อีกองค์ ๑ ได้เสวยราชย์ ทรงพระนามว่า บาลเมือง ในหนังสือชินกาลมาลินี และสังกนิทาน เรียกว่า ปาลราช องค์ที่ ๓ ได้เสวยราชย์แทนพี่ คือ พ่อขุนรามคำแหง นอกจากศิลาจารึกที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงเอง มีปรากฏในหลักที่ ๒-๓-๔ และในค่านำไตรภูมิพระร่วง เรียกว่า วามราช ศักราชที่พ่อขุนรามคำแหงได้ผ่านพิภพแลเสด็จสวรรคตนั้นไม่ปรากฏแน่นอน ศักราชที่ปรากฏในศิลาจารึก คือ มหาศักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๑๘๒๖ นั้น เป็นปีที่พระองค์ได้ประจักษ์ด้วยอักษรไทยขึ้น มหาศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๑๘๒๘ ได้ทรงสร้างพระมหาธาตุเมืองศรีสัชนาลัย (เข้าใจว่าพระเจดีย์ที่เรียกกัน วัดช้างล้อม บัดนี้) มหาศักราช ๑๒๑๔ พ.ศ. ๑๘๓๕ ได้ทรงสร้างพระแท่นมณฑลศิลา พระประวัติของพ่อขุนรามคำแหงในศิลาจารึกมีเพียงเท่านี้ ถึงกระนั้นพ่อขุนรามคำแหงนั้นเป็นวีรบุรุษที่เรารู้จักกันมาก ศิลาจารึกของพระองค์ว่าด้วยเรื่องเมืองสุโขทัยก็ยาวมาก

ราชบุตรของพ่อขุนรามคำแหง ทรงพระนามว่าพญาเลอไทย ปรากฏในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) แต่ในค่านำไตรภูมิพระร่วง เรียกว่าเลอไทย ประวัติของท่านพระองค์นี้ไม่ทราบแน่ ทราบแต่พระนามเท่านั้น

โอรสของพญาเลอไทย ทรงพระนามว่า ฤาไทย หรือ ลิไทย เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๓ เมื่อพระบิดายังทรงดำรงพระชนม์ เป็นเจ้าเมืองสุโขทัยอยู่ พญาฤาไทยได้รับตำแหน่งเป็นอุปราชในเมืองศรีสัชนาลัย แลเมื่อเสด็จประทับอยู่ในเมืองศรีสัชนาลัยนั้น ใน พ.ศ. ๑๘๘๘ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง มาใน พ.ศ. ๑๘๙๐ เมืองสุโขทัยเกิดจลาจล บางทีจะเป็นเพราะ

* กรมศิลปากรได้ตรวจสอบและแปลใหม่ แล้วจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ เรียกชื่อหนังสือนี้ว่า ชินกาลมาลินีปกรณ์

** ฉบับตรวจสอบชำระและแปลใหม่ของกรมศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ เรียกชื่อหนังสือนี้ว่า นิทานพระพุทธรูปสังกนิทาน

เจ้าเมือง คือ พญาเลอไทยสิ้นพระชนม์ลง พญาภุไทยจึงได้นำพลมาปราบจลาจล แล้วเลยได้รับอภิเษกเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศราม มหาธรรมราชาธิราช (หลักที่ ๔) เมื่อ พ. ศ. ๑๙๐๐ ได้ทรงสร้างพระมหาธาตุเมืองนครชุม (หลักที่ ๓) พ. ศ. ๑๙๐๒ ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทบัวบนเขาสมนกกูฏ (หลักที่ ๔) และในปิ่นนึ่งเองได้ทรงสร้างวัดป่าแดง แลทรงคุมพลไปตีเมืองแพร่ (หลักที่ ๕) พ. ศ. ๑๙๐๕ ได้ทรงผนวชในวัดป่ามะม่วงซึ่งอยู่ในทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย (หลักที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖) แต่จะทรงผนวชนานเพียงไร แลเวนราชสมบัตินั้นให้พระโอรสแล้วแลทรงผนวชหรือไม่ เป็นเรื่องที่ยังไม่ทราบแน่ชัด ข้าพเจ้าเข้าใจว่าลาผนวชเร็ว ไม่ได้ทรงผนวชอยู่นานนัก เพราะในศิลาจารึกวัดป่าแดงหลักที่ ๒ ยังออกชื่อพระธรรมราชา เมื่อ จ. ศ. ๗๒๓-๔-๕-๖ เมื่อพระองค์ได้ทรงเชิญพระสมณะมหาเถรมาแต่ให้อยู่ในวัดป่ามะม่วง ตั้งแต่พญาภุไทยเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยลงมา พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า ธรรมราชาทุกพระองค์ เพราะฉะนั้น ต่อไปข้าพเจ้าจะเรียกพญาภุไทยว่า พระธรรมราชาที่ ๑

พระธรรมราชาที่ ๒ ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศมหาธรรมราชาธิราช เป็นราชโอรสของพระธรรมราชาที่ ๑ (หลักที่ ๘) ตามเรื่องชินกาลมาลินี พระธรรมราชาที่ ๒ นั้นได้รับตำแหน่งเป็นอุปราชในเมืองศรีสัชนาลัยเหมือนพระบิคา แลเมื่อประทับอยู่ในเมืองศรีสัชนาลัยนั้น ใน พ. ศ. ๑๙๐๔ พระสมณะมหาเถรได้ไปตีเมืองนั้น เมื่อศักราชเท่าไรไม่ปรากฏ พระธรรมราชาที่ ๒ เสด็จไปปราบหัวเมืองตะวันออกถึงแม่น้ำสัก แลเสด็จกลับมาประทับอยู่เมืองสองแคว คือพิษณุโลก ๗ ปี แลในระหว่างนี้ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ แลทรงสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ (หลักที่ ๘) ในเรื่องราวพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ ๖ กล่าวว่า พระบรมราชาธิราชได้เสด็จไปตีหัวเมืองฝ่ายเหนือหลายครั้งหลายคราว ในระหว่าง พ. ศ. ๑๙๑๔ ถึง ๑๙๒๑ บางทีจะเกี่ยวข้องกับที่พระธรรมราชาที่ ๒ มาประทับเมืองสองแคว เพื่อจะรักษาอาณาเขตของสุโขทัย ก็เป็นไปได้

พระธรรมราชาที่ ๓ มีพระนามปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ ๙ คงจะเป็นโอรสพระธรรมราชาที่ ๒ เพราะในจารึกนั้น เรียกพระธรรมราชาที่ ๑ ว่า พระธรรมราชาผู้ปู่ แลพระธรรมราชาที่ ๓ ว่า พระธรรมราชาผู้หลาน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระธรรมราชาที่ ๒ จะสิ้นพระชนม์ในเวลาที่พระธรรมราชาที่ ๓ ยังทรงพระเยาว์ เพราะเมื่อ พ. ศ. ๑๙๔๔ อันเป็นปีที่ประชุมทั้งสังฆปริณายก พระธรรมราชาที่ ๓ นั้นเสด็จออกพร้อมด้วยพระราชมารดา ความในพงศาวดาร

กรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐว่า “ศักราช ๗๘๑ กุนศก มีข่าวมาว่า พระธรรมราชาธิราชเจ้า
นฤพาน แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล” ข้าพเจ้าคิดว่าพระมหาธรรมราชาธิราชองค์นั้นจะเป็น
พระธรรมราชาที่ ๓ นั้นเอง

พระธรรมราชาที่ ๔ ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศ์มรมาลมหาธรรมราชาธิราช ปรากฏ
ว่าได้ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๕ เพราะในศิลาจารึกที่ ๑๒ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๐ พระชนมายุ
ได้ ๓๖ ปี เห็นจะไม่ใช่พระโอรสของพระธรรมราชาที่ ๓ เห็นจะเป็นพระอนุชา เพราะเมื่อ
พ.ศ. ๑๙๓๕ นั้น พระธรรมราชาที่ ๓ ยังทรงพระเยาว์มาก มีพระโอรสยังไม่ได้ เรื่องราวใน
พงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐว่า “เมืองเหนือเกิดจลาจลนั้นเห็นจะเป็นด้วยเหตุพระ
ธรรมราชาที่ ๓ สิ้นพระชนม์ในเวลาเป็นหนุ่มแลไม่มีพระโอรสที่จะสวดยราชย์แทนได้

ตั้งแต่ได้สร้างกรุงเก่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แล้ว อำนาจของราชวงศ์สุโขทัยก็อ่อนลงทุก
ที ๆ เมื่อพระธรรมราชาที่ ๑ ยังเป็นมหาภักษัตริย์อยู่ พวกพระราชนุตรแลพระราชนัดดาก็คล้าย ๆ
จะเป็นเจ้าประเทศราช แต่องค์สุดท้ายที่มิอาจปรากฏในศิลาจารึก คือ พญาธรรมโศกราชนั้น
จะเรียกว่าภักษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยไม่ได้เลย.

โชคชะตาและช่องพระร่วงลงดาบ

จาก

เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การไปเที่ยวโชคชมพู (วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๕๐) นั้น ไม่ใช่ไปเพื่อตรวจค้นโบราณสถานฤๅวัตถุ ได้ทราบข่าวเขาเล่ากันว่าเป็นที่สบายนัก จึงได้ไปเพื่อพักผ่อนร่างกายและจิตซึ่งได้เหน็ดเหนื่อยในการเที่ยวเมืองสุโขทัยก่อนนั้น ทางจากเมืองเก่าไปโชคชมพู ๑๘๐ เส้นออกจากเมืองทางประตูด้านใต้ แล้วเลี้ยวไปทางตะวันตก เดินในทุ่งไปก่อน แล้วจึงไปเข้าคังมีไม้หลายพรรณขึ้นปะปนกันอยู่ ทางเดินมีริมถนนรายคี่ เดินไปบางที่ก็เลียบธาร บางที่ก็เลียบเขา ตามแถบนั้นเขาเป็นทิวไป แลดูมาจากเมืองทุ่งามมาก ทางเดินลัดเลี้ยวไปจนถึงที่พักซึ่งเจ้าเมืองได้ไปตั้งขึ้นไว้ อยู่ท่ากลางคอง ริมลำธาร ที่นั้นมีต้นชมพูขึ้นอยู่มาก จึงได้เรียกกันว่า โชค (ฤๅธาร) ชมพู ในลำธารมีน้ำไหลริน ๆ อยู่เสมอ น้ำใสสะอาดดี แต่ชะรอยจะมีสนิมเหล็กอยู่ในน้ำมาก เพราะที่ตามดินเห็นเป็นสีแดงเป็นตะกอนอยู่ ธารนั้นมีน้ำไหลอยู่ไม่ขาด เพราะอยู่กับเชิงเขาที่เขียว น้ำซึมลงมาจากยอดเขาตกในลำธารนี้ ที่ธารนี้เป็นที่สำราญดีมาก ได้ทราบจากสามเณรน้อยชาวญวนว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จมาประพาสสุโขทัย* ก็ได้เสด็จประพาสที่โชคชมพู และเป็นที่ทรงพระราชสำราญมาก ต่อๆ มายังได้เคยโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งน้ำในธารนี้ส่งลงไปทุ่งเกล้าฯ ๖ ถวายอยู่บ้าง เกินที่ไปพักอยู่นั้นขึ้นไปอีกหน่อย ลำธารชมพูนี้ผ่านไปนอกเขา ชาวเมืองเรียกว่า ช่องพระร่วงลงดาบ คือมีเป็นนิทานเล่าประกอบว่า พระร่วงประสงคจะใคร่ทราบ ว่าพระแสงดาบคมจริงฤๅไม่ จึงได้ฟันสันเขาลงไป เขาก็แยกออกไปเป็นช่องปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เรื่องชนิดนี้ที่เกี่ยวกับพระร่วงมีอยู่ตามแถบนั้นมากนัก ถ้าจะจดไว้ก็เห็นจะได้หลายเล่มสมุดไทย ในป่าที่โชคชมพูนี้ได้ความจากราษฎรว่าสัตว์อยู่มาก มีหมูป่า เสือและเนื้อวาง เสือนั้น

* ทรงทรงมาถึง กรุงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวช และเสด็จจรดงคืนไปทางเมืองเหนือแล้วแวะประพาสสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ในรัชกาลที่ ๓

พวกที่ไปด้วยกันได้พบรอยเท้า สันเกตว่าเป็นเสือใหญ่ ที่เดินไว้ในที่นี้ไม่ใช่เพราะเกี่ยวข้องกับตัว
โบราณคดี แต่เล่าเพื่อสำแดงให้เห็นว่าถึงคนไทยจำพวกที่ชอบในทางยิงสัตว์ป่าตามยุโรปด้วย ก็
อาจจะหาสิ่งสนุกที่สุโขทัยได้อยู่บ้าง.

เรื่องเสือใหญ่นี้... (The text is extremely faint and largely illegible. It appears to be a continuation of a narrative or a descriptive passage about a large tiger and a journey. Key words that are somewhat discernible include 'เสือ' (tiger), 'สุโขทัย' (Sukhothai), and 'ยุโรป' (Europe). The text seems to describe a journey or a hunt, mentioning a large tiger and the possibility of finding entertainment or a tiger in Sukhothai, even for Europeans who enjoy hunting.)

โชคพระร่วงลงพระขรรค์

ของ

มรติ โศกสันเทียร

วันหนึ่ง พระร่วงผู้ครองเมืองสุโขทัยได้เสด็จออกประพาสป่า พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร โดยเสด็จออกประตูเมืองทางทิศใต้ ประพาสไปตามเชิงเขาลำเนาไพร จนบรรลุลงถึงลำธารแห่งหนึ่ง มีน้ำไหลผ่านก้อนหินที่ตะปุ่มตะป่ำ เหมาะแก่การลัษคาบและเครื่องมือที่นำติดตัวไปยิงนก จึงได้สั่งให้หยุดพักเหนื่อยกัน ณ ที่นั้น ต่างคนต่างก็นำคาบและมีดของตนออกมาลัษกับหินที่โขกรารแห่งนั้น เมื่อลัษคาบเสร็จและพักหายเหนื่อยกันดีแล้ว พระร่วงได้สั่งให้ออกเดินต่อไปโดยลัษเลาะไปตามเชิงเขา ที่มีต้นไม้หนารสนิคร่มรื่นไปตลอดทาง เป็นเวลาพักใหญ่จึงถึงหุบเขาแห่งหนึ่งมีทางน้ำไหลริน ด้วยความประสงค์ที่จะได้ทอดพระเนตรคันน้ำแห่งนั้น จึงได้เสด็จไปตามโขกเขาจนถึงคันน้ำแห่งนั้น เห็นเป็นอ่างน้ำใหญ่มีเขابقทางน้ำอยู่ พระองค์จึงมีความดำริขึ้นในพระทัยว่า ถ้าได้เบ็ดตกน้ำแห่งนี้ให้น้ำไหลลงไปแล้วจะมีประโยชน์แก่ชาวบ้านชาวเมืองหาใช้อยู่ไม่ เมื่อคิดได้เช่นนั้นจึงอธิษฐานว่า ด้วยบุญญาธิการของกูที่ได้ปกครองเมืองสุโขทัย กูจะลองคาบที่ลัษมาด้วยความคณนั้นพันลงตรงเขา ขอให้เขาที่เบ็ดตกน้ำนั้นแยกออกจากกัน เมื่อได้อธิษฐานแล้วเช่นนั้น จึงทอดพระขรรค์ออกจากฝัก แล้วลงพันลงตรงเขานั้น เขานั้นก็แยกออกตามคำอธิษฐาน น้ำในอ่างใหญ่บนเขานั้นจึงไหลผ่านโขกเขาที่แยกออก เมื่อน้ำไหลเป็นทางไปสมควรประสงค์เช่นนั้น ก็ดีพระทัยเป็นอย่างนัก จึงสั่งให้ข้าราชการบริพารหยุดพักและให้จัดพระกระยาหารกลางวันเสวยบนโขกรารน้ำแห่งนั้น บังเอิญพระกระยาหารกลางวันวันนั้นมีปลาตัวย่อม ๆ อยู่ด้วยพระองค์ได้เสวยปลาและอาหารแล้ว จึงได้นำก้างปลาไปลอยน้ำแล้วครีว่า เจ้าก้างปลาค้นน้อยจงกลับมีชีวิตแล้วว่ายน้ำไปช่วยวาจาสิทธิ์ ก้างปลาจึงกลับมีชีวิตและแหวกว่ายอยู่ในโขกรารน้ำแห่งนั้น เมื่อพระร่วงได้ประพาสป่าเขาเป็นที่สำราญพระราชหฤทัยแล้ว จึงสั่งให้ข้าราชการบริพารเดินทางกลับวัง ครั้นเดินเรื่อยมาตามทางน้ำที่ไหลนั้น เห็นทางน้ำไหลตรงไปทางกำแพงเมืองพระองค์เห็นต้นไม้ตามทางที่ผ่านมากันตรง ๆ เหมาะแก่การทำเสาเรือนยิ่งนัก จึงครีสั่งให้ข้า

ราชบริพารคัดและทิ้งลอยไปตามทางที่น้ำไหลนั้น เพื่อใช้ปลุกบ้านให้แก่นมก้านัดโน เป็นการ
หนุนแรงงานในการลากขน

สถานที่และสิ่งที่กล่าวถึงในที่นี้ ยังเรียกติดต่อกันมาจนบัดนี้ คือตรงที่พระร่วงลงพระ
ชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกพระร่วงลงพระชวรคั่น” ที่ล้นพระชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกหินผ่นมัต”
หรือ “โขกล้นพระชวรคั่น” และปลาที่อยู่ในธารน้ำโขกพระร่วงนั้นเรียกว่า “ปลาก้าง” เพราะ
เนื้อปลาใสจนมองเห็นก้างในตัว ทางน้ำที่ไหลต่อจากโขกพระร่วงนั้น ในฤดูน้ำเป็นทางน้ำไหล
เรียบก้างแพงเมืองค้ำนไต้ เรียกว่า “คลองเสาหอ” มาจนบัดนี้.

ราชบริพารคัดและทิ้งลอยไปตามทางที่น้ำไหลนั้น เพื่อใช้ปลุกบ้านให้แก่นมก้านัดโน เป็นการ
หนุนแรงงานในการลากขน

สถานที่และสิ่งที่กล่าวถึงในที่นี้ ยังเรียกติดต่อกันมาจนบัดนี้ คือตรงที่พระร่วงลงพระ
ชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกพระร่วงลงพระชวรคั่น” ที่ล้นพระชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกหินผ่นมัต”
หรือ “โขกล้นพระชวรคั่น” และปลาที่อยู่ในธารน้ำโขกพระร่วงนั้นเรียกว่า “ปลาก้าง” เพราะ
เนื้อปลาใสจนมองเห็นก้างในตัว ทางน้ำที่ไหลต่อจากโขกพระร่วงนั้น ในฤดูน้ำเป็นทางน้ำไหล
เรียบก้างแพงเมืองค้ำนไต้ เรียกว่า “คลองเสาหอ” มาจนบัดนี้.

ราชบริพารคัดและทิ้งลอยไปตามทางที่น้ำไหลนั้น เพื่อใช้ปลุกบ้านให้แก่นมก้านัดโน เป็นการ
หนุนแรงงานในการลากขน

สถานที่และสิ่งที่กล่าวถึงในที่นี้ ยังเรียกติดต่อกันมาจนบัดนี้ คือตรงที่พระร่วงลงพระ
ชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกพระร่วงลงพระชวรคั่น” ที่ล้นพระชวรคั่นนั้นเรียกว่า “โขกหินผ่นมัต”
หรือ “โขกล้นพระชวรคั่น” และปลาที่อยู่ในธารน้ำโขกพระร่วงนั้นเรียกว่า “ปลาก้าง” เพราะ
เนื้อปลาใสจนมองเห็นก้างในตัว ทางน้ำที่ไหลต่อจากโขกพระร่วงนั้น ในฤดูน้ำเป็นทางน้ำไหล
เรียบก้างแพงเมืองค้ำนไต้ เรียกว่า “คลองเสาหอ” มาจนบัดนี้.

ปลาพระร่วง

ของ

บุญ อินทรทัมพรมย์

เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าได้พบกับคุณธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร ท่านก็เตือนข้าพเจ้าว่าประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว ได้เคยขอให้ข้าพเจ้าช่วยอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับปลาก้างหรือปลาพระร่วง นานแล้วยังไม่ได้รับคำอธิบาย เสียหายที่ข้าพเจ้าเองก็นึกเรื่องราวไม่ได้เพราะนานมาแล้ว ท่านอธิบดีจึงต้องเล่าให้ฟังใหม่ ว่ามีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาแต่ก่อนที่ท่านได้อ่านได้ฟังมาแต่เยาว์วัยว่า ครั้งหนึ่ง องค์สมเด็จพระร่วงเจ้าได้เสด็จประพาส แล้วชาวบ้านนำพระกระยาหารมาถวาย ซึ่งมีปลารวมอยู่ในพระกระยาหารนั้นด้วย เมื่อสมเด็จพระร่วงเจ้าเสวยปลานั้น แล้วทรงโยนก้างปลาทั้งลงลงในน้ำพร้อมกับมีพระราชดำรัสว่า เอ็งจงเป็นปลาว่ายน้ำต่อไป เล่ากันว่า ก้างปลานั้นก็เลยกลายเป็นตัวปลาชนิดหนึ่งแหวกว่ายอยู่ในกระแสน้ำและสืบพันธุ์มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ คนทั้งหลายจึงเรียกปลาชนิดนี้ว่า “ปลาก้าง” หรือ “ปลาพระร่วง” ท่านอธิบดีประสงค์จะทราบว่ “ปลาก้าง” หรือ “ปลาพระร่วง” ดังกล่าวนั้นมีจริงหรือไม่ และยังให้ความเห็นต่อไปว่า ปลานั้นถ้าตัวงอโตพอจะให้แลเห็นกระดูกและก้างได้ คนทั้งหลายจึงเรียกกันว่าปลาก้าง ข้าพเจ้าได้ตอบไปในขณะนั้นว่า พอจะสืบสาวราวเรื่องเกี่ยวกับปลาที่มีลำตัวโปร่งแสงจนเห็นกระดูกที่เรียกกันว่า “ปลาก้าง” ในปัจจุบันนี้ได้บ้าง แต่ถ้าเป็นปลาในสมัยพระร่วงแล้ว ไม่มีตัวอย่างปลาในสมัยนั้นไว้ตรวจสอบดูเลย เห็นจะสันนิษฐานได้ยาก ท่านอธิบดีก็พอใจและขอให้ข้าพเจ้าเขียนเป็นเรื่องเล่าไว้สู้กันฟังต่อไป ในชั้นนี้ ข้าพเจ้าจึงขอสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ปลาชนิดนั้นควรจะเป็ปลาน้ำจืด ไม่ใช่ปลาทะเล และคงเป็นปลาที่แพร่หลายอยู่ในแหล่งน้ำจืดทั่ว ๆ ไปในท้องที่จังหวัดสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร และนครสวรรค์

คำว่า “ก้าง” ปลานั้น ก็ควรจะกำหนดให้กินความถึงกระดูกปลาด้วย ไม่ใช่แต่ก้างปลาเท่านั้น ควรจะสันนิษฐานว่า พระร่วงคงจะทรงทิ้งทั้งกระดูกและก้างปลาลงในน้ำ แต่คนเราโดยทั่วไปแล้ว มักจะไม่ใคร่พิถีพิถันในการใช้คำให้ถูกต้องชัดเจน อย่างนักศึกษาก็นั้น

ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า คำว่า “ ก้างปลา ” ที่พูด ๆ กันนั้น ควรจะหมายความว่ากระดูกปลาตัว
อีกประการหนึ่ง ปลาที่มีลำตัวใส่นั้นไม่มี ทางวิชาการชอบใช้คำว่าโปร่งแสงมากกว่าคำว่า “ใส”
เพราะว่าถึงใดที่ใสแล้ว เราย่อมเห็นอะไรทุกอย่างในสิ่งนั้นทั้งหมด แต่ถ้าสิ่งใดเป็นแต่โปร่งแสง
แล้ว เราจะพอเห็นสิ่งภายในได้บางส่วนที่จะมีแสงสะท้อนส่องออกมาได้เท่านั้น

ปลาน้ำจืดที่มีก้างมากแทรกอยู่ตามเนื้อปลา ก็ได้แก่ปลาที่นักวิชาปลาจัดให้อยู่ในตระกูล
คิฟ (Carp) ยกตัวอย่างก็ได้แก่ ปลาตะเพียน ปลาสร้อย ปลาน้ำ ปลาตะโกก ปลาพรม ปลาเวียน
ปลายี่สก ปลากระโทง ฯลฯ แต่ปลาเหล่านี้แต่ละชนิดก็เกิดคลุ้มตัวตัว ไม่โปร่งแสง ไม่สามารถ
จะแลเห็นกระดูกปลาได้เลย ปลาตะเพียนเป็นปลาที่ชาวบ้านชาวเมืองรู้จักกันดี เป็นปลาที่มีขนาด
เหมาะสมที่จะเป็นอาหารใส่จานรับประทาน มีเรื่องเล่ากันว่า ในสมัยก่อน ๆ ปลาตะเพียนเป็น
ปลาที่ผู้มีฐานะสูง หรือผู้มีเงินเติบอดกินแต่เนื้อย่านทองเท่านั้น เพราะเป็นเนื้อที่ไม่มีก้างแทรกอยู่
ส่วนที่เหลือก็ให้คนใช้หรือสัตว์เลี้ยงกินต่อไป

มีปลาน้ำจืดอีกชนิดหนึ่งเป็นปลาไม่มีเกล็ด คล้ายกับปลาน้ำจืดอื่น ปลาแกว ฯลฯ ซึ่ง
ใช้ทำปลาร้าหรือปลารอบ ปลานี้เรียกว่า “ ปลากระจก ” คือ มีวงกลมเล็ก ๆ และโปร่ง
แสงอยู่ที่ลำตัวตอนที่ใกล้กับครีบอก แต่จะไม่เห็นกระดูกปลา เพราะตรงที่เป็นวงกลมนั้นไปอยู่
ตรงกับที่กระดูกพาดเสียด้วย นอกจากนั้น ปลากระจกยังเป็นปลาที่ไม่ใคร่จะพบเห็นทั่ว ๆ ไป
อย่างปลาน้ำจืดอื่น และยังเป็นปลารขนาดเล็กซึ่งมีลำตัวยาวระหว่าง ๘ - ๑๒ เซนติเมตร

มีปลาน้ำจืดอีกชนิดหนึ่ง เรียกกันว่า “ ปลาก้าง ” เป็นปลาพวกเดียวกับปลาชะโด
ปลาช่อน ลักษณะของปลาพวกนี้ที่ดูง่าย ๆ ก็คือ มีหัวเหมือนงู นักวิชาปลาจึงให้ชื่อสกุลปลา
พวกนี้ว่า Ophicephalus ปลาก้างจึงมีชื่อ Ophicephalus gachua เป็นปลาที่พบอยู่
ตามหนองบึงอย่างเดียวกับที่พบปลาช่อนเหมือนกัน แต่ไม่ใคร่แพร่หลายมากเหมือนปลาช่อน
เท่านั้น ปลาก้างนี้เป็นปลาที่มีขนาดเล็กที่สุดของปลาในสกุล Ophicephalus เท่าที่พบใน
ประเทศไทย จะมีขนาดลำตัวยาวไม่เกิน ๒๐ เซนติเมตร ปลาก้างนี้ไม่ใคร่จะพบขายสด ๆ ตาม
ตลาดในเมือง คงเป็นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ไม่มีมากนัก อย่างหนึ่ง และรสชาติก็สู้ปลาช่อน
ไม่ได้ อย่างหนึ่ง แต่บางครั้งบางคราวก็จะพบในชนบทในลักษณะที่เป็นปลาอย่างอย่างปลารอบ
ปลาชนิดนี้ไม่ใคร่จะพบในที่ใด ชาวบ้านก็มักจะเรียกว่า “ ปลาก้าง ” นับว่าเป็นชื่อที่รู้จักกันดีทั่วไป

มีปลาน้ำจืดลำตัวโปร่งแสงพอที่จะให้เห็นโครงกระดูกได้ ปลานี้ได้แก่ปลาที่เรียกว่า
ปลาเจ๋าม่า ซึ่งนักวิชาปลาจัดไว้ในสกุล Chanda (แต่ก่อนเรียกว่า Ambassis) มีอยู่

หลายชนิดด้วยกัน เป็นปลาที่แพร่หลายมาก เราจะได้พบทั้งในแม่น้ำลำคลองและหนองบึง ปลา
 เข้าเมาเหล่านี้มักจะมีลักษณะลำตัวส่วนกว้างไล่เรียงกับส่วนยาว ชนิดเล็กที่สุดมีความยาวประมาณ
 ๒.๕ เซนติเมตร ชนิดใหญ่มีความยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ปลาเข้าเมาเป็นปลาที่คนไทย
 ในชนบทนิยมกินกันมาก และบางคราวก็จะมีขายตามตลาดในเมือง แต่มีข้อเสียอยู่บ้างที่ว่า
 เป็นปลาที่มีเนื้อน้อย มีกระดูกเสียเป็นส่วนมาก

สรุปแล้ว ข้าพเจ้าขออธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องปลาที่มีก้างมาก หรือ “ปลาก้าง”
 และปลาที่โปร่งแสงซึ่งเรียกว่า ปลาเข้าเมา เพียงแค่นี้ แต่จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับปลาก้างใน
 สมัยพระร่วงได้หรือไม่ ข้าพเจ้าขอเว้นการสันนิษฐานขั้นสุดท้าย เพราะเป็นการเกินขอบเขต
 วิชาปลาไป แต่ถ้าเป็นความเห็นส่วนตัวแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าควรจะเป็น “ปลาเข้าเมา” มากกว่า
 เพราะเป็นปลาที่มีลำตัวโปร่งแสงและมีแพร่หลายมากในน้ำจืด ในสมัยพระร่วงคงจะมีมากกว่า
 ในปัจจุบัน เพราะผลเมืองน้อยกว่า แต่ถ้าจะเอาชื่อ “ปลาก้าง” แล้ว ก็ควรจะเป็นปลาก้าง
 ที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Ophecephalus gachua*

คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๔

ต่อมา คุณบุญ อินทรสมบัติ ได้กรุณาเขียนจดหมายชี้แจงเพิ่มเติม พร้อมทั้งส่งโหล
 บรรจุปลามาให้ด้วย จึงได้ถ่ายภาพปลาลงที่พิมพ์ประกอบเรื่อง และขอนำจดหมายชี้แจงเพิ่มเติม
 มาพิมพ์ไว้ดังต่อไปนี้

เรียน ท่านอธิบดีกรมศิลปากร

ตามที่ผมมีจดหมายลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๔ ส่งบันทึกเรื่องปลาก้างในสมัยพระร่วง
 นั้น บัดนี้ได้ทราบมาใหม่ ต้องรีบเรียนมา

ได้ความจากอาจารย์จินดา เทียมเมธ ว่า ได้พบกับนายสมพงษ์ เล็กอารีย์ ผู้ส่งปลา
 สวยงามของไทยไปจำหน่ายต่างประเทศ ได้ความว่า นายสมพงษ์มีลูกน้องเก็บปลาสวยงามแถบ
 สุโขทัย ได้ปลาซึ่งชาวบ้านเรียก ปลาพระร่วง บางทีก็ ปลาก้างพระร่วง เป็นปลาโปร่งใส

(ชลภพ)

(ชลภพ)

(ชลภพ)

(ชลภพ)

(ชลภพ)

(ชลภพ)

ไม้ชำระพระร่วง

ของ

ธนิศ อยู่โพธิ์

ภค

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

ช

พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง พระร่วงพระร่วง

เมื่อเด็ก ๆ ข้าพเจ้าเคยเที่ยวป่าเป็นครั้งคราว และได้ชักเอาไม้ชนิดหนึ่งมาทำค้ำขวาน เป็นไม้เห็นยาวและทนดี แต่เวลาเมื่อเป็นเหตุแล้วจับค้ำขวาน หรือค้ำขวานนั้นดูหน้า ก็เกิดมี กลิ่นเหม็นคล้ายกลิ่นของจระ สอดถามผู้ใหญ่ชาวบ้านบอกชื่อให้ไม้ชนิดนั้นว่า ไม้ชักกันพระร่วง หรือ ไม้ชำระกันพระร่วง และเล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งพระร่วงประพาสป่าเสด็จไปลงพระ บังคม เสร็จแล้วทรงหยิบไม้ไผ่ ๆ พระองค์มาชำระแล้วโยนทิ้งไป ไม่นานก็เกิดเป็นคัน มีพรรณ แพร่หลายมาจนทุกวันนี้ ต่อมาข้าพเจ้าได้สอบถามเพื่อนผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญของกระทรวง เกษตร ได้กรุณาบอกมา ดังจดหมายต่อไปนี้

(ชลภพ)

กระทรวงเกษตร

๗ มีนาคม ๒๕๐๔

เรียน คุณธนิศ อยู่โพธิ์ ทวีตและนับถือ

ตามที่ใคร่ทราบ ว่า ไม้ชื่อ “ชำระกันพระร่วง” มีชื่อตามหลักวิชาว่าอย่างไร เกิด ในถิ่นไหนมากในประเทศไทย และประเทศอื่นมีหรือไม่

ขอเรียนย่อ ๆ ดังนี้ -

๑. ไม้มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Celtis cinnamomea*

๒. ชื่อพื้นเมืองที่เรียกกันตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ไม่ปรากฏว่าเป็นชำระกัน

พระร่วง

ตามทะเบียน คงมีดังนี้

ตะกาย

(ภาคกลาง)

มะหาดน้ำ

(ภาคกลาง)

หาก	(ภาคกลาง)
เยื้อง	(ภาคกลาง)
หม่อนแกง	(ภาคกลาง)
แก้ง ^๕ พระร่วง	(ลำปาง)
ตายไม่ทันเล่า	(ใต้ ?)

ฉะนั้น ที่ใกล้เคียงกับชื่อของคุณ ก็คือ ชื่อทางลำปาง ซึ่งแปลว่า ไม่เช็กกันพระร่วง

๓. ไม้ชนิดนี้ มีทั่วไปตามป่าดิบในประเทศไทยและมีห่าง ๆ ไม่ค่อยมีมากเป็นหมู่ ๆ เหมือนไม้บางชนิดอื่น ๆ

๔. ประเทศในโซนร้อน เช่น พม่า มลายู ลังกา อินเดีย มีไม้นี้ชนิดนี้เหมือนกัน
หวังว่าข้อความดังกล่าวข้างต้นคงจะให้ประโยชน์แก่คุณบ้างไม่มากนักน้อย และหากมีอะไร
จะให้ผมช่วยอีกก็ขอได้แจ้งให้ทราบโดยไม่ต้องเกรงใจ

นับถือ

(ลงนาม) คึก สุวรรณสิทธิ

(คึก สุวรรณสิทธิ)

ข้าวตอกพระร่วง

มีหินชนิดหนึ่งฝังอยู่ในหินผุตามเชิงเขาพระบาทใหญ่ เมื่อทุบให้แผ่นหินผุนั้นแตกจะพบหินเป็นรูป ๔ เหลี่ยมคล้ายลูกเต๋าสีสนิมเหล็กหรือสีน้ำตาลไหม้คล้ำ ๆ เล็กบ้างใหญ่บ้าง ก้อนใหญ่หน้าราบขนาดราว ๒-๓ ซม. ก้อนเล็กก็ราวครึ่ง ซม. และก้อนใหญ่บางก้อนนั้น ถ้าทุบให้แตกอีก ก็จะได้เป็นก้อนย่อย ๆ รูป ๔ เหลี่ยมอีกเหมือนกัน แต่บางก้อนเป็นรูป ๔ เหลี่ยมยาวก็มี ชาวบ้านเรียกก้อนหินชนิดนี้ว่า “ข้าวตอกพระร่วง” เชื่อถือกันว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันอันตรายได้ ถ้าลูกแมลงมีพิษกัดต่อย ให้เอาก้อนหินนั้นกดทับตรงบาดแผลจะระงับพิษได้ บางคนก็เอามาเลี่ยมทำเครื่องประดับใช้เป็นเครื่องราง แต่ก่อนเคยพบเห็นมีมากแต่ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านไปเที่ยวหาเก็บมาขายแก่พวกที่ไปเที่ยวเมืองเก่าสุโขทัย ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐-๒๑ ธันวาคม ๒๕๐๖ พวกเราไปสำรวจงานการจัดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง และทรวจโบราณสถานในจังหวัดสุโขทัย จึงได้นำ “ข้าวตอกพระร่วง” มาให้ท่านเจ้าคุณอนุমানราชธนุ ท่านเลยขอมมา ๒-๓ ก้อน แล้วท่านส่งไปให้คุณวิชา เศรษฐบุตร อธิบดีกรมทรัพยากรธรณีช่วยตรวจ เมื่อท่านอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีได้ตรวจดูแล้ว ตอบมายังท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนุเป็นบันทึกส่วนตัว แต่เห็นว่าเป็นความรู้ทางวิทยาการ จึงขออนุญาตนำมาลงพิมพ์ไว้ดังต่อไปนี้

เรียน คุณเล่งที่เคารพ

แร่ที่ฝากโฉมแถมมานี้ เป็นแร่ LIMONITE เหล็กออกไซด์ชนิดหนึ่ง มีสูตร $2\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$ เนื่องจากแร่ไม่มี crystal form มีลักษณะเป็น colloid จึงสามารถเกิดเป็นผลึกโดยอาศัยรูปผลึกของแร่อื่นได้ ในกรณี “ข้าวตอกพระร่วง” นี้ มีนํ้าอาศัยรูปผลึกของแร่ PYRITE (FeS_2) ในวิชาแร่ จึงเรียกว่า Limonite Pseudomorphed after Pyrite

แร่แบบนี้มีพบบ่อย แต่ไม่เคยได้พบเป็นผลึกลูกเต๋າใหญ่เท่านี้ ผมขอซื้อไทยที่เขาดังกันไว้ ถ้าคุณเล่งจะไม่เก็บเป็นที่ระลึก ผมขอเอาเข้าพิพิธภัณฑ์ของผม.

เคารพ

วิชา

MINERALOGY

The mineralogy of the region is characterized by a variety of rock types and mineral assemblages. The primary rock types include igneous, sedimentary, and metamorphic rocks. The igneous rocks are predominantly granitic and dioritic in composition. The sedimentary rocks are mainly sandstones and shales. The metamorphic rocks are primarily schists and gneisses. The mineral assemblages are diverse, including quartz, feldspar, mica, amphibole, and various trace minerals. The distribution of these minerals is closely related to the geological structure and the tectonic history of the area.

The mineralogy of the region is characterized by a variety of rock types and mineral assemblages. The primary rock types include igneous, sedimentary, and metamorphic rocks. The igneous rocks are predominantly granitic and dioritic in composition. The sedimentary rocks are mainly sandstones and shales. The metamorphic rocks are primarily schists and gneisses. The mineral assemblages are diverse, including quartz, feldspar, mica, amphibole, and various trace minerals. The distribution of these minerals is closely related to the geological structure and the tectonic history of the area.

The mineralogy of the region is characterized by a variety of rock types and mineral assemblages. The primary rock types include igneous, sedimentary, and metamorphic rocks. The igneous rocks are predominantly granitic and dioritic in composition. The sedimentary rocks are mainly sandstones and shales. The metamorphic rocks are primarily schists and gneisses. The mineral assemblages are diverse, including quartz, feldspar, mica, amphibole, and various trace minerals. The distribution of these minerals is closely related to the geological structure and the tectonic history of the area.

